

Mihályi, Péter

Working Paper

Utolérési kísérletek Magyarországon, 1870 - 2030

IEHAS Discussion Papers, No. MT-DP - 2011/1

Provided in Cooperation with:

Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences

Suggested Citation: Mihályi, Péter (2011) : Utolérési kísérletek Magyarországon, 1870 - 2030, IEHAS Discussion Papers, No. MT-DP - 2011/1, ISBN 978-615-5024-31-3, Hungarian Academy of Sciences, Institute of Economics, Budapest

This Version is available at:

<https://hdl.handle.net/10419/108205>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Die Dokumente auf EconStor dürfen zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden.

Sie dürfen die Dokumente nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, öffentlich zugänglich machen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Sofern die Verfasser die Dokumente unter Open-Content-Lizenzen (insbesondere CC-Lizenzen) zur Verfügung gestellt haben sollten, gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der dort genannten Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

Terms of use:

Documents in EconStor may be saved and copied for your personal and scholarly purposes.

You are not to copy documents for public or commercial purposes, to exhibit the documents publicly, to make them publicly available on the internet, or to distribute or otherwise use the documents in public.

If the documents have been made available under an Open Content Licence (especially Creative Commons Licences), you may exercise further usage rights as specified in the indicated licence.

MŰHELYTANULMÁNYOK

DISCUSSION PAPERS

MT-DP – 2011/1

Utolérési kísérletek Magyarországon, 1870-2030

MIHÁLYI PÉTER

Műhelytanulmányok
MT-DP – 2011/1

MTA Közgazdaságtudományi Intézet

Műhelytanulmányaink célja a kutatási eredmények gyors közlése és vitára bocsátása.
A sorozatban megjelent tanulmányok további publikációk anyagául szolgálhatnak.

Utolérési kísérletek Magyarországon, 1870-2030

Jánossy Ferenc (1914-1997), Ehrlich Éva (1932-2009) és Bródy András (1924-2010) emlékének.

Szerző:

Mihályi Péter
külső munkatárs
MTA Közgazdaságtudományi Intézet
E-mail: peter@mihalyi.com

2011. január

ISBN 978-615-5024-31-3
ISSN 1785-377X

Publisher:
Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences

Utolérési kísérletek Magyarországon, 1870-2030

MIHÁLYI PÉTER

Összefoglaló

A rendszerváltás nem hozta meg azt az eredményt, amit leginkább várt a magyar közvélemény: a nyugati országok életszínvonalához való felzárkózást. Hiába a sokféle és sokakat érintő alapvető változás, az egyéni erőfeszítés, ha mindeközben versenytársaink is nagyjából velünk azonos tempóban haladtak előre. Bár ez a múltban nem így volt, miért ne növekedhetnénk a következő két évtizedben lényegesen gyorsabban, mint az előttünk járó országok – függetlenül attól, hogy mekkora lesz az ő átlagos növekedési ütemük? Ha területi dimenzióban nézzük, akkor Közép-Magyarország már 2004-ban túlhaladta az EU-27-ek átlagát. Miért ne léphetne az ország egésze 20 év alatt lényegesen előre az országok rangsorában? Gyermekeink és unokáink életszínvonala szempontjából nézve nincs is fontosabb kérdés, mint a növekedés gyorsítása, ami valójában az 1 dolgozóra jutó, átlagos termelékenység növekedésének gyorsítását feltételezi.

Végkövetkeztetésünk az, hogy ami eddig nem sikerült, az valószínűleg ezután sem fog, vagyis 2030-ig Magyarország nem fogja utolérni az uniós átlagot. De a relatív gyorsítására igenis van lehetőség. A növekedés exponenciális természete miatt minden tizedszázalék számít.

Bár ez nem új felismerés, első megállapításunk az, hogy a hitelekre alapozott növekedési pálya nem folytatható. A piacok lecsökkent kockázattűrő képessége, meg az Európai Unió is adósságleépítésre (*deleveraging*) fog minket kényszeríteni. Ezt követően bemutatjuk, hogy a foglalkoztatás növelésében, a humán tőke formális képzésben testet öltő gyarapításában és a forradalmian új termékek születését eredményező innovációban is sokkal kevesebb növekedési tartalék van, mint azt a hazai közgazdasági gondolkodás, a politikai elit és a közvélemény tudni véli. Kizárásos alapon tehát arra következtetésre jutunk, hogy Magyarországnak egyetlen komoly növekedési tartaléka van: a vállalatok tulajdonosi koncentrációja nyomán, a méret- és választék-gazdaságosságban rejlő előnyök kihasználásával kell növelni a magyar vállalatok termelékenységét. Érdemileg nem lesz több munkáskéz. Azoknak kell sokkal termelékenyebben dolgozni – másutt és másképpen -, akik már ma is dolgoznak. Ezen túlmenően a nagy elosztó rendszerek strukturális reformja és a beruházási ráta növelése is elengedhetetlen. Mindenekelőtt azonban, először „fejben” kell

megváltozni, a termelékenység növelése útjában álló jogi, ideológiai és szemléletbeli akadályokat kell lebontani. Az ország politikai elitjének meg kell értenie, és el kell fogadnia, hogy nincs olyan rövid távú társadalompolitikai cél, amiért érdemes feláldozni a termelékenység növekedését. Hosszú távon az átlagos GDP növekedés minden tizedszázaléka számít.

Tárgyszavak: felzárkózás, utolérés, trendvonal, hosszú távú gazdasági növekedés, termelékenység

JEL kód: E66, O47, O50, O52

Köszönetnyilvánítás:

A szerző köszönettel tartozik Bauer Tamásnak, Bedekovics Istvánnak, Békési Gábornak, Csillag Istvánnak, Fazekas Károlynak, Gács Jánosnak, Halpern Lászlónak, Kertesi Gábornak, Köllő Jánosnak, Oblath Gábornak, Szilágyi Györgynek, Török Ádámnak és Vincze Jánosnak értékes tanácsaikért. A tanulmány korábbi változata előadásra és megvitatásra került a Magyar Közgazdaságtudományi Egyesület 2010. évi konferenciáján (Bp., 2010. dec. 20-21.). A leírtakért, ideértve a részállításokat és a végkövetkeztetést is, természetesen csak a szerző felel.

Catching-up Attempts in Hungary, 1870 - 2030

PÉTER MIHÁLYI

Abstract

The regime change in 1989/1990 has not produced the expected result in a key area: Hungary was unable to catch-up with the Western market economies even after two decades. While fundamental changes did occur at a broad front and the efforts extended by the people were spectacular in many ways, our competitor countries moved ahead just as fast, as Hungary did. This is the so called Red Queen Paradox.

The paper addresses a very simple question from various angles. Can Hungary grow 2-3 times faster than its competitors during the next 20 years, as the present Hungarian government declared in its economic plans? Can Hungary improve its relative position and catch-up with the per capita GDP level of the EU-27 average by 2030? The conclusion of the paper is that this is very unlikely to happen. But there is ample room for accelerating the productivity growth, and in this regard, every percentage difference counts enormously in the long-term.

The structure of the paper is the following. First, the growth performance of Hungary is analysed on the basis of the Maddison data set in international comparison (GDP/head, PPP adjusted at 1990 prices). It is shown, that in different historical periods – 1870-1949, 1950-1989 and 1990-2008 – there were many countries, capable to grow twice as fast as the world average. Hungary was never able to show anything close to that.

In the main part of the paper, the growth prospects of Hungary are analyzed in the framework of a pre-neoclassical growth model. Three factors of production are analyzed: the natural-physical-geographical endowments of Hungary (N), labour (L) and the capital stock (C). The following new findings are made. First, contrary to the widely held view, the amount of labour used currently by the Hungarian economy is not low in international comparison. The education of the workforce is also adequate. The problem is its allocation. A considerable part of the workers are employed in low productivity, small firms. The only way forward is to promote the concentration of enterprises, to support the increase in the number of middle-size and large firms. Second, the rate of domestic savings needs to be increased considerably, to allow for a low-cost financing of investments. In turn, this

requires a substantial reform in three areas: health and pension plus higher education of children. As long as the welfare state exists in its present form and these three spending items are largely financed by the state, one cannot reasonably expect from households to save and accumulate the families' long-term reserves in financial assets. But before these changes happen, the political elite must accept that the obstacles of productivity growth have to be removed from the legal and political structures.

Keywords: catching up, real convergence, Red Queen Paradox, Jánosy's growth theory, long-term growth, productivity

JEL: E66, O47, O50, O52

TARTALOM

ÖSSZEFOGLALÓ	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
ABSTRACT	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
1. LEHET-E AZ ÁTLAGNÁL KÉTSZER GYORSABBAN NÖVEKEDNI?	9
2. VERSENYBEN A VILÁGGAL – AZ 1 FŐRE JUTÓ GDP VÁLTOZÁSAI.....	15
2.1 <i>A globalizáció hajtóereje a termelékenységi különbség és a mintakövetés</i>	15
2.2. <i>Egységes adatbázisok</i>	16
2.3 <i>Három történelmi időszak</i>	17
2.3.1 1870-1949	17
2.3.2 1950-1989.....	19
2.3.3 1990-2008.....	21
3. HOL VANNAK MOZGÓSÍTHATÓ NÖVEKEDÉSI TARTALÉKAINK?	24
3.1 <i>Külgazdaság.....</i>	25
3.2 <i>Tőkefelhalmozás</i>	27
3.2.1 <i>A nemzeti vagyon közvetlenül is hozzájárul az életszínvonalhoz.....</i>	27
3.2.2 <i>A tőke és a technika behozatala.....</i>	28
3.2.3 <i>Monopol javaink</i>	31
3.2.4 <i>Állóeszköz beruházások.....</i>	33
3.2.5 <i>Európai uniós támogatások.....</i>	34
3.3 <i>Munkaerő.....</i>	35
3.3.1 <i>Nem a foglalkoztatás szintje a döntő kérdés</i>	35
3.3.2 <i>Kihaszíratlan lehetőségek: A munkaerő exportja és importja.....</i>	37
3.3.3 <i>Az oktatás fontos, de az utolérés nem ezen múlik</i>	39
4. TERMELÉKENYSÉG MAKRO- ÉS MIKROSZINTEN	44
4.1 <i>A termelékenység szóródása</i>	45
4.2 <i>A kis- és középvállalatokról</i>	49
4.3 <i>Negatív hozzáadott érték</i>	55
5. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK	57
1. SZ. FÜGGELÉK: MÁS SZERZŐK BECSLÉSEI A FELZÁRKÓZÁS IDŐIGÉNYÉRE.....	61
2. SZ. FÜGGELÉK: A NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSOK MEGBÍZHATÓSÁGA	65
3. SZ. FÜGGELÉK: A SZÁMÍTÁSOKHOZ HASZNÁLT ALAPADATOK ÉS CSOPORTOSÍTÁSOK.....	71
HIVATKOZÁSOK.....	72

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: A 2030-as utoléréshez szükséges GDP/fő/év növekedési ütemek Magyarország számára.....	11
2. táblázat: Az 1 főre jutó GDP éves növekedési üteme a dualizmus korában és a Horthy-korszakban	18
3. táblázat: A munkaidő alap (L) és a gazdasági fejlettség mutatói néhány európai országban 2008-2009-ben.....	36
4. táblázat: Két ágazat termelékenysége nemzetközi összehasonlításban	46

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: Gazdasági növekedés, 1870-1949	17
2. ábra: Gazdasági növekedés, 1950-1989.....	19
3. ábra: Gazdasági növekedés, 1990-2008.....	22
4. ábra: A magyar gazdaság növekedése nemzetközi összehasonlításban, 1870-2008.....	23
5. ábra: A magyar gazdaság növekedési ütemének éves változásai, 1925-2008.....	23
6. ábra: A folyó termelés, a GDP és a nemzeti vagyon sematikus ábrája	24
7. ábra: Magyarország nettó adósságállománya, 1995-2009	26
8. ábra: Az EU-27-ek utoléréséhez szükséges növekedési pálya reális feltételek mellett, 2008-2030.....	30
9. ábra: A bruttó állóeszköz-felhalmozás részaránya a GDP belföldi felhasználásában, 1960-2009.....	33
10. ábra: Az EU-nak fizetett adók és az onnan kapott támogatások egyenlege, 2004-2009 ...	35
11. ábra: Az 1 dolgozóra jutó, ténylegesen ledolgozott évi munkaórák száma a fejlett országokban, 2009	37
12. ábra: Középfokú képzettség és foglalkoztatottság	41
13. ábra: A PISA-teszt eredmények és a gazdasági fejlettség összefüggése	42
14. ábra: A termelékenység alakulása az Egyesült Államokban és az EU-15-ök országaiban ..	47
15. ábra: Az 1 főre és 1 órára jutó termelés alakulása Magyarországon, 2000-2009	50
16. ábra: A 10 ezer főre jutó mikro, kis, közepes és nagyvállalatok száma néhány fontos EU tagállamban.....	51
17. ábra: Az 1 főre jutó GDP átlagos növekedése különféle időszakokban Magyarországon, 1870-2008	57

„Ha a technikai vívmányok és a magasabb termelékenység terjedéséhez nem kellene óriási ellenállást leküzdeni, akkor már rég nem találnánk a Földön olyan embereket, akik az ivóvizet ma is a kútról hordják haza agyagkorsókban a fejükön.”

Jánossy Ferenc (1975)

1. LEHET-E AZ ÁTLAGNÁL KÉTSZER GYORSABBAN NÖVEKEDNI?

A rendszerváltás nem hozta meg azt az eredményt, amit a leginkább várt a magyar közvélemény: a nyugati országok életszínvonalához való felzárkózást. Hiába a sokféle és sokakat érintő alapvető változás, az egyéni erőfeszítés, ha mindeközben versenytársaink is nagyjából velünk azonos tempóban haladtak előre. Az evolúciós közgazdaságtani iskola¹ kedvenc irodalmi példázata, az *Alice Tükörországban* című regény egyik parabolája ezt az eredménytelen és látszólag értelmetlen versenyfutást így jellemzi: „(H)a teljes erődből rohansz, az épp csak arra elég, hogy egy helyben maradj. Ha máshová akarsz jutni, legalább kétszer olyan gyorsan kell futnod!”² Bár a meseregényből vett, ún. *Red Queen race* idézet Magyarországon nem közismert, a lényege mégis már hosszú ideje benne van a magyar gazdaságpolitika kommunikációs szótárában. 2000 óta visszatérő jelszava volt valamennyi magyar kormányának: az utoléréshez nekünk legalább kétszer olyan gyors ütemű növekedést kell produkálni, mint közvetlen versenytársainknak, az Európai Unió országoknak.

Lehetséges-e utolérni és túlhaladni az élen haladókat?³ Miért ne? Magyarország közepes méretű, közepesen fejlett nemzetgazdaság, termelékenységünk, az 1 főre eső GDP értéke a világtátlagnál kb. 25%-kal magasabb. 1996 és 2006 között a magyar gazdaság gyorsabban nőtt, mint a legfejlettebb tagországok, az EU-15-ök átlaga, és volt három olyan év (2001, 2002, 2003), amikor sikerült hozni a kétszeres növekedési ütemet.⁴ Ha nem az egész országot, hanem csak a Közép-Magyarországi régiót nézzük, akkor a számok azt jelzik, hogy ez a régió már 2004-ban túlhaladta az EU-27-ek átlagát.⁵ Miért ne léphetne az ország egésze két évtized alatt lényegesen előre a rangsorban? És egyébként is: az utolérés nem pusztán vágyakozás kérdése. Az Európai Unió tagországaiként az eurózóna országaihoz való felzárkózás – EU-zsargonban az ún. reálkonvergencia - szerződésben vállalat kötelezettségünk, aminek teljesítéséhez a fejlettebb tagországoktól vissza-nem-térítendő pénzügyi támogatást is kapunk.

De van ok a kételkedésre is – statisztikai alapon és történelmi hivatkozások alapján egyaránt. Íme a legközelebbi statisztikai példa, a német egyesítés: bár mennyi pénzt is pumpált a szövetségi kormány az egykori NDK gazdaságába, Kelet-Németországnak

mindmáig csak nagyon keveset sikerült ledolgoznia a másik országrészhez viszonyított elmaradásból.⁶ Tarján (1993) és Fokasz (2010) úgy interpretálja Jánossy (1966, 1975) trendvonal elméletét, hogy a magyar gazdaság hosszú távú növekedési üteme azért lesz a jövőben is lassabb, mint Ausztriáé vagy a fejlett nyugat-európai országoké, mert ez a múltban is így volt, *ergo* kicsi a valószínűsége annak, hogy a jövőben sikerül megtörni és meredekebb szögbe átállítani saját fejlődési trendvonalunkat. Hasonlóképpen érvel Bródy (2006) is, amikor szintén Jánossyra hivatkozva úgy foglal állást, hogy „az erőltetett és kellően alá nem támasztott kvázigyorsítás csak a rákövetkező évek terhére történik. A korszakos növekedési ráta észrevehető, és érdemi gyorsítását, tehát a sikert csak a termelési körutak teljes hosszának tartamára szóló, mintegy két generációra nyúló egyöntetű, tudatos és tervszerű munkával biztosíthatjuk.”⁷ Bár Jánossyt nyilván nem ismeri, ugyanígy értékeli az esélyeket Roland (2010) is. A poszt szocialista országok az elmúlt száz évben, a szocialista időszakot megelőzően is elmaradtak voltak, a lemaradás okai a több évszázados, sajátos történelmi hagyományokkal, értékekkel és kulturális gyökerekkel függenek össze. Ha ez így van, akkor még középtávon sem valószínű, hogy a helyzet sokat változzon.

Mindezek ellenére tény, hogy Széchenyitől Hruscsovig a kelet-európaiak mindig az utolérés bűvöletében éltek, és elegendő volt néhány sikeres példa – egykor Németország és Amerika, legutóbb Kína – ahhoz, hogy mindenki azt gondolja, hogy ezt csak akarni kell, és akkor menni fog. Abban az időszakban, amikor még nem álltak rendelkezésre nemzetközi összehasonlításra alkalmas, országonkénti fejlettségi adatok, a szovjet és kínai pártállami vezetők 10-15 éves határidőket adtak maguknak és országuk népének, hogy utolérjék a legfejlettebb országokat. Azt sem titkolták, hogy elsősorban katonai okból sürgős ennyire a gazdasági téren 50-100 évre becsült elmaradás behozása. „Vagy meg tudjuk ezt tenni, vagy agyonnyomnak bennünket.”- mondta Sztálin gazdasági vezetőknek egy nyilvános beszédében.⁸

A szocialista iparosítás katasztrofális társadalmi következményekkel járó kudarcain kívül, jól ismert Argentína példája is. Ez a hatalmas területű ország⁹ 1913-ban az USA szint 72%-án állt, 1939-ben már csak 63%-on, 2008-ra visszaesett 35%-ra – vagyis nagyjából egy szintre került Magyarországgal. Kevésbé ismert, de nagyjából azonos volt az olajban gazdag Venezuela pályája is az 1950-es évektől kezdve. Az 1990-2008 közötti két évtizedben is történtek lemaradások. Svájc például – az USA-hoz képest - 93%-ról 81%-ra esett vissza, Olaszország 70%-ról 64%-ra, Japán 1996-ban az USA szintjének 82%-án állt, 2008-ban csak 73%-on. És még folytatni lehetne a sort 5-6 latin-amerikai és 8-10 afrikai országgal, amelyek nem csak, hogy lassabban nőttek ebben az időszakban, mint az amerikai gazdaság, hanem egyenesen zsugorodtak.

Mégis, a közelmúltban, az *Új Széchenyi terv* bemutatásakor ismét az utolérést reményét kínálta Matolcsy György a magyar társadalomnak az alig pár hónappal korábban kinevezett nemzetgazdasági miniszter: „Magyarországnak 2030-ra kell elérnie az uniós átlag feletti gazdasági fejlettségi szintet, életszínvonalat”.¹⁰ Bár ő növekedési aránypárt nem adott meg, szavait könnyű számszerűsíteni. Ha utolérendő célként nem a nyugat-európai centrum országait, hanem a mai EU-27-ek súlyozott statisztikai átlagát tekintjük – amiben benne vannak a velünk kb. azonos fejlettségű, meg a nálunk is fejletlenebb országok -, továbbá azt feltételezzük, hogy az EU-27-ek átlagos, 1 főre eső GDP-je a következő 20 évben 2,0%-kal nő, akkor egyszerű számolással belátható (1. táblázat), hogy az utoléréshez 4,1%/év/fő növekedési ütem szükséges. Ha nem az európai átlagot, hanem Ausztriát akarjuk utolérni, akkor háromszor, ha az Egyesült Államokat, akkor közel négyszer gyorsabban kell növekednünk.

1. táblázat

**A 2030-as utoléréshez szükséges GDP/fő/év növekedési ütemek
Magyarország számára**

Utolérési cél (Magyarország relatív szintje 2008-ban)	A versenytársak	
	2%-os	1%-os
	növekedése esetén	
EU-27 (64,4%)	4,07	3,05
EU-15 (58,0%)	4,60	3,56
EU-12 (42,7%)	6,03	5,03
Ausztria (39,4%)	6,41	5,37
Egyesült Államok (30,5%)	7,66	6,60

Forrás: A szerző számításai Maddison (2010) és Eurostat indexek alapján.

A jelen tanulmány kiinduló pontja a következő, valójában nagyon egyszerű, és ezért itt és most bizonyítékok nélkül prezentált állítás (hipotézis). Magyarország földrajzi elhelyezkedése, fejlettségi és külgazdasági nyitottsági szintje alapján, miként a múltban, a következő 20 évben is képes lesz arra, hogy a *világátlaggal* nagyjából *megegyező* ütemben növekedjék. Ha most egy lassú periódus jön, akkor Magyarországon is ez fog történni. Ha a világ legfejlettebb országainak sikerül a jelenlegi globális pénzügyi válságból és annak reálgazdasági következményeiből kikecmeregni, és ráállni egy gyorsuló növekedési pályára, akkor ez minden bizonnyal ránk is kedvező hatással lesz. Kedvező nemzetközi környezetben magasabb lesz az ún. fenntartható növekedési¹¹ ütem is, meg a potenciális növekedési ütemünk is – akárhogy is definiáljuk ezeket a fogalmakat (ld. 1. sz. Függelék). Hogy melyik forgatókönyv valósul meg, az nem rajtunk múlik, és nem is nagyon van elméleti fogódzónk

ahhoz, hogy ezt megijósoljuk. De Magyarország számára valójában nem is ez a legfontosabb dilemma.

Az az igazi kérdés, hogy sikerül-e tartósan, legalább egy-két évtizeden át lényegesen gyorsabban növekednünk, mint versenytársainknak, *akármekkora* is az ő növekedési ütemük. A szocialista tervgazdaság történelmi jelentőségű bukásának az egyik oka éppen az volt, hogy a kormányzó elit számára világossá vált: kimerültek az utoléréshez szükséges növekedési tartalékok, és néhány évtizednyi közeledés után, ismét elkezdett tágulni a lemaradási szakadék. **A magyar társadalom jelenlegi belső feszültségei is túlnyomórészt a szomszédjainkhoz viszonyított lemaradásból erednek.** Amíg ez a különbség fennáll, addig nem is várható ezen konfliktusok megoldódása. Nagyon leegyszerűsítve, két forrása van ennek a feszültségnek. Az első konkrét, számokkal is jól érzékeltethető következményekkel jár, a második „csak” presztízis veszteséget jelent.

- (i) Amíg az 1 főre jutó osztrák GDP 2,5-szer magasabb, mint nálunk, addig a magyar tanárok, orvosok, rendőrök vagy a fizikai dolgozók keresete is kb. ilyen arányban fog elmaradni az osztrák bérszintekhez képest. És ugyanez az összefüggés érvényes a felhalmozott vagyon tekintetében is. Amíg – az osztrákokkal összehasonlítva - nincs elég autópályánk, megfelelő összetételű lakásállományunk, korszerű vasúti hálózatunk, jól felszerelt kórházunk stb. – addig fennmarad a magyar lakosság elmaradottsági érzése is.*
- (ii) Az EU-27-ekhez mért felzárkózásban elhúznak mellettünk azok az országok, amelyek korábban mögöttünk voltak: Észtország (2006), Szlovákia (2007), Horvátország (2009?) és Lengyelország (2010?).

* Az életszínvonal *flow* és *stock* típusú megközelítésének jelentőségére a 3.2.1 szakaszban még egyszer visszatérünk.

EGY MARXI HASONLAT A KUNYHÓRÓL ÉS A PALOTÁRÓL

Az elmúlt két évtizedben ismételten megtapasztalhattuk, mennyire frusztráló dolog közvetlen szomszédja lenni az Európai Unió egyik legfejlettebb országának. Az Eurostat számításai szerint - Luxemburgot leszámítva - Ausztria Írország és Hollandia után az Unió harmadik legfejlettebb országa. Az EU-27-ek átlagához viszonyítva – a vásárlóerő-paritáson számított indexek – így néztek ki 2009-ben: Ausztria (120), Írország (131), Hollandia (130).

A fejlettség különbségből eredő, szükségszerű feszültségre már Marx is felfigyelt, és egy találó metaforával jellemezte a helyzetet. „Egy ház lehet nagy vagy kicsi, amíg a körülötte levő házak szintén kicsik, kielégít minden társadalmi igényt, ami egy lakással szemben támasztható. De ha a kis ház szomszédságában palota emelkedik, a kis ház kunyhóvá zsugorodik. A kis ház most azt bizonyítja, hogy lakója semmiféle, vagy csak igen csekély igényeket támaszthat, és akár milyen magasra emelkedik is háza a civilizáció folyamán, ha a szomszéd palota ugyanolyan, vagy még nagyobb mértékben emelkedik a viszonylag kis ház lakója mind kényelmetlenebbül, elégedetlenebbül, nyomasztóbban érzi magát négy fala között.”¹²

Hogy az EU-27-ek átlagát utol tudjuk-e érni, az ma, és minden bizonnyal a következő két évtizedben is, a régi tagországok (EU-15) teljesítményétől függ. A hozzánk hasonló fejlettségi szintű, új tagországok súlya ugyanis a közösség teljes GDP-jén belül nem éri el a 7%-ot, tehát az ő növekedési ütemük az átlag alakulását csak minimálisan befolyásolja.¹³ Lényeges bonyolító körülmény azonban az, hogy az *exponenciális növekedés* természeténél fogva nagyon nem mindegy, hogy abszolút értékben mekkora az a növekedési ütem, aminek a kétszeresét tűzzük ki célul. Mint az 1. táblázat adatai mutatják, a versenytársak alacsonyabb ütemű növekedése esetén (2% helyett 1%) nem 2-3-szor, hanem 3-6-szor gyorsabb növekedési ütemet kell Magyarországnak produkálnia a 2030-as utoléréshez.¹⁴ És arra nézve nincs elméleti vagy tapasztalati fogódzónk, hogy melyik feladat a nehezebb: kedvező környezetben az átlagnál kétszer-háromszor gyorsabban nőni, vagy kedvezőtlen környezetben fenntartani az átlagnál 3-6-ször gyorsabb növekedési ütemet.

A tanulmány további fejezeteiben előbb hosszú idősorok nemzetközi összehasonlításával, majd három termelési tényező elemzésével azt vizsgáljuk, hogy milyen esélyei voltak és vannak Magyarországnak az utolérésre. A reálkonvergencia esélyeinek teljeskörű elemzéséhez szükség lenne három fontos másodlagos kérdés megvizsgálására is, amelyre viszont helyhiány miatt itt és most nem vállalkozunk:

- (i) Melyek lehetnek azok a nagyméretű EU-országok, amelyeket nagy különbséggel meg kell előznünk, ahhoz, hogy az EU-27-ek ranglistáján középre kerüljünk?

- (ii) Miként fog alakulni a felzárkózási folyamat a *többi* poszt szocialista országban, különösen azokban, amelyek az elmúlt évtizedben egyértelműen sikeresebbek voltak, mint Magyarország (pl. Balti államok, Szlovákia)?
- (iii) A felzárkózás során miképpen alakul Magyarországon *belül* az egyének és társadalmi csoportok közötti jövedelem- és vagyoni megoszlás; hogyan változnak a területi egyenlőtlenségek, illetve az ezekre vonatkozó társadalmi percepció?

A **nominális konvergencia** kérdéskörével egyáltalán nem foglalkozunk. Jól lehet, nagyon is fontos kérdés, hogy adottnak véve mindazt, ami – mondjuk az elmúlt fél évszázadban¹⁵ – történt a termelés reáltényezőivel, milyen gazdasági fejlettséget érhetünk volna el napjainkra, ha az egymást követő kormányok mindvégig egyensúlyozó gazdaságpolitikát folytattak volna. Elemi számolással is belátható, de a gazdaságtörténet tényei is bizonyítják, hogy a hitelből finanszírozott fejlődés és/vagy a tudatosan gerjesztett infláció rendszerint exponenciális erővel ható, öngerjesztő folyamatokat indukál, amelyek csak nagy növekedési áldozatokkal fékezhetőek meg.

* * * * *

E tanulmány türelmetlen olvasóinak már itt előre bocsátjuk a végkövetkeztetést: ha nem is nulla, de **csekély a valószínűsége** annak, hogy az 1 főre jutó GDP tekintetében 2030-ig **Magyarország utolérje az uniós átlagot**, bármennyire is kívánatos lenne ez a magyar társadalom számára, és bármennyire is szeretnek hinni a csodákban egyes politikusok. Az azonban igenis elemzésre és szakmai megvitatásra váró, túlbecsülhetetlen jelentőségű kérdés, hogy

- (i) melyek a legfontosabb akadályai a növekedés érezhető mértékű gyorsításának, és
- (ii) milyen logika mentén, milyen sorrendben, milyen ütemezés szerint lehet ezeket az akadályokat eltávolítani?

Gyermekeink és unokáink életszínvonalára szempontjából a magyar gazdaság számára nincs is fontosabb kérdés, mint a növekedés gyorsítása. A növekedés exponenciális természete miatt minden tizedszázalék számít. Hogy mit kell tenni a gyorsítás érdekében, az egyáltalán nem triviális. Adam Smith óta a közgazdaságtan egyik legfontosabb és mindig aktuális kérdése az, hogy mitől függ a nemzetek gazdagsága. A jelen tanulmány - matematikai nyelven szólva - **a gazdagság, vagyis a nemzeti vagyon harmadik deriváltjáról, a növekedés gyorsításáról szól**. Mit majd látni fogjuk egyáltalán nem magától értődő, hogy azok az oksági tényezők, amelyek a gazdagságot, az éves termelés

szintjét, illetve annak deriváltját, a növekedési ütemet magyarázzák, ugyanolyan mértékben relevánsak a harmadik derivált, a növekedés gyorsítása szempontjából is.

2. VERSENYBEN A VILÁGGAL – AZ 1 FŐRE JUTÓ GDP VÁLTOZÁSAI

2.1 A GLOBALIZÁCIÓ HAJTÓEREJE A TERMELÉKENYSÉGI KÜLÖNBBSÉG ÉS A MINTAKÖVETÉS

Abból indulunk ki, hogy a 20. század második felétől kezdve gyorsuló ütemben zajlik a világgazdaság egészét átfogó globalizáció.¹⁶ Ennek első jeleit már Marx felismerte, amikor a kapitalizmus történelmi perspektíváit elemezve „vas szükségszerűséggel ható és érvényesülő tendenciák”-ról beszélt, és azt állította, hogy az élenjáró országokhoz képest elmaradt országok szemszögéből a jövőbe vezető út nem lehet más, mint amit az élen haladók már kiválasztottak. „Az iparilag fejlettebb ország a kevésbé fejlettnak csak saját jövője képét mutatja.” – olvashatjuk *A tőke* első kiadásához 1867-ben írt előszóiban.¹⁷

Ismert, hogy a folyamat kibontakozását az 1929-33-as gazdasági világválság, majd a II. világháború hosszabb időre megakasztotta. Így érthető, hogy a globalizáció, mint gazdaságpolitikai szakkifejezés csak az 1990-es évek közepén terjedt el, miután a ma bevett szóhasználatnak megfelelően, hangsúlyos módon megjelent a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 1994. évi jelentésében.¹⁸ A globalizáció egy fajta mintakövetést eredményez, ami egyazon, **közös növekedési pályára** tereli az országokat. Ennek a folyamatnak a legfontosabb hajtóereje az egyes termékek és szolgáltatások előállításában fennálló termelékenység-különbség, ami a vállalatok számára extra profit formájában, a fogyasztók számára alacsonyabb ár formájában jelenik meg.* Ez a fogyasztói társadalom alapja. A határokat átlépő termelési, kereskedelmi, pénzügyi és információs kapcsolatok gyorsuló ütemű bővülése kikényszeríti a termékek és szolgáltatások homogenizálódását, az árak és a bérék, a kamatok és a profitok, illetve az intézmények és a gazdasági szabályozók összehangolását.

A másik hajtóerő a szomszédsági hatás, ami koronként változó mértékben érvényesül. A magyarok évszázadok óta tudják, hogy rosszabbul élnek, mint az osztrákok, a németek, vagy a csehek, és jobban, mint a románok vagy a szovjetek. Ennek tudatában is a magyar társadalom az 1960-70-es években viszonylag elégedett volt. Nem akart elmenni, de nem is

* Ahogyan a Kommunista Kiáltvány egyik nevezetes helyén olvashatjuk: „A burzsoázia az összes termelési szerszámok gyors tőkéletesítése, a végtelenül megkönnyített közlekedés révén valamennyi nemzetet, még a legbarbárabbakat is, belerántja a civilizációba. Áruinak olcsó ára az a nehéztűzéség, amellyel rommá ló minden kínai falat, amellyel kapitulációra bírja a barbárok legmakacsabb idegengyűlöletét is. Minden nemzetet rákényszerít, hogy, hacsak nem akarnak tönkremenni, elsajátítsák a burzsoázia termelési módját; rákényszeríti őket, hogy meghonosítsák maguknál az úgynevezett civilizációt, azaz váljanak burzsoává.” Marx – Engels (1848) I. fejezet.

mehetett volna. Két nemzedékkel korábban, amikor viszont nyitva volt az út Amerika felé, tömeges volt a kivándorlás. Ma ezt még nem tapasztaljuk, de a külföldi munkavállalás lehetősége önmagában is frusztráló hatású. (Ld. például az utóbbi 4-5 évben felerősödött szóbeszédet a fiatal magyar orvosok nyugatra vándorlásáról.)

2.2. EGYSÉGES ADATBÁZISOK

Az országok közötti verseny csak akkor követhető nyomon, ha valamennyi ország esetében azonos mérőskálát használunk. Nagy tekintélyű elméleti közgazdászok¹⁹ és dollár milliárdokat mozgósítani képes nemzetközi szervezetek (OECD, Világbank, Eurostat) több évtizedes erőfeszítései nyomán ma már több ilyen adatbázis is létezik. Bár vannak kisebb módszertani eltérések, ezek az adatbázisok azonos elvi alapon, vásárlóerő paritáson számolt, 1 főre jutó GDP-vel mérik az országok fejlettségét, vagyis a nemzetgazdaságok termelékenységét és a lakosság életszínvonalát. Elterjedésüket az is nagyban segíti, hogy adataik az interneten keresztül ingyenesen is elérhetők. Ezek egyike Angus Maddison (2010) világ adatbázisa²⁰, amely – a legfejlettebb 12 nyugat-európai ország és az Egyesült Államok esetében – az időszámításunk kezdetéig visszavezetett idősorokat is tartalmaz. Napjainkban a nemzetközi irodalomban gyakran használt másik adatbázis – újabb nevén - a *Penn World Table* (PWT).²¹ Sajnos a PWT aktualizált változata a magyar adatokat csak 1970-től kezdve tartalmazza. Ezt használja a Darvas-Simon (1999) tanulmány is. 1990 előtt az irodalomban elterjedt volt a Thad Alton²², illetve a Jan Vanous²³ vezette kutatócsoportok által készített adatbázisok használata is. A jelen tanulmány a Maddison-féle adatbázisra épül, de időben és térben korlátozottan:

- (i) csak az 1870-től kezdődő időszakot vizsgáljuk;
- (ii) a 3 millió főt el nem érő országokat nem vesszük figyelembe.²⁴

Miután a jelen tanulmány célja a magyar gazdasági növekedés múltjának és jövőjének elemzése, ez határozta meg, hogy mely ország-csoportot, illetve mely országokat vontuk be a részletes elemzésbe. Az összehasonlítás első és legfontosabb bázisa a *világátlag*, vagyis a magyar történelem szempontjából meghatározott kezdő és záró évek közötti időszakra számolt, a Maddison-féle, közel 160 ország teljes mintájának súlyozott átlagaként adódó GDP/fő/év növekedési adat.* Az *amerikai* növekedési adatok azért fontosak, mert 1936-tól

* Az Európai Unió, mint statisztikai aggregátum viszonylag friss képződmény – ilyen átlagot a 19. századra vagy a 20. század első felére nem érdemes utólag kreálni. Külön probléma, hogy az Unió létszáma 1952 óta folyamatosan bővül. Ld. 3. sz. Függelék.

mindmáig az Egyesült Államok a világ élen járó országa. Az Ausztriával való szomszédság, illetve a közös történelem az oka annak, hogy minden periódusban megadjuk az *osztrák* adatokat is. A szocializmus 40 éves története indokolja a *szovjet* (orosz) adatok bemutatását. És végül minden – a magyar történelem logikája alapján kigondolt - időszakra vonatkozóan elkülönítetten mutatjuk be *a világot legalább kétszeresen meghaladó* ütemben növekvő országokat.

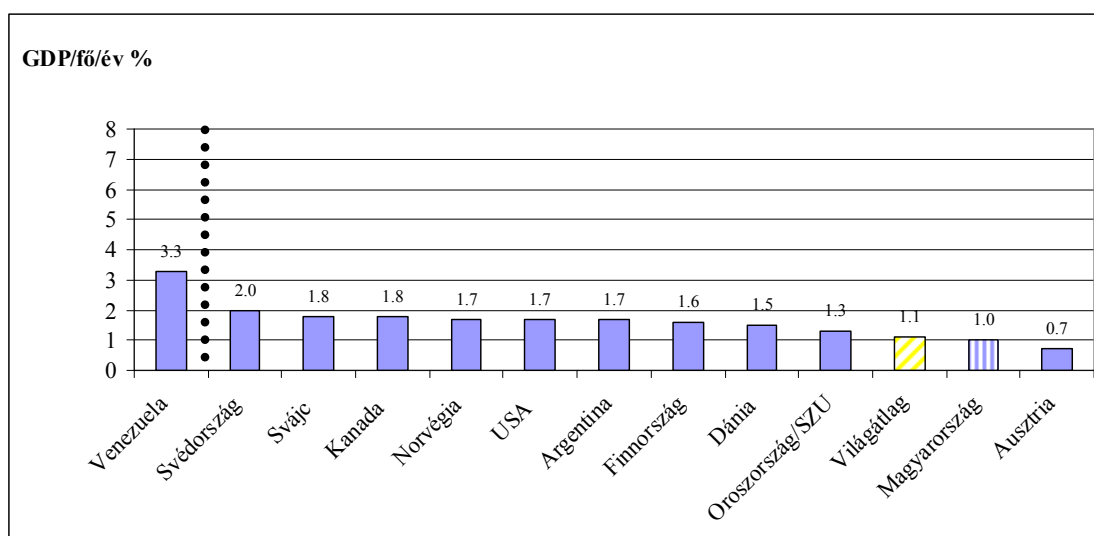
2.3 HÁROM TÖRTÉNELMI IDŐSZAK

2.3.1 1870-1949

Világtörténelmi kontextusban ez az ipari forradalmat *követő* periódus a nagyipar születésének és kifejlődésének évtizedeit jelenti. 1870-ben – két legfejlettebb gyarmatával, Ausztráliával és Kanadával egyetemben - még Anglia volt a világ legfejlettebb országa; az 1 főre eső GDP tekintetében 28, illetve 73%-kal megelőzte az Egyesült Államokat és Németországot. 1949-ben az USA már 29%-kal meghaladta Angliát, és közel kétszeresen a II. világháborút vesztesen befejező Németországot. Ebben a közel 80 évben a növekedés világszerte 1,1%, ám a magyar adat még ettől is elmaradt egy árnyalattal (1,0%). Az Ausztriával folytatott versenyben viszont három tizedszázaléknyi előnyt sikerült elérnünk. Meglepő, hogy mindössze egyetlen ország, Venezuela volt képes az alacsonynak mondható növekedési világszerte kétszeresen meghaladó növekedési ütemet produkálni. (Az 1-3. ábrán a világszerte kétszeresen meghaladó ütemet pontozott függőleges vonallal jelöltük.)

1. ábra

Gazdasági növekedés, 1870-1949

Forrás: A szerző számításai Maddison (2010) alapján.

Magyarországra nézve nem kapunk akkor sem lényegesebb kedvezőbb képet, ha a nyolc évtizednyi időszakon belül külön vizsgáljuk az 1867-es kiegyezés utáni időszakot, amely úgy él a közemlékezetben, mint a nagy fellendülés, a modernizációs sikerek és a polgárosodás kora. Mint a 2. táblázat első oszlopa mutatja, a dualizmus korszakában az 1 főre eső magyar GDP növekedése alig különbözött a versenytársainktól, illetve attól az Ausztriától, amellyel politikai és gazdasági unióban éltünk. Magyarország ebben az időszakban is távol volt a kétszeres ütemtől, miközben más országok azt erősen közelítették.* Ami pedig az abszolút értékben is alacsony növekedési ütemet (1,5%/) illeti, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az 1867 utáni modernizáció és fellendülés elsősorban az ipart és a kereskedelmet érintette, miközben az ország termelésének kétharmadát-háromnegyedét továbbra is a lényegében változatlan keretek között működő mezőgazdaság adta.

A Horthy-korszakban, amit Maddison (2010) adatai alapján csak az 1920-42 közötti időszakra tudunk számszerűsíteni, a magyar növekedés átlaga 2,2%/, ami alacsonyabb, mint az osztrák vagy az amerikai adat, de meghaladta a legfejlettebb 12 nyugat-európai ország átlagát (1,9%). A felzárkózás szempontjából azonban ez sem mondható különösebben jó teljesítménynek.²⁵

2. táblázat

Az 1 főre jutó GDP éves növekedési üteme a dualizmus korában és a Horthy-korszakban

Ország	1870 -1913	1920 - 1942
	%/fő/év	
Argentína	2,5	1,0
Kanada	2,3	2,8
Svédország	1,9	2,3
Egyesült Államok	1,8	2,6
Svájc	1,7	1,6
MAGYARORSZÁG	1,5	2,2
Ausztria	1,4	2,3
EU-12	1,3	1,9
Világátlag	1,3	1,7*

* becslült adat. *Forrás:* A szerző számításai Maddison (2010) alapján.

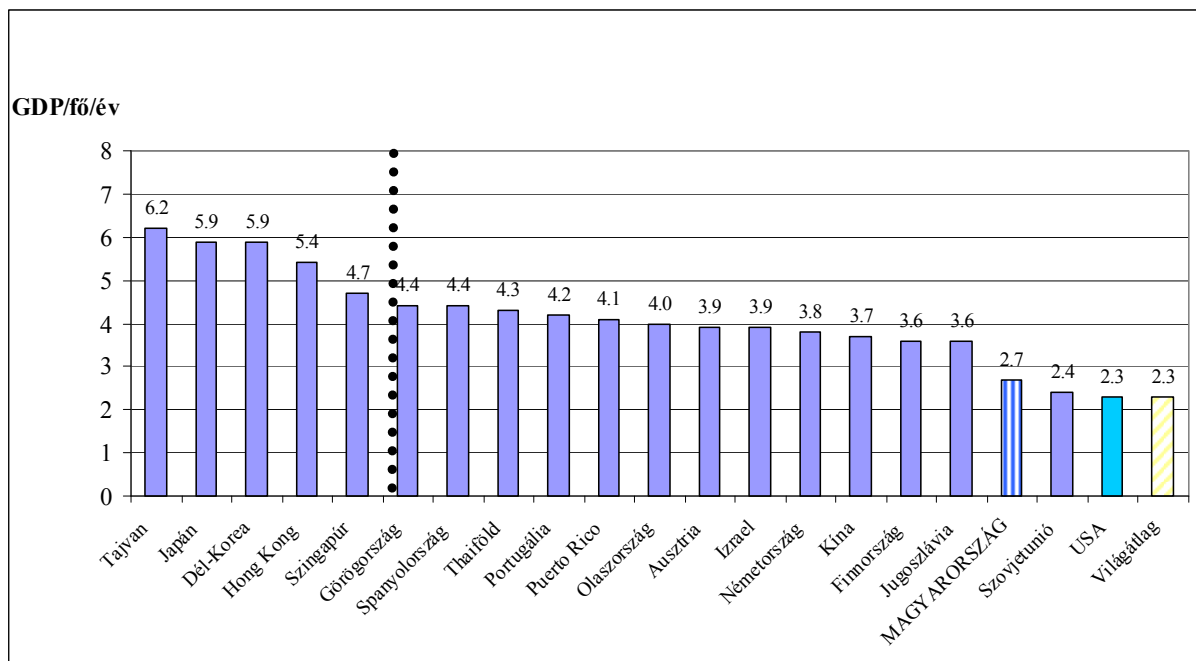
* A korszakról ld. - egyebek között - Berend – Szuhay (1972) gazdaságtörténeti tankönyvét és Horváth (1961) monográfiáját. Az idézett tankönyv szerint 1867-1913 között a magyar nemzetgazdaság növekedése évi átlagban 3,7% volt, ami több mint kétszer nagyobb szám, mint amit Maddison idősorából adódik. Négy fontos különbség is van, ami ezt az eltérést indokolja: (1) Koronában számolt, a nemzeti valuta viszonylagos vásárlóerejét figyelembe nem vevő adatokról van szó. (2) Nem a GDP, hanem a nemzeti jövedelem került kimutatásra. (3) Nem a mai, hanem az 1913-as ország területre vonatkoznak a számok. (4) A népesség növekedése nincs figyelembe véve. Egyébként a Berend-Szuhay szerzőpáros is utalt arra, hogy „a magyarországi fejlődés gyors üteme nem volt egyedülálló ezekben az években Kelet-Európában”. id. mű 108-109. o.

2.3.2 1950-1989

Magyar szempontból meghatározva az időszak elejét és végét, egyértelmű, hogy a szocializmus négy évtizedét, illetve a két világrendszer szembeállításának következményeképpen kialakult hidegháború időszakát fedi le ez a periódus. Ebben a 40 évben a világgazdaság növekedési üteme a korábbi időszakhoz képest több mint duplájára nőtt (1,1% → 2,3%). Ez a négy évtized összességében Magyarország számára is felzárkózást eredményezett, miután a mi növekedési ütemünk közel fél százalékponttal meghaladta a világlátlagot. Viszonylagos értelemben azonban ez a szakasz mégis negatív eredménnyel zárult, mert egyre több olyan ország akadt, amelyik a világlátlagnál is, meg Magyarországnál is kétszer, két és félszer gyorsabban „futott”. A legalább dupla ütemű növekedést felmutató öt ország mind ázsiai: Tajvan, Japán, Dél-Korea, Hong Kong és Szingapúr. Ugyanakkor figyelemre méltó, és a magyar teljesítményt relatíve még inkább leértékeli, hogy több európai ország, így a velünk szomszédos Ausztria és a szocialista Jugoszlávia is lényegesen erőteljesebb növekedést produkált, mint Magyarország.

2. ábra

Gazdasági növekedés, 1950-1989

Forrás: A szerző számításai Maddison (2010) alapján.

Magyarország a szocialista vilárendszer részeként – ezen belül pedig a Szovjetunió gazdasági partnereként - próbált meg felzárkózni a világ élvonalához. Hogy ez nem sikerült, az részben annak is köszönhető, hogy 1950 és 1989 között a magyar export legnagyobb felvevőpiaca, a szovjet gazdaság még a magyarnál is lassabban bővült. Hiába volt viszonylag gyors ütemű a szocialista Kína fejlődése, a kínai piaci földrajzi és politikai értelemben is egyaránt megközelíthetetlen volt számunkra.

Tanulságos az 1950-1973 közötti időszak – Maddison (2005) kifejezésével élve –, a világgazdaság „aranykorának” elkülönített elemzése is. Ebben az első nemzetközi olajválságot megelőző bő két évtizedben a világgazdaság soha nem látott ütemben, évi 3,0%-kal bővült, és még ezt az ütemet kétszeresen meghaladó országok is voltak (Japán: 8,4%, Tajvan: 6,7%, Görögország: 6,3%). Magyarország növekedési üteme 3,8% volt, ami azonban elmaradt a szomszédos Ausztriától (5,5%) és az EU-12-k átlagától is (4,2%).²⁶

MÉG EGYSZER A NYUGAT-EURÓPAI GAZDASÁGI CSODÁRÓL

A mából visszatekintve nem nehéz észrevenni, hogy a II. világháborút követő négy évtizedben Nyugat-Európa mennyire védett volt a versenyhatásoktól. Talán az is kimondható, hogy ami a 60-as és 70-es évek perspektívájából gazdasági csodának – Jánossy (1966) fogalmi rendszerében: helyreállítási periódusnak – tűnt, az részben a szovjet-amerikai szembenállás nem tervezett, és nem felismert következménye volt. Az 1950-es és 60-as években a Volkswagennek nem igen volt oka, hogy féljen a Skodák és Zsigulik versenyétől, vagy az olasz textil gyárosoknak, hogy a kínai konkurencia miatt aggódjanak. A szocializmus világméretű összeomlása azonban új helyzetet teremtett: a kelet-európai, az orosz és a kínai piac beintegrálódásával a verseny intenzitása sokszorosára nőtt. Másfelől viszont az oksági összefüggés fordított irányban is működött. Ha nem omlik össze a szovjet-típusú szocialista tervgazdaság Kelet- és Közép Európában, és ez a fajta társadalmi berendezkedés fennmarad, mint a kapitalista rendszer létező, hiteles alternatívája, akkor feltehetően nem nyitotta volna meg piacait a transznacionális vállalatok előtt sem Kína, sem India, sem Brazília, vagyis a korábbi „harmadik világ” legerősebb államai. De a szocialista rendszer összeomlott, és ezzel új helyzet állt elő.

A magyar tapasztalatok alapján, nagyjából e korszak lezárulásakor írta Kornai János (1971) máig nagyhatású művét az *Erőltetett vagy harmonikus növekedés* című kismonográfiát. Ebben bírálta a korábbi évtizedeket uraló, növekedést erőltető gazdaságpolitikát, és arra hívta fel a figyelmet, hogy a növekedés terheit áldozatok, halasztások és mulasztások formájában az akkor élő nemzedékek fogyasztóként kényszerültek megfizetni. Kornai kritikájának – ami egyébként nagyjában-egészében

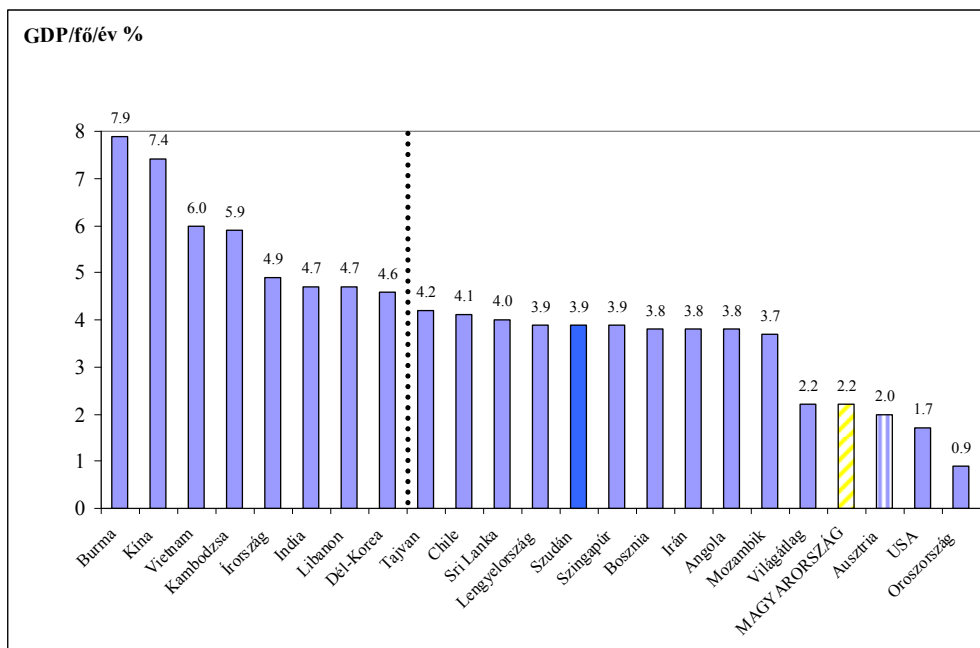
egybeesett egy igen széles társadalomtudományi kutatói kör és a kulturális elit véleményével is – végeredményben lett is fogantja. Az 1970-es évek közepétől kezdve Magyarországon egyre jobban kifejeződött egy olyan közvélekedés, amely Kornai akkori terminológiáját kölcsönvéve „harmónia-lélek”-nek, mai szóhasználattal a jóléti állam szolgáltatásai iránti társadalmi igénynek, az európai szociális modell átvételének nevezhetünk. Pedig – mint a fenti adatok is mutatják – utólagosan csak azt állapíthatjuk meg, hogy valójában ezekben az évtizedekben sem nőtt *elég* gyorsan a magyar gazdaság, és utólag azt is tudjuk, hogy nem a növekedés erőltetése volt az igazi oka a gazdasági kudarcoknak.

2.3.3 1990-2008

Mint azt már e tanulmány bevezető soraiban is leszögeztük, a magyar szempontból rendszerváltási időszaknak nevezhető két évtizedben szemernyit sem tudtunk felzárkózni, és ez jelentős mértékben aláásta a politikai elitek legitimitását. (Az 1989-91 között rendszert váltó egykori szocialista országok közül a Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia utódállamokra esett szét, ezért ezen országok számára ez a két évtized egyben az államalapítás, államépítés időszaka is volt. Ez társadalomlélektanilag többnyire igen pozitív hatással járt, erősítette a rendszerváltás és a politikai elitek legitimitását.)

Miközben az előző időszakhoz képest a világátlag gyakorlatilag nem változott (2,3% → 2,2%), most már nem 5, hanem 8 ország mutatta meg, hogy lehetséges két évtizeden át is a világátlag kétszeresét, sőt háromszorosát is meghaladó ütemben növekedni (pl. Kína). A két végpont között számítva a magyar növekedési ütem azonos volt a világátlaggal, viszont lényeges mértékben elmaradtunk nem csak a már korábbi időszakban is sikeres ázsiai országoktól, de Chilétől, Írországtól, Lengyelországtól, sőt néhány afrikai országtól is. A mából visszatekintve jól látható, hogy a lassú magyar növekedés egyik oka bizonyosan az volt, hogy Oroszország (és a többi poszt-szovjet utódállam) alig fejlődött, sőt az 1990-et követő évtizedben ezek a számunkra korábban olyan fontos piacok drámai mértékben zsugorodtak.²⁷ Legfeljebb azzal vigasztalhatjuk magunkat, hogy ebben a két évtizedben megint sikerült két tizedszázalékot „ráverni” Ausztriára.

Gazdasági növekedés, 1990-2008

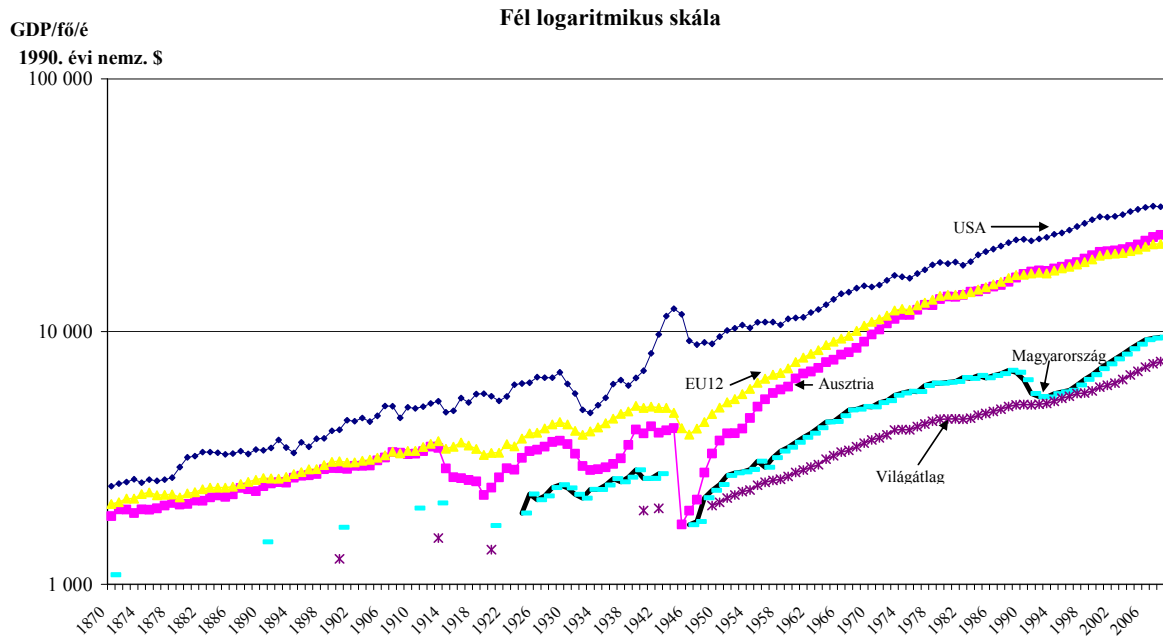
Forrás: A szerző számításai Maddison (2010) alapján.

* * * * *

A részidőszaki eredmények bemutatása után már nem okozhat meglepetést a közel 140 éves időszak – 1870-2008 – egészét bemutató 4. és 5. ábra sem. Magyarország a teljes időszakban a világátlagot meghaladó 1 főre jutó GDP-vel rendelkezett, de stabil módon emelkedni ettől a minimum-szinttől soha sem sikerült. A 4. ábrán különösen az szembetűnő, hogy 1950 után milyen gyorsan nyílt szét az olló Magyarország és Ausztria között. Mindeközben Ausztria lényegében mindvégig a világátlagnál lényegesen gyorsabban, az EU-12-vel párhuzamosan fejlődött, mi ezzel nem tudtunk lépést tartani. Más kérdés, hogy az eltelt közel 60 évtized alatt sem Ausztria, sem ez az ország-csoport nem volt képes az Egyesült Államok utolérésére. De közelíteni sikerült! 1950-ben az EU-12-ek fejlettségi szintje épp, hogy meghaladta az amerikai adat felét (52%), 2008-ban már közel járt a háromnegyedéhez (71%).

4. ábra

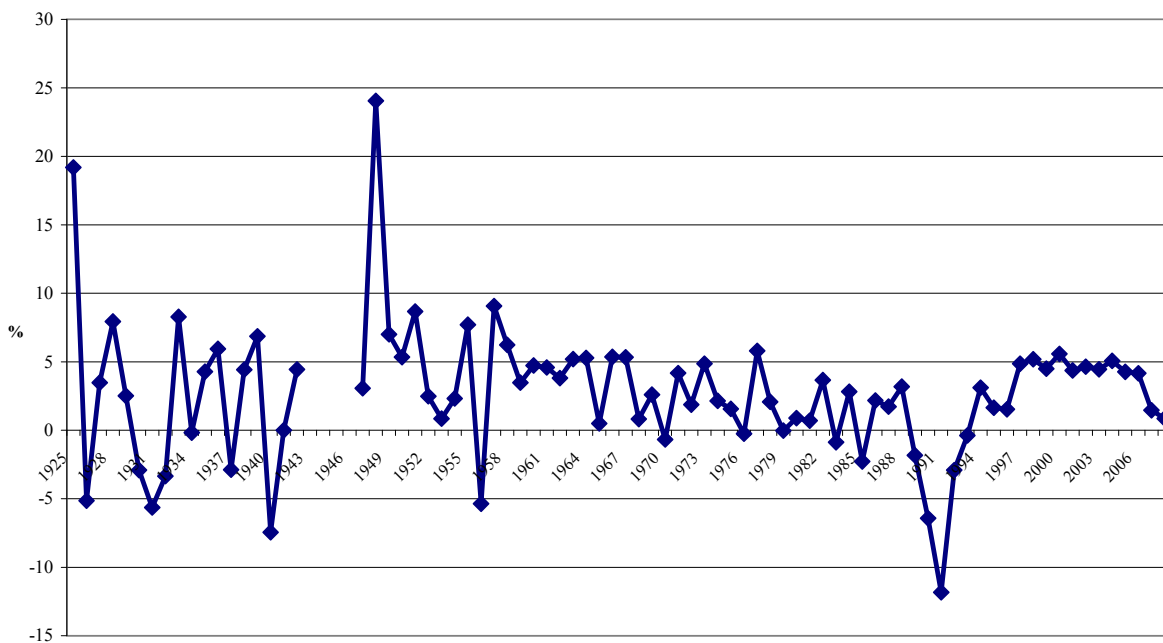
A magyar gazdaság növekedése nemzetközi összehasonlításban, 1870-2008

Forrás: A szerző számításai Maddison (2010) alapján.

5. ábra

A magyar gazdaság növekedési ütemének éves változásai, 1925-2008

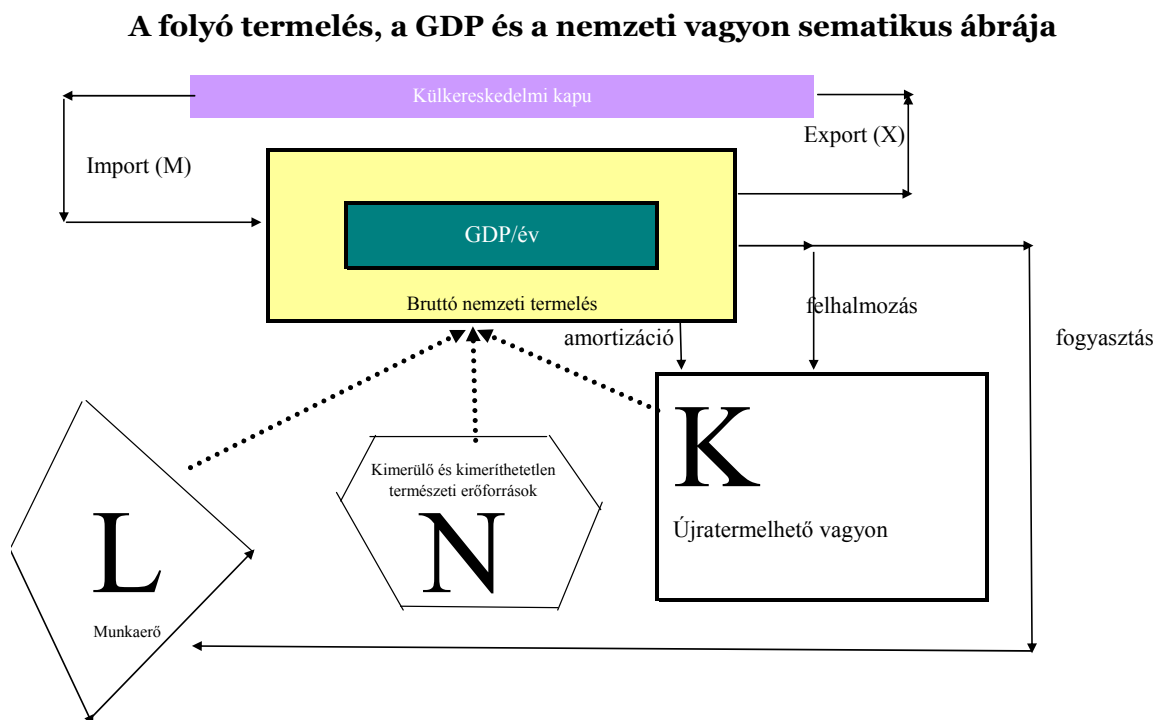
Forrás: A szerző számításai Maddison (2010) alapján.

Az 5. ábra az éves növekedési ütemek alakulását mutatja. Szemet szűrő, hogy ebben a közel másfél évszázadban a magyar gazdaság többször volt képes volt még a kétszámjegyű növekedésre is, de ezek részint ciklikus fellendülések, részint politikai sokkok nyomán kialakult szalmaláng-fellángolások voltak. Egy-egy különlegesen rossz évet követően sikerült csak kiugróan jó évet produkálni (1925, 1948, 1957). Első ránézésre még leginkább az 1997-2006 közötti időszak 5% körüli növekedési ütemeivel lehetnénk a leginkább megelégedettek. A 7. ábrán majd látni fogjuk azonban, hogy ennek a jó eredménynek milyen azonnali és a távolabbi jövőre is kiható következményei voltak.

3. HOL VANNAK MOZGÓSÍTHATÓ NÖVEKEDÉSI TARTALÉKAINK?

A 6. ábra a folyó termelés, a GDP és a nemzeti vagyon összefüggéseit egy viszonylag egyszerű keretrendszerbe ágyazva azt szolgálja, hogy fogalmi szinten megtaláljuk azokat az elvileg elgondolható erőforrás-tartalékokat, melyek mozgósításával a világátlagot legalább kétszeresen meghaladó növekedési pályára állítható a magyar gazdaság.

6. ábra

Az ábrán a munkaerő (L), a tőke (K) és a föld – pontosabban: a korlátos természeti erőforrások összessége (N – a *nature* szó rövidítése) - szerepel termelési tényezőként, a kétszáz éves, klasszikus közgazdasági hagyománynak megfelelően. Minden ország ezek együttes felhasználásával állítja elő azokat a javakat – árukat és szolgáltatásokat -, amelyek nagy részét (70-90%) a lakosság még az adott évben elfogyasztja, kisebb részét pedig az elhasznált tőke javak pótlására, illetve bővítésére fordítja (10-30%). **L, K és N – mint ezt majd példákkal is igazolni fogjuk - igen tág határok között helyettesítik is egymást.**²⁸

Az elemzés során túllépünk a neoklasszikus, egyensúlyi modellek világán. Egyfelől azért, mert a termelékenység növekedését alapvetően a méret- és választék-gazdaságosságban (*economy of scope, economy of scale*) rejlő előnyök kihasználásából eredeztetjük²⁹, másfelől meg azért, mert keressük a magyar nemzetgazdaság vállalatai számára kínáló monopolisztikus helyzeteket, és az ebből adódó extra-profit lehetőségeket is.

3.1 KÜLGAZDASÁG

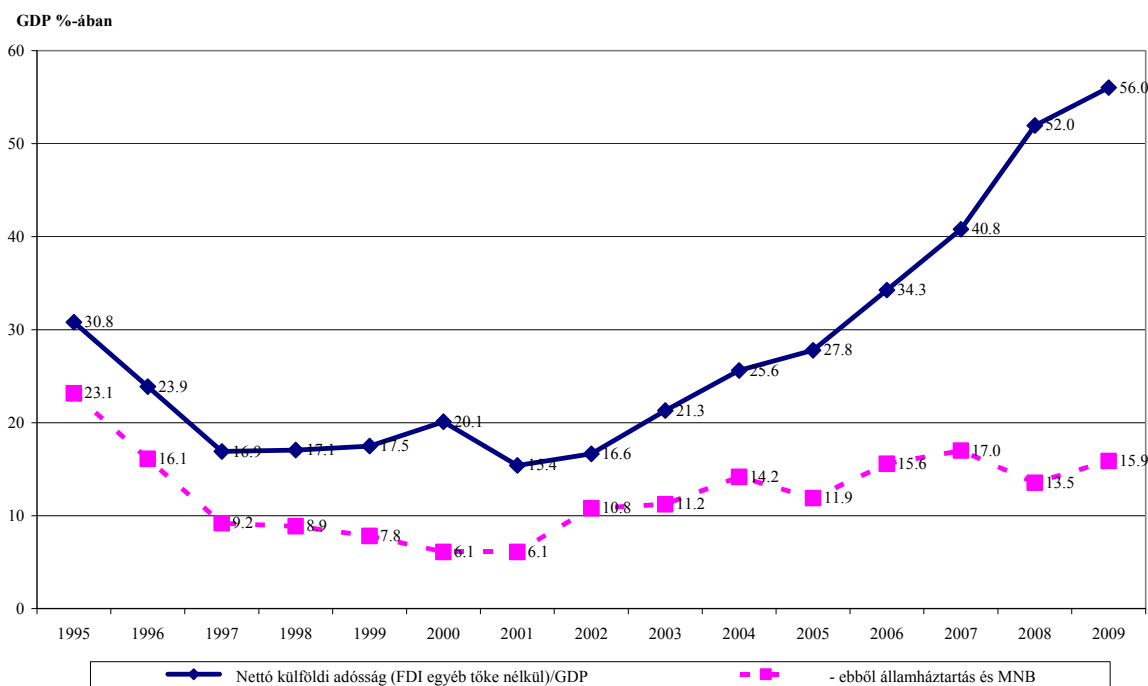
Alapmodellünket bonyolítja a külkereskedelem létezése, amelyről pontos és nemzetközi összehasonlításra alkalmas adataink vannak. Magyarország exportja és importja együttesen a GDP 140%-ának felel meg, ami elég tetemes ahhoz, hogy a *külkereskedelmi mérleg (X-M)* néhány százalékos hiánya a fogyasztásra és beruházásra felhasznált javak egy részének a forrása legyen. A magyar gazdaság nem csak mennyiségi értelemben tekinthető nyitottnak, a külkereskedelem és a befektetések szabályozása is megfelel a globalizált világgazdaság sztenderdjeinek. Mi több, nyitottság tekintetében OECD-viszonylatban is, és világviszonylatban is élenjáró ország vagyunk.³⁰ Nagyrészt éppen ennek köszönhető, hogy - mint arról e tanulmány elején már szó esett -, 2001-től Magyarország három egymást követő évben képes volt 4,0%-ot meghaladó ütemben, az EU-15-ök átlagának kétszeresével növekedni.

Csakhogy éppen ezekben az években a külkereskedelmi mérleg hiánya a GDP 4-6%-ának felelt meg, amit végső soron az ország – nemcsak az államháztartás, de a vállalatok és a lakosság - eladósodásából lehetett finanszírozni. A 7. ábrán jól látszik, hogy 2002-ben – nem véletlen, hogy éppen a választások évében - szűnt meg a Bokros-csomag nyomában beindult adósság-csökkentő program jótékony hatása. A 2001-2003 közötti, az EU-15-ök növekedését valóban kétszeresen meghaladó, sikeres három év során az ország nettó adóssága – GDP arányosan – közel hat százalékponttal nőtt.

A mából visszatekintve szinte bizonyosnak mondható, hogy ez a pénzpiacokról olcsón megszerezhető **hitelekre alapozott növekedési pálya** – amelyről Magyarország azután a következő öt évben sem tudott letérni –, **a 2010 utáni két évtizedben már nem lesz folytatható**. A piacok lecsökkent kockázattűrő képessége, meg az Európai Unió is adósságépítésre (*deleveraging*) fog minket kényszeríteni, vagyis arra, hogy export-többletet előállítva csökkentsük az ország eladósodottságát.

7. ábra

Magyarország nettó adósságállománya, 1995-2009

Forrás: MNB

Tárgyunk szempontjából annak is nagy jelentősége van, hogy – mint ezt a 7. ábra is mutatja – a nemzetgazdaság eladósodottsága sokkal meredekebben nőtt 2001 után, mint amit pusztán az államháztartás hiánya indokolt volna. A 2000-ben elkezdett gazdaságpolitika – utólag jól megmagyarázható külső és belső okok miatt - a fiskális, a monetáris, a fejlesztési és a jóléti politikának³¹ olyan szerencsétlen kombinációjával kormányozta a gazdaságot, ami 2002-től a másik két makrogazdasági szereplőt, a vállalatokat és a háztartásokat is az eladósodás felé terelte. Különösen súlyos következménye lett annak, hogy a lakáslobby nyomásának engedve, 2000-től kezdve a kormány kamatkedvezményrel és szociálpolitikai támogatásokkal élénkítette a lakáspiac valamennyi szegmensét (építés, használt-lakás vásárlás, felújítás, korszerűsítés stb.), és ezzel egyfelől eladósodásra ösztönözte a háztartásokat, másfelől piaci buborékot generált az építőiparban. 2006 után ugyan a kormány már rászánta magát arra, hogy *saját* eladósodását

féken tartsa, de arra sem igazi szándék, sem hatékony eszköz nem volt, hogy a másik két szektor szereplőit is fékezésre kényszerítse. Ebből a jövőre nézve az következik, hogy a belső piac élénkítése a háztartások és a vállalatok már eddig felhalmozott adóssága miatt akkor sem lenne járható út, ha egyébként – ti. a méretgazdaságosság okán - nem állna fenn az export-kényszer.

EGY STATISZTIKAILAG LEHETSÉGES, BÁR VALÓSZÍNŰTLEN MEGOLDÁS

Mint minden kisméretű nyitott gazdaságnak, Magyarországnak export-vezérelt gazdaságpolitikát kell folytatnia, mert a belső piac soha nem lesz képes felvenni a méretgazdaságossághoz szükséges áru- és szolgáltatás mennyiséget. Ha azt feltételezzük, hogy export-növekményünk túlnyomó része a következő két évtizedben is az EU felé irányul, akkor azt is feltételeznünk kell, hogy legnagyobb EU piacaink – Németország, Olaszország, Franciaország, Ausztria – gyors ütemben bővülnek. De ha ez történik, akkor miként tudjuk majd utolérni őket? Vagyis, pusztán statisztikai értelemben a nagyratörő növekedési terveket úgy lehetne megvalósítani, ha a következő 20 évben Nyugat-Európa csak nagyon lassan fejlődne, Magyarország viszont képes lenne a GDP növekedési ütemét is jóval meghaladó ütemben úgy növelni exportját, hogy az túlnyomó részt az Európán kívüli országokba (pl. Oroszország, Kína, Brazília) irányuljon. Ez a merőben spekulatív „megoldás” kivezetne abból a visszacsatolós mechanizmusból, amire Mellár (2001) modellje sem tudott megoldást adni. Mert mi van akkor – írja -, „ha a magyar növekedési ütem nagysága erőteljesen függ az EU növekedési ütemétől, illetve a fejlettségbeli szintkülönbség alakulásától”? ³²

3.2 TŐKEFELHALMOZÁS

3.2.1 A nemzeti vagyon közvetlenül is hozzájárul az életszínvonalhoz

Az eddigiekben az 1 főre jutó GDP adatot (*flow*) úgy tekintettük, mint az életszínvonal egyedüli meghatározóját. A 6. ábra figyelmes tanulmányozása azonban rávilágít arra, hogy a fogyasztók számára a múltban felhalmozott vagyon (*stock*) nemcsak áttételesen – ti. a folyó termeléshez szükséges inputként -, de közvetlenül is a jólét forrása. A példa kedvéért tételezzük fel, hogy Magyarországon egyik napról a másikra áttérünk az 5 napos munkahétről a 4 naposra. Világos, hogy a GDP emiatt jelentős mértékben csökkenni fog. A lakosság életszínvonala azonban ezt sokkal kevésbé fogja megsínyleni, hiszen a meglévő lakásvagyon, az utak, az iskolák, a metró, a villamosok és a buszok stb. továbbra is

rendelkezésre állnak, és természetesen mindenki tovább fogja használni otthonában a konyhai lábosokat, a szekrényben tárolt ruhákat. Az Egyesült Államok gazdagsága és lakóinak mai jóléte sem csak a folyó évben megtermelt GDP-tömegnek, hanem nem annak is köszönhető, hogy az ország területén közel 150 éve nem volt háború, amit egyszer jól megépítettek vagy létrehoztak – legyen az vasút, autópálya, könyvtár vagy a bíróságnak helyt adó épület –, az ma is használható.³³ 2007-es adatok szerint a magyar háztartások bruttó vagyona értékben számolva kb. 1 évi GDP-vel egyenlő. Ausztriában, Angliában vagy Hollandiában a családok vagyona az ottani GDP közel kétszeresének, háromszorosának felel meg.

3.2.2 A tőke és a technika behozatala

Jól ismert a fejlődéstudományi irodalomnak – végső soron a fentebb már idézett, *A Tőkéből* származó, determinista felfogásra épülő - azon állítása, miszerint az utolérő gazdaságok a beruházási ráta erőteljes növelésével, az állam és az üzleti bankok gazdaságszervező funkciójának kiterjesztésével, a bevált ipari technológiák átvételével képesek lehetnek saját hátrányukból előnyt kovácsolni.³⁴ Ebből következően a termelékenység növelése érdekében Magyarország számára is a nemzetközi „legjobb gyakorlatok” (*best practice*) átvétele a megoldás.

A termelés és a termelékenység növekedéséhez szükséges tudás-import jól mérhető és becsülhetően nagyobbik része kereskedelmi forgalom tárgyát képező, és ezért egyszerűen beárazható javak – gépek, berendezések, szoftverek – formájában érkeznek be az országba.³⁵ Az OECD (2008) számításai szerint a magyar vállalkozások összes innovációs ráfordításának – K+F ráfordítások, valamint az új termékek és eljárások bevezetéséhez szükséges gépekre, eszközökre, jogdíjakra és know-how-ra fordított kiadások - *háromnegyedét* a gépekben berendezésekben megtestesülő külső tudás megszerzése teszi ki. A saját tevékenységi körben végzett, valamint külső K+F-re fordított kiadások (13% és 7%) ehhez képest szinte elhanyagolhatóak.³⁶

A hazai K+F potenciál jobb kihasználásával elérhető növekedéssel kapcsolatban sokak fejében illúziók élnek. Bár elvileg nem lehet kizárni, hogy egy magyar feltaláló vagy egy magyar vállalat olyan korszakalkotó, úttörő ötlettel rukkoljon ki, amely a magyar GDP-növekedési rátáját is érezhető mértékben emelni tudná, ennek a valószínűsége minimális. A forradalmian új termékek az elmúlt két évszázadban mindig az élenjáró országokban – Anglia, Németország, USA, Japán – születtek, és ez nem fog megváltozni. Egy-egy kivétel akad ugyan (a golyóstoll feltalálója Argentínában élt, a neszka-vé svájci találmány, a Skype lelkét jelentő szoftver Észtországban született stb.)³⁷, de ez utóbbiak saját szülőhazájuk számára nem hordoztak magukban makroökonómiai szinten is mérhető dinamizáló erőt.

Ezekhez látszólag hasonló sikereket a közelmúltban Magyarország is fel tudott mutatni – ilyen volt a Rubik kocka (1975), vagy a Gömböc (2006) –, de az efféle innovációs sikerek inkább az ország presztízsét, mint a termelékenységét emelik, éppen úgy, mint a Kodály-módszer vagy az egykori labdarúgó aranycsapat teljesítménye.

Látnunk kell azt is, hogy az „innováció” fogalmának újabban tapasztalható előretörése sok esetben valójában csak álcázást szolgál. Mögötte jól kitapintható ágazati és vállalati lobby-érdekek húzódnak, éppen úgy, mint a korábbi évtizedekben, amikor ugyanezek az érdekek a számukra kedvező „iparpolitika” jelszava mögé bújva jelentkeztek. Arról van szó, hogy egyes cégek vagy iparágak állami támogatást, állami megrendelést, vámvédelmet vagy mindezt egyszerre követelnek – csak éppen a kor divatjának megfelelően váltogatják az érvkészlet elemeit. Jó – vagyis éppenséggel nagyon rossz – példája ennek az a prioritás rendszer, amelyik az Új Széchenyi Tervben nyert megfogalmazást. Valójában semmilyen közgazdasági elmélet nem indokolja, hogy éppen a következő négy szektor részesüljön a jövőben kiemelt támogatásban: egészségipar, zöldgazdaság, lakásszektor és tranzitgazdaság.³⁸

A termelékenység-növekedés szempontjából kiemelkedő jelentősége van a vállalatvezetési és marketing-tudás, a munkakultúra és a szervezési ismeretek importjának. Ez a tudás azonban vagy ellenszolgáltatás nélkül áramlik a külföldi anyavállalattól a magyar leányvállalathoz, vagy éppen ellenkezőleg teljesen irreális, belső elszámoló áron kerül lekönyvelésre, mert az a legolcsóbb módja a profit repatriálásának. Akár így, akár úgy, végeredményben ez a része az innovációs tőkeimportnak csak bizonytalan közelítésekkel számszerűsíthető. Mégis, nem lehet eléggé hangsúlyozni ennek a tudásimportnak a jelentőségét, illetve azt a tényt, hogy az efféle új ismeretek átvételére csak a verseny kényszeríti rá a vállalkozásokat. Ezen a téren a kormánynek „csak” annyi a feladata, hogy engedje érvényesülni a vállalatok közötti versenyt.

Gondolatmenetünknek ezen a pontján azonban vissza kell térnünk az 1. táblázatban bemutatott számítás eredményéhez, és azt módosítanunk kell. Ott arra jutottunk, hogy 2008-as bázison számítva az EU-27-ek 2,00%-os átlagos növekedését, Magyarországnak *átlagosan* 4,07%-os GDP/fő növekedéssel kell túlszárnyalni, ha azt akarjuk, hogy 2030-ban elérjük az EU-27-ek akkori átlagát. Ez a számítás azonban három dolgot figyelmen kívül hagyott:

- (i) a már ismert innovációk átvételére alapozott növekedési stratégiának azt a sajátosságát, hogy az elmaradottsági rés szűkülésével egyre kevésbé van mit újonnan átvenni, ezért a folyamat dinamikája lassul, míg végül a termelékenység-növekedés belesimul az élenjáró országok görbéjébe;

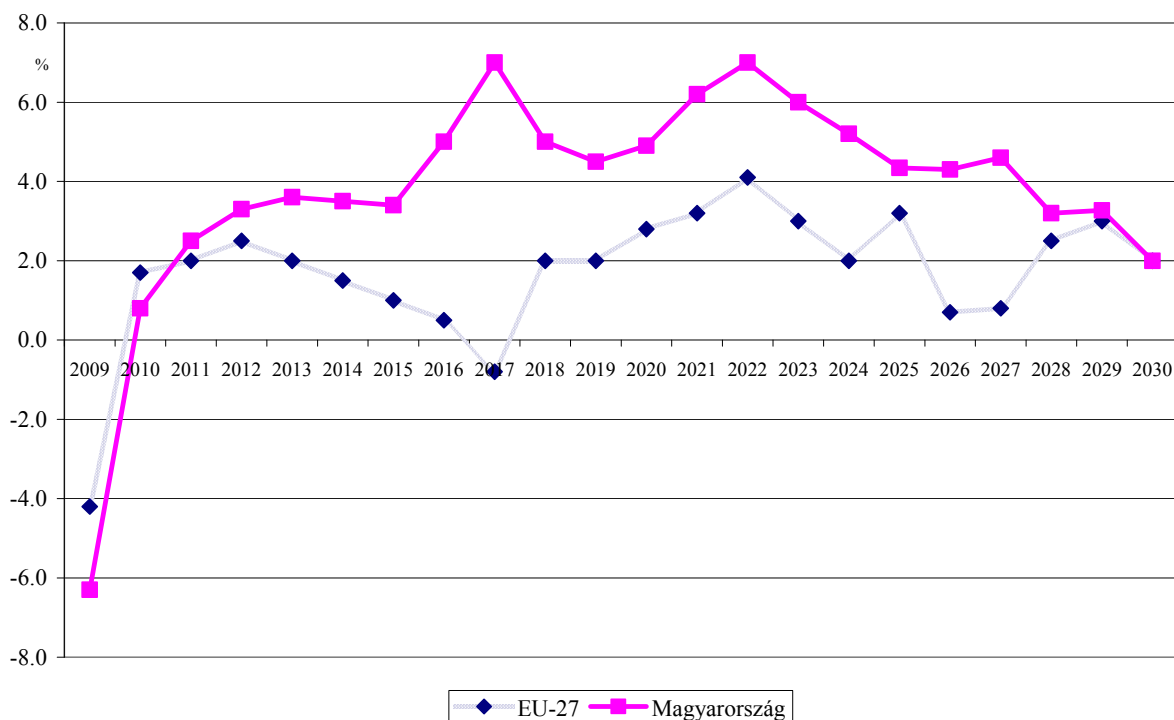
- (ii) minden bizonnyal a jövőben is lesznek konjunktúra-ingadozások – az EU régi tagállamaiban is, Magyarországon is.
- (iii) a 2009-es és 2010-es magyar és EU-s növekedési adatok már ismertek, illetve nagyjából ismertnek tételezhetők, és „adott”-nak vesszük a 2015-ig terjedő időszak magyar növekedési adatait is.³⁹

A módosított számítás tehát úgy készült, hogy az időszak egészének átlagában továbbra is kijöjjön a 2,00%, illetve a 4,07%, de az egyes évek magyar növekedési indexeibe beépítettük az elmaradottsági rés szűkülésének elkerülhetetlen növekedés-lassító hatását és egy fajta primitív ciklikusságot is. Mint az a 9. ábráról leolvasható, kicsit élet-közeli feltételezések esetén a magyar gazdaságnak a 2010-es, 1 százalék körüli várható növekedési ütemről 3-4 év alatt 6% fölé kellene gyorsulnia ahhoz, hogy innen visszalassulva és közelítve a változatlan feltételezett 2%/év EU-átlaghoz 2030-ra elérjük a kitűzött célt. Ráadásul azzal kell számolni, hogy a konjunktúra-ingadozások miatt lennének olyan évek – az ábrán például 2017 ilyen -, amikor Magyarország éppen a saját ciklusának tetején lenne, amikor az EU gazdasága éppen szűkülne. Ez igen kevésbé valószínű eset.

8. ábra

Az EU-27-ek utoléréséhez szükséges növekedési pálya reális feltételek mellett, 2008-2030

(Az 1 főre jutó magyar GDP éves növekedése százalékban)

Forrás: ld. 1. táblázat.

3.2.3 Monopoljavaink

Miután a hozzánk hasonló vagy nálunk is fejlettebb országokban a földművelés GDP-hez való hozzájárulása elenyésző, a neoklasszikus közgazdasági modellek tulajdonképpen okkal mellőzik a (termő)földet, és csak az újratermelhető reáleszközöket tekintik tőkének.⁴⁰ Ha azonban a földre, nem mint búzamezőre, hanem mint egy adott ország felszínére gondolunk, amely fölött és alatt az adott ország szuverén módon rendelkezik, akkor ez a leegyszerűsítés nem helyes. Gondoljunk például a szénre vagy az olajra, amely kimerülő *természeti erőforrás*, vagy a kimeríthetetlen, soha el nem fogyó Balatonra, az alpesi hegycsúcsokra, az élelhetőségi szempontból ideális floridai klímára, a Szezei csatornára vagy Hamburg kikötőjére.

Magyarország földrajzi elhelyezkedése kedvező, de nem a legjobb. Igaza van Hamecz Istvánnak, aki – két másik ok mellett – már 2007-es „lassulási vitában”^{*} ezzel magyarázta gondjainkat: „Magyarország nincs túl közel a világgazdaság mai motorjaihoz, de igen közel van a világgazdaság egyik legfejlettebb régiójához, az euró zónához, ezért az esélyei jók, bár kevésbé, mint akár a cseheké, akár a lengyeleké, akik földrajzi értelemben is közelebb vannak Európa gazdasági szívéhez.”

Nyilvánvaló, hogy egy sor iparág - a bányászat, a turizmus, a közlekedés és a szállítás - csak azokban az országokban tud magas termelékenységgel működni, ahol a természeti adottságok (N) az átlagnál lényegesen jobbak, s ezért az adott ország vállalatai az általuk termelt árukban és szolgáltatásokban megtermesülő hozzáadott értéket, vagyis a megtermelt GDP-t extraprofittal, monopoláron tudják értékesíteni. A különböző fejlettségű országokat ebből a szempontból nézve elmondhatjuk, hogy a magas termelékenységet sokszor nem a technológiai kiválóság, hanem az állami szuverenitáson alapuló monopolhelyzet alapozza meg. Nem kétséges, hogy a 60-as években felfedezett olaj és földgázmezők tették különösen gazdaggá Norvégiát és Angliát, 30-40 éve a turizmus adja a jólét alapjait Ausztriában, Spanyolországban, Görögországban, Belgium és Hollandia, a két legtermelékenyebb európai ország, nem kis részt az egykori gyarmataival fenntartott különleges gazdasági kapcsolatainak köszönheti jólétét – és még sorolni lehetne a fontos példákat.

^{*} Ld. 1. sz. Függelék.

MENNYIT ÉR EGY CIPŐGYÁR, MENNYIT ÉR A BALATON?

A neoklasszikus növekedési modellek szerzői rendszerint elbagatellizálják annak a ténynek a jelentőségét, hogy nincsenek összehasonlítható adataink az egyes országok újratermelhető tőkeállományáról (**K**) és a természeti erőforrásokról (**N**). Pedig ez nem véletlen, és nem is lehet számítani arra, hogy belátható időn belül a nemzetközi statisztika úrrá lesz a mérési nehézségeken. Mint azt már az osztrák iskola képviselői – Böhm-Bawerk, Wieser, Menger – is felismerték, a föld, munka és tőke hármasságban csak a földnek és a munkának van természetes mértékegysége (ha, óra), a tőkének nincs. A tőke javak értékét ugyanis a belőlük származó jövőbeli profitok diszkontált jelenértéke alapján kell(ene) kiszámolni – ez viszont szükségszerűen bizonytalan becsléseken alapuló eljárás.⁴¹ Ugyanez igaz az újra nem termelhető természeti erőforrásokra is.

Magyar példákat előragadva, a **K** értékének kiszámításához azt kellene meghatározni, hogy mennyit ér 1 hektár termőföld, egy cipőgyár, 1 km autópálya vagy a budapesti Lánchíd. Bródy (2002) éppen a smithi három termelési tényező elemzése kapcsán hangsúlyozza, hogy a rendszerváltás utáni Magyarországon a föld forgalmát majdnem olyan szigorúan korlátozzák, mint a feudalizmus idején, így a föld valós értéke továbbra is megállapíthatatlan. Az **N** kiszámításába beletartozik – mondjuk – a recski rézbánya értéke, amely a mai világpiaci rézárak mellett 0 Ft, miközben egy a mainál sokszorosán magasabb rézár esetében a bánya értéke akár több százmilliárd forint is lehet.* De azt sem lehet megmondani, hogy hány forintot ér a Balaton, ha tudjuk, hogy nálunk a nyár rövid és kiszámíthatatlan, vagy a több száz évre elegendő, gazdaságosan kitermelhető mátrai lignit vagyon, ha a beruházók a magyar és az európai környezetvédő lobbytól való félelem miatt nem mernek új erőmű építésébe fogni.

Alapos kutatásra és széleskörű szakmai vitára váró kérdés, hogy az eddig ismert és felhasznált természeti erőforrásokon *kívül* vannak-e még további, nyereséggel kitermelhető tartalékai Magyarországnak. Hiába van ugyanis az országban több helyen is akár 200 évre elegendő szénvagyon a föld mélyében, ha ennek a vagyonnak a kitermelési költségei túlzottan magasak. Az is ismert, hogy az 1960-as évek vége óta változó intenzitással, de sajnos mindmáig eredménytelenül folyt a nyereséggel kitermelhető gázmezők utáni kutatás Makó környékén⁴², sokan bíznak újabb termál kutak feltárásában stb.

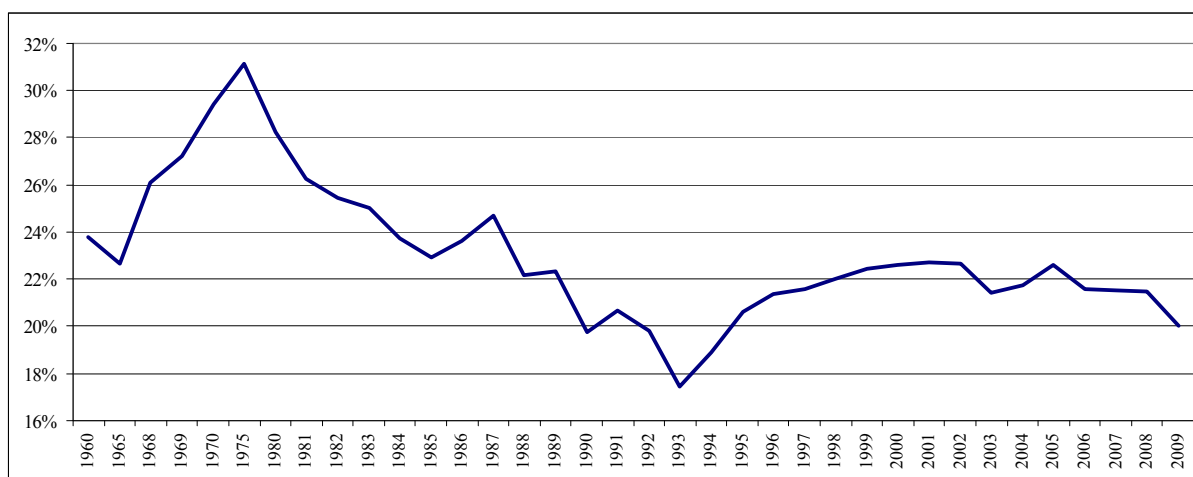
* Végső soron ezek az elméleti nehézségek magyarázzák, hogy az állami vagyongazdálkodóknak (ÁVÜ, ÁV Rt. stb.) miért nem sikerült soha sem teljeskörű és számviteli értelemben is korrekt vagyonleltárt készíteni a magyar állam tulajdonában álló vagyonról. Ld. erről részletesen Mihályi (2010a) I. k. 4.8.3 szakasz

3.2.4 Állóeszköz beruházások

Nyilvánvaló, hogy a tőkeállományt (K) csak beruházások útján lehet bővíteni. Sajnos az 1973-as olajválságot követően Magyarországon alapvető, és a növekedést hosszú távon is befolyásoló fordulat történt a gazdaságpolitikában. A lassuló növekedés, a növekvő adósságtörlesztési terhek, továbbá a mezőgazdaságban, a közlekedésben, az oktatásban, az egészségügyben stb. rossz hatékonysággal működő, idejét múlt struktúrák fenntartása miatt egyre kevesebb szabadon elosztható pénz maradt a gazdaságban. Erre a helyzetre a kormányzat úgy reagált, hogy az állóeszköz-beruházási hányad csökkentésével próbálta megvédeni a lakosság életszínvonalát. Mint ez a 10. ábrán jól látszik, ez a trend 1989/90-ben sem tört meg – folytatódott egészen 1993-ig.

9. ábra

A bruttó állóeszköz-felhalmozás részaránya a GDP belföldi felhasználásában, 1960-2009
(Folyó áron)

Forrás: KSH (1989, 1996, 2009, 2010d)

Ezt követően lassú visszarendeződés kezdődött, de a korábbi részarány nem állt helyre. A 2009-re számított 20%-os arány hasonló az EU-27 átlagához (19,3), ami statikus nézőpontból elfogadható, a felzárkózás szempontjából viszont bizonyosan elégtelen.⁴³

Azt is látni kell, hogy a nemzeti számlákban elszámolt állóeszköz-beruházások igen jelentős hányada – 2007-es adatok szerint mintegy 40% - valójában a háztartások és a kormányzati szektor eszközeit gyarapítják (pl. lakásberuházás, autópálya), s ennyiben közvetlen módon nem is szolgálják a termelékenység növekedését. Ezen arányokon belül is különösen aggasztó, hogy a hazai tulajdonú vállalkozások beruházásai 2000-2008 között gyakorlatilag csak a pótlásra voltak elegendőek – nettó felhalmozás gyakorlatilag nem történt.⁴⁴ Ha Magyarország gyorsítani akarja a növekedést, akkor ehhez a következő két

évtizedben egészen biztosan a mainál lényegesen több beruházás és sokkal magasabb állóeszköz-felhalmozási arány tartozik. Az már kevésbé egyértelmű, hogy ehhez szükség van-e állami beruházás-támogatásra, és ha igen, akkor reálisan mekkora lehet a beruházási multiplikátor-hatás.*

Az ország eladósodottsága miatt ennek a forrása végső soron nem lehet más, mint a növekvő lakossági (nettó) megtakarítások. Ehhez pedig alapvető változásokra van szükség a jóléti ellátó rendszerekben. Az elmúlt fél évszázad során a háztartások többségének életvezetési stratégiájába beleivódott az a vélekedés, hogy az állam „bölcstől a sírig” gondoskodni fog polgáraitól. Így az emberek többsége – részben racionális módon, részben azonban tévesen – jutott el arra a következtetésre, hogy számára a takarékoskodás nem elemi létfeltétel. Ez a magyarázata annak, hogy a magyar háztartások nettó megtakarítása 2008 végéig trendszerűen csökkent, szintje GDP arányosan nulla, vagy esetleg negatív volt.⁴⁵ Ez az állapot hosszú időn át nem tartható fenn.

3.2.5 Európai uniós támogatások

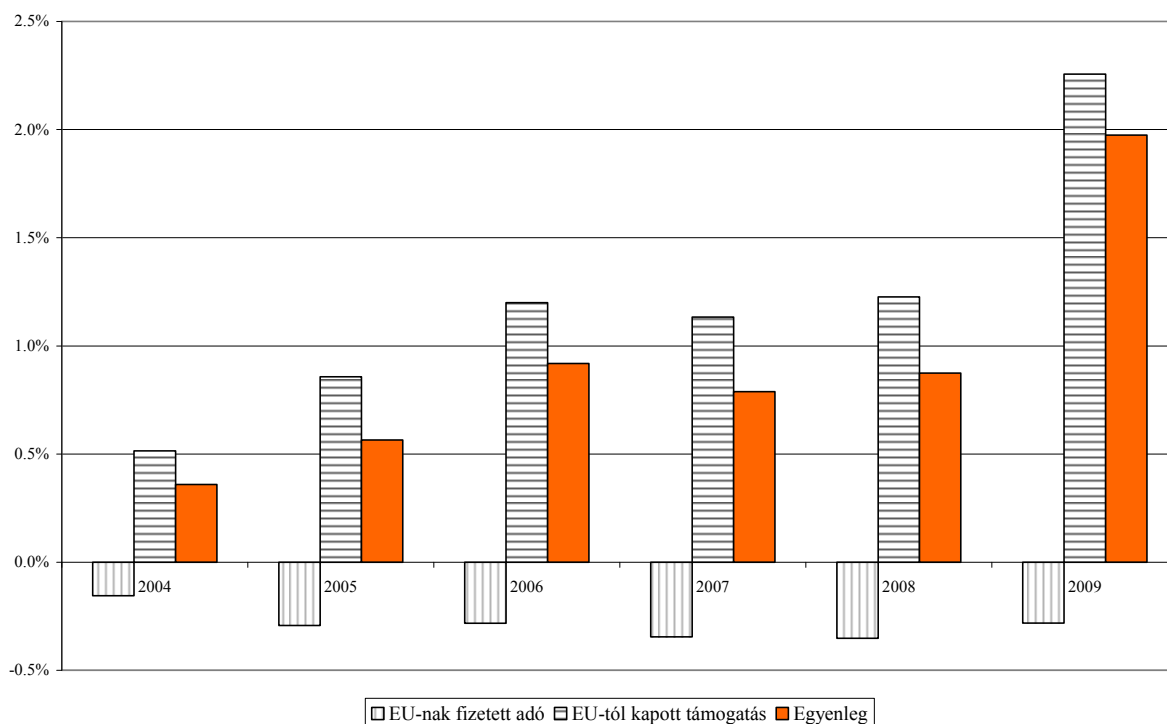
Említést kell tenni arról is, hogy a 90-es évek második felétől kezdve egyre nagyobb volumenben érkező, nem-visszafizetendő EU-transzferek (10. ábra) mindezidáig a vártnál sokkal kevésbé segítették a felzárkózást. A különféle jogcímen és céllal érkező pénzek komfortosabbá, kulturáltabbá és élhetőbbé tették az országot, de a termelékenység növekedésére nem volt kimutatható hatásuk.** A sors iróniája, hogy 2009-ben - az első évben, amikor végre makroszinten is jelentős nettó transzferben részesültünk -, az éves GDP régen nem látott súlyos mértékű visszaesést produkált. Egyelőre nem körvonalazódik semmi olyan koncepció vagy mechanizmus, amely az EU források felhasználását a termelékenység növekedése irányába tudná fordítani. Félő, hogy a 2009-es szinthez képest sem a támogatás volumene, sem a támogatás felhasználásának hatékonysága nem fog jelentősen nőni a következő 20 évben.

* Matolcsy (2008) a 2001-2002-es Széchenyi-terv háttérszámításai alapján azt vélelmezi, hogy 1 Ft állami beruházási támogatás akkoriban 5-10 Ft vállalati beruházást mozgató meg 5-7 éves időtávon belül. Ez még az alsó határok mellett is túlzó becslésnek tűnik. Id. mű 202. old.

** Ezen a ponton érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy Matolcsy (2007b) ezt jó előre megmondta. Ld. 1. sz. Függelék.

Az EU-nak fizetett adók és az onnan kapott támogatások egyenlege, 2004-2009

(GDP százalékában)

Megjegyzések: A támogatási adatok tartalmazzák az EU-tól, illetve az EU tagállamoktól érkező folyó és beruházási támogatásokat. Forrás: KSH.

3.3 MUNKAERŐ

3.3.1 Nem a foglalkoztatás szintje a döntő kérdés

A hazai, egymással sok tekintetben diametrikus ellentétben álló gazdaságpolitikai iskolák és politikai erők abban egyet értenek, hogy a demográfiai fordulat és a foglalkoztatás szintjének számottevő növelése a legfontosabb feltétele a növekedés felgyorsításának. Bár korábban ezt én is így gondoltam⁴⁶, ma már másképpen vélekedem – annak ellenére is, hogy a magyar foglalkoztatási ráta első ránézésre valóban kétségbeejtőnek tűnik. Tény, hogy uniós összevetésben a sereghajtó között vagyunk a 15-64 éves korosztályban (55,3%).

A következő 20 évben az utolérés alapjában véve mégsem ezen fog múlni. A nyugdíj és időskori kerekasztal 2025-re készített előrebecslése szerint a gazdaságilag aktívak száma még valamelyest nőni is fog a következő másfél évtizedben, és csak a 2025-2050 közötti időszakban fog ellenirányba változni a munkaerő-kínálat.⁴⁷ A GDP termelés, illetve az 1 főre

jutó GDP szempontjából egyébként sem az számít, hogy a munkaképes korosztály hány százaléka dolgozik, hanem az, hogy **akik dolgoznak, mennyit és milyen termelékenyen dolgoznak**, vagyis, hogy mennyi a munkaidő alap és mekkora az 1 órára jutó output. Mint azt a 3. táblázat adatai mutatják, ha a magyar adatot tekintjük bázisnak,

- a munkaidő alap tekintetében tapasztalható országok közötti eltérések⁴⁸ abszolút értékben viszonylag szűk sávban szóródnak (87-127%);
- ezek a különbségek egyáltalán nem magyarázzák a fejlettségbeli különbségeket és
- a magyar adat sem mondható kiugróan alacsonynak.

3. táblázat

A munkaidő alap (L) és a gazdasági fejlettség mutatói néhány európai országban 2008-2009-ben

Ország	1 főre jutó, ténylegesen ledolgozott heti munkaóra		1 főre jutó GDP
	óra	százalék	1990. évi nemzetközi dollár
	[1]	[2]	[3]
Csehország	18,2	127	12 868
Portugália	17,3	121	14 436
Szlovákia	16,1	113	13 033
Románia	16,0	112	4 895
Norvégia	15,7	110	28 500
Ausztria	15,7	110	24 131
Lengyelország	15,7	110	10 160
Görögország	15,6	109	16 362
...	...		
MAGYARORSZÁG	14,3	100	9 500
Franciaország	13,6	95	22 223
Belgium	13,5	94	23 655
Olaszország	13,3	93	19 909
Törökország	12,5	87	8 066

Forrás: [1] és [2] saját számítás Eurostat (2009) alapján. [3] Maddison (2010).

Megjegyzés: A munkaidő adatok [1] a teljes népességre vannak kivetítve. Az adatok a 2009. 1. negyedévi állapotot tükrözik, tehát nyugodtan tekinthetők a mostani globális válság *előtti* utolsó adatgyűjtés eredményének. A GDP/fő adatok [3] 2008-ra vonatkoznak.

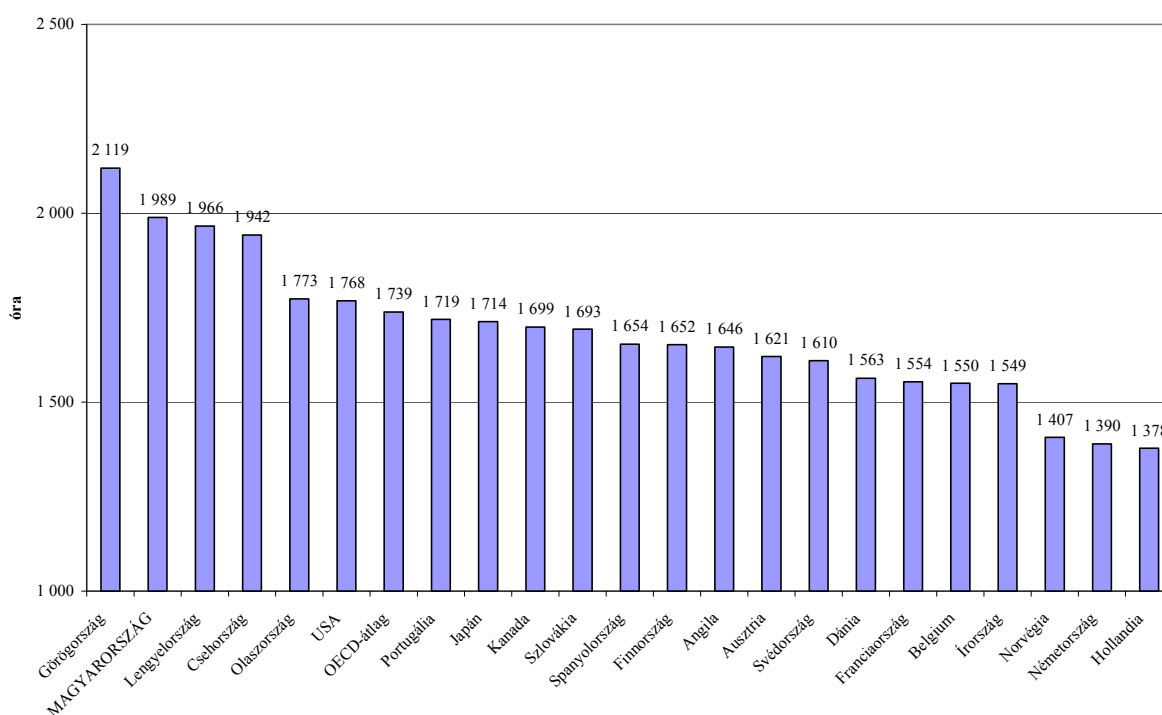
Még jobban látszik, amit igazolni akarunk, Norvégia, Ausztria és Lengyelország esetében. A ledolgozott órák száma pontosan ugyanannyi mindhárom ország esetében, miközben az osztrák GDP adat a lengyel több mint kétszerese, a norvég majd háromszorosa.⁴⁹

A látszólagos ellentmondás magyarázata kézenfekvő, és egybevág azzal, amit erről a közvélemény is tud. Magyarországon kevesen dolgoznak, de **akik dolgoznak**, azok munkaórában kifejezve nem egyszerűen sokat, hanem **nagyon sokat dolgoznak** (11. ábra). E tekintetben nem sereghajtók vagyunk, hanem éllovasok – csak Görögország előz meg

bennünket. Ehhez képest az már egy másodlagos kérdés, hogy melyek azok az okok, amelyek miatt a legális részmunkaidős foglalkoztatottság a mi viszonyaink között nem tudott elterjedni⁵⁰ - ti. éppen a részfoglalkoztatás az, amely az uniós államok többségében oly annyira megemeli a foglalkoztatási rátát. Miként az is másodlagos, hogy a nem-dolgozók részére juttatott transzferek a költségvetést – vagyis végső soron az adófizetőket – terhelik, és ennek is van növekedés-lassító hatása.

11. ábra

Az 1 dolgozóra jutó, ténylegesen ledolgozott évi munkaórák száma a fejlett országokban, 2009

Forrás: Key tables from OECD adatbázis.

3.3.2 Kihaszíratlan lehetőségek: A munkaerő exportja és importja

A gazdaságtörténetből számos példát ismerünk, ahol a növekedés forrása a hazai munkaerő exportja volt. Ebben az a ráció, hogy egy, a hazainál kedvezőbb gazdasági környezetben a külföldön dolgozó munkás több hozzáadott értéket termel, mintha otthon maradt volna, s ha az ily módon szerzett, magasabb pénzjövedelmet hazautalja, akkor ezzel az otthoni gazdaság forrásait gyarapítja. Ismert tény, hogy a 19. és 20. század fordulóján ez volt a magyar növekedés egyik forrása.⁵¹ Ez tette siker-országgá az 50-es évek Olaszországát, a 60-as évek Jugoszláviáját. Az Európai Unióhoz való, 2004. évi csatlakozás nyomán ez a lehetőség ismét

megnyílt Magyarország számára, de a kérdéskör szakértői úgy ítélik meg⁵², hogy – más új tagállamokhoz, például Lengyelországhoz⁵³ vagy Romániához képest – ezzel mi nem igen tudunk élni.* 2009-ben már ez a két ország volt az unión belüli munkaerő-export legfontosabb szereplője. Az EU-ban dolgozó román vendégmunkások 2,9 Mrd, lengyel sorstársaik 2,7 Mrd eurót utaltak vissza hazájukba, miközben Magyarország egyenlege mínusz 50 millió euró volt.⁵⁴

Az élőmunka termelékenységének növelésére megoldás lehet a munkaerő importja is. Az 1945-től napjainkig terjedő időszakban – különböző periódusokban különböző kényszerek hatására, különböző technikákat alkalmazva - Németország, Spanyolország, Anglia, Írország stb. jelentős részben a képzetlen, vagy csak minimális szaktudással rendelkező dél- és kelet-európai munkaerő importjára építette iparstratégiáját.⁵⁵ Ugyanezt teszi napjainkban Oroszország is: Ukrajnából és a közép-ázsiai köztársaságokból milliós nagyságrendben érkezik az olcsó munkaerő. Másfelől pedig arra is van példa, az Egyesült Államok, hogy egy fejlett ország a magasan kvalifikált munkaerő becsalogatása-elszívása útján teremtsen folyamatosan pótlólagos forrást a gazdaság növekedésének. Mint arra Obama oktatási minisztere is felhívta a figyelmet, az USA-ban a *brain drain* jelentősége ma sem csökken, hanem inkább nő.⁵⁶

Miközben a szükségesség oldaláról nézve a bevándorlás fontossága aligha vitatható**, ma Magyarországon ennek sem a makroökonómia, sem társadalompolitikai feltételei nem láthatók. Ahhoz, hogy vonzó célpont legyünk, az szükséges, hogy a nálunk dolgozó, a magyar átlagnál kevésbé kvalifikált vendégmunkások a legálisan módon (vagyis az adó- és járulékkerhek megfizetése után) megszerzett jövedelmükből, a megélhetési költségek leszámítása után, képesek legyenek számottevő megtakarításokat képezni, amit azután hazautalhatnak. Ahhoz, hogy érdemes legyen vendégmunkásként Magyarországra települni, kb. 500-1 000 euró/fő/hó megtakarítást kellene elérni. Ez a mai kereseti és járulékvizonyok mellett az alacsonyan kvalifikált vendégmunkások számára lehetetlen. Magasan kvalifikált dolgozók esetében akár ilyen mértékű megtakarítás is elképzelhető – itt inkább a nyelvtudás hiánya a közvetlen és csak nehezen legyőzhető akadály. Közismert továbbá az is, hogy a magyar társadalom nem fogadja jó szívvel a külföldi betelepülőket – akár kvalifikáltak, akár nem -, ezért nehezen elképzelhető, hogy legyen olyan politikai-társadalmi erő, amely a vendégmunkások importját tűzné ki célul, és meghozná a szükséges jogszabály-módosításokat.

* Mint ez a közelmúltban napvilágra került – Babus (2010) -, közel 300 ezer fős statisztikai szakadék tátong a KSH által nyilvántartott kivándorlási adatok és az EU tagországok bevándorlási adatai között. Vagyis lehetséges, hogy a valóságban sokkal több magyar távozott külföldre munkavállalás céljából, mint ahogyan az a korábban publikált népességi adatokból látszik.

** Polónyi – Timár (2001) szerint Magyarországnak évente nettó 20 ezer fő bevándorlására lenne szükség a következő 40 évben.

Összefoglalva: Bár súlyos társadalmi konfliktusokkal jár, a munkaerő exportja és importja egyaránt lehet forrása a gazdasági növekedés gyorsításának. Magyarország ezektől a „kellemtlenségek”-től mindezidáig megkímélte magát – de ezért tetemes növekedési áldozattal kellett és kell fizetni majd a jövőben is.

3.3.3 Az oktatás fontos, de az utolérés nem ezen múlik

Egyetemek, főiskolák. A lehetséges felzárkózási pályákat vizsgáló magyar szerzők egy része – például Darvas-Simon (1999), Tarján (2000), Valentiny (2000), Boda-Virág (2010) -, de a mindenkor magyar oktatáspolitikai is nagy jelentőséget tulajdonít az L-en belül az egyszerű munka és a magasán kvalifikált humán tőke megkülönböztetésének.⁵⁷ E mögött az a feltételezés húzódik meg, hogy végső soron a magasán képzett – egyetemen vagy főiskolán megszerzett tudással felfegyverkezett - munkaerő relatív hiánya az a szűk keresztmetszet, ami magyarázza a magyar gazdaság felzárkózási kudarcait.* Ebből pedig az következik, hogy minél fejlettebbek vagyunk, annál többet kellene költeni oktatásra, és minél többet költünk, annál nagyobb lesz ennek a hozama.** Bár logikusan hangzik a gondolatmenet, a tények egyáltalán nem ezt igazolják.

El kell gondolkoznunk azon, hogy Ausztriával összehasonlítva egyáltalán nincs lemaradásunk a diplomások arányát tekintve - 18% mindkét országban -, miközben a két ország teljesítménye között 2,5-szeres a különbség. Vagy egy még szélsőségesebb példa: Az OECD (2009) szerint Oroszországban a 25-64 éves korosztály 54%-a rendelkezik diplomával – szemben a kb. 40%-os japán és amerikai, vagy a 30%-os svájci adattal -, ám ez egyáltalán nem tükröződik vissza a fejlettségi szintben. Polónyi (2010) arra is rámutat, hogy ez nem magyar sajátosság, „valamennyi posztoszocialista országra igaz, hogy iskolázottsági szintjük lényegesen magasabb, mint a velük azonos gazdasági fejlettségű országoké”.⁵⁸ Arról van szó, amit Holló Mária (1974) és Jánossy Ferenc (1975) egymást kiegészítő munkássága nyomán – általában is, de a felsőoktatásra leszűkítve is - extenzív fejlesztési stratégiára alapozott, **kvázi-fejlettségnek**, brutális tömörséggel pedig **túlképzésnek** és **pazarlásnak** nevezhetünk.⁵⁹ Nyilvánvaló, hogy ennek a jelenségnek az egyik fő oka az, hogy – némi

* Ld. például a következő idézetet Matolcsy (2008) könyvében: „A magyar felsőfokú végzettséget szerzők a 25-35 éves korosztályban csak felét teszik ki a fejlett országok hasonló adatának, ami **100%-os lemaradást** jelent, és azzal a kockázattal jár, hogy újratermeljük fejlettségi lemaradásunkat a világ fejlett részéhez képest.” Id. mű 206. o. (kiemelés tőlem – M.P.)

** Ismét Matolcsyt (2008) idézzük: „Ha egy szegény országban egy évvel nő az oktatási idő, fejenként 800 dollárral lesz mindenki gazdagabb. Ha azonban egy fejlett államban, és Magyarország is ebbe a klubba tartozik, nő egy évvel a képzési idő, minden állampolgár 16.000 dollárral gazdagodik. A tanulási idő meghosszabbítása a gazdagoknál 20-szor nagyobb eredménnyel jár, mint a szegényeknél. Az oktatási rendszerbe történő beruházás tehát a gazdag nemzetek sikerének igazi titka. Ez bővíti legjobban a nem kézzelfogható gazdaságot, tehát a teljes nemzeti vagyoni négyötödét kitevő vagyónrészt.” Id. mű 146. o.

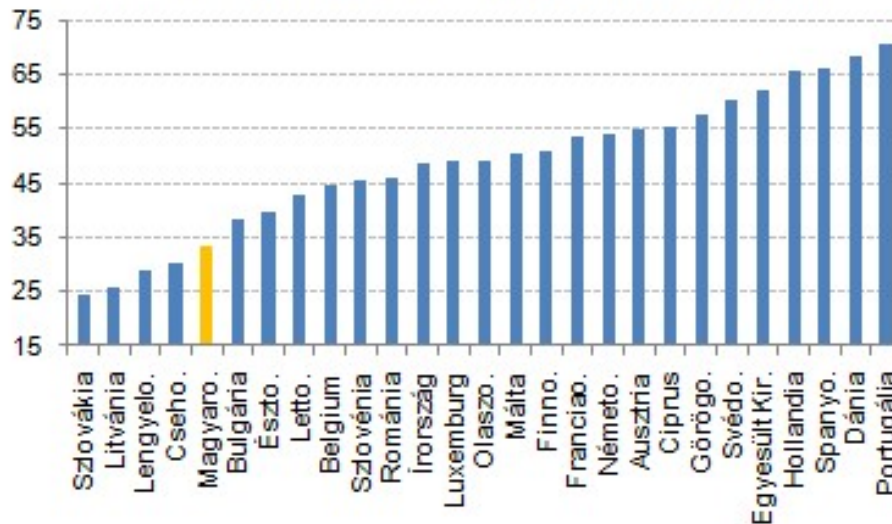
leegyszerűsítéssel szólva - az egyetemi tanulás évtizedeken át ingyenes volt, és részben ma is az.

Az is igaz továbbá, hogy a főiskolákon és egyetemeken megszerezhető diploma az egyén számára, a nemzeti munkaerőpiacon többnyire biztos garanciája a relatíve lényegesen magasabb állásbiztonságnak és életkeresetnek. Ha ez nem így lenne, nem tolongának a fiatalok az egyetemek kapujában. De ez **a megszerzett többlet szakismeret a növekedés szempontjából, makroszinten akár teljesen értéktelen is lehet, ha nem jár együtt azzal, hogy a dolgozók következő nemzedéke megértsi, elfogadja és megtanulja, miképpen kell termelékeny módon dolgozni egy kapitalista piacgazdaságban.** Számos felmérés és elemző tanulmány bizonyítja, hogy ez a tudás Magyarországon ma még hiányzik az átlagemberből is, de még a vállalkozók nagy részéből is.⁶⁰

Legalább érettségije legyen mindenkinek? Miközben Magyarországon általános tapasztalat, hogy az érettségivel nem rendelkező munkavállalók egyre inkább kiszorulnak a munkaerőpiacról, a nemzetközi összehasonlítások azt bizonyítják, hogy ez nem elkerülhetetlen szükségszerűség. Az Eurostat adatai szerint nálunk ennek a potenciális munkavállalói csoportnak csak 1/3-a százaléka foglalkoztatott, Portugáliában vagy Dániában az arány éppen fordított – ott az ilyen emberek 2/3-a el tud helyezkedni a munkaerőpiacon. Még Görögországban is sokkal jobb a helyzet. De az sem igaz, hogy az iskolázatlan népesség alacsony foglalkoztatási rátája speciális magyar balszerencse lenne. Mint ez a 12. ábrán is látható, jellegzetes posztoszocialista problémáról van szó – ebből következően bizonyosan állíthatjuk, hogy a megoldás nem lesz sem gyors, sem egyszerű.⁶¹

Középfokú képzettség és foglalkoztatottság

Az érettségivel nem rendelkezők
aktivitási rátája (15-64 éves korú népességben belül, %, 2009)

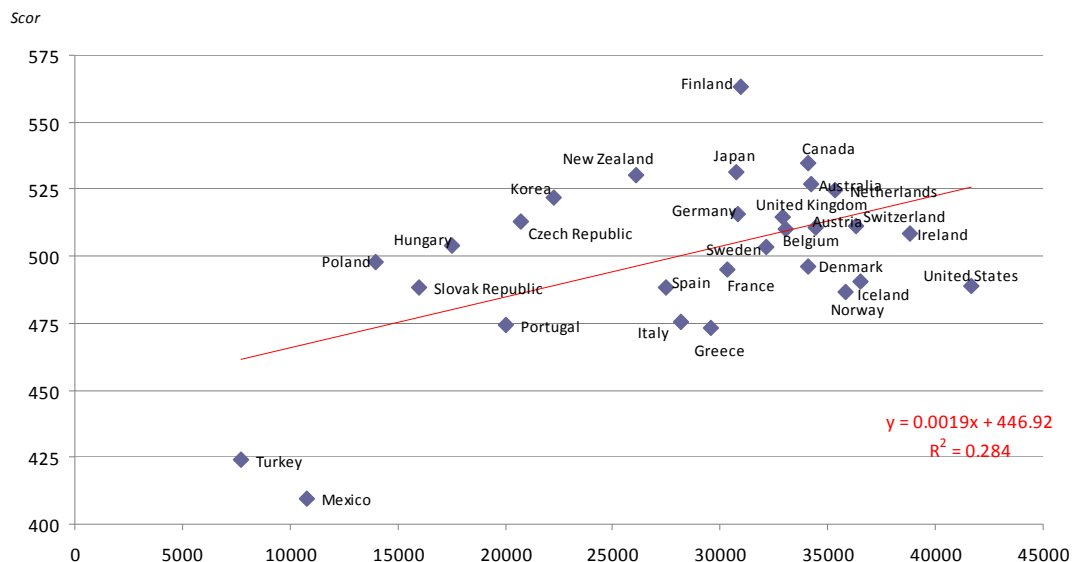
Forrás: Eurostat, Portfolio.hu

Milyen tudással rendelkeznek az általános iskolát végzettek? Igencsak tanulságos a Világbank szakértőinek 2008-as elemzése is, melyből kiviláglik, hogy önmagában véve az alapfokú képzés eredményessége sincs meghatározó befolyással a fejlett országok közötti gazdasági versenyre.⁶² A sokszor és sokak által használt ún. PISA tesztek* általuk is idézett, 2006. évi eredményei azt mutatják, hogy a 15 éves magyar diákok teljesítménye a természettudományok terén az OECD-átlagnak felel meg – Svédországgal, Lengyelországgal, Dániával és Franciaországgal vagyunk egy csoportban⁶³ -, miközben gazdaságunk fejlettségi szintje az OECD-átlag fele sincsen! Olyan országok vannak *valamivel mögöttünk* ebben a PISA-rangsorban, mint az Egyesült Államok, Spanyolország, Norvégia, Olaszország vagy Portugália, melyek ugyanakkor az 1 főre jutó GDP tekintetében bőven megelőznek minket. Ezt az összefüggést igazolja a regressziós elemzés is. A természettudományok terén a magyar diákok jobban teljesítenek, mint ami a gazdasági fejlettség szintjéből következne!⁶⁴

* Az angol rövidítés alapján: *Programme for International Student Assessment*.

A PISA-teszt eredmények és a gazdasági fejlettség összefüggése

(A 15 éves diákok természettudományos teszt-eredményei 2006-ban és az 1 főre jutó, vásárlóerő-paritáson mért GDP kapcsolata)

Forrás: OECD PISA 2006 adatbázis F2.12a táblázat
(<http://dx.doi.org/10.1787/141844475532>), letöltve 2010. nov. 19-én.

Az előző bekezdésben kiemelt állítás – „valamivel mögöttünk” - további magyarázatra szorul. A PISA vizsgálatok, illetve az ehhez hasonlító, ezzel összekapcsolható elemzéseket egységes mértékrendszerben elemző, több évre visszatekintő OECD (2010a) tanulmányból egyértelműen kiviláglik, hogy az ún. kognitív ismeretek szintje az általános iskolát végzett diákok között valójában egy igen szűk sávban szóródik. Márpedig ha egy mérési skála ennyire össze van nyomva⁶⁵, akkor ebből a különféle részszempontok szerinti rangsor készítés során ellentmondásos eredmények is adódhatnak.

A matematikai és természettudományos ismeretek mérésére szolgáló tesztek több éves, sztenderdizált átlaga alapján a magyar diákok átlageredménye 5,045 pont, ami alig különbözik a legjobb eredményt felmutató ázsiai (tajvani, japán, szingapúri, hongkongi, makói), illetve észt, finn, holland diákok teljesítményétől. Ez utóbbiak teljesítménye az 5,126 - 5,452 sávban szóródik, vagyis lemaradásunk az élvonaltól 2-8 százalék csupán. Ugyanakkor, ha a listán a magyarok mögött elmaradó országokat nézzük, akkor azt látjuk, hogy a belga diákok átlaga 5,041, az angoloké 4,950 pont, az oroszoké 4,922, amerikaiaké 4,903 pont. Százalékban kifejezve ezek is jelentéktelen eltérések. Nagyjából ugyanez a helyzet, ha a diákok alsó vagy felső kategóriát nézzük. A finn diákok 95,8%-a, a magyar diákok 94,1%-a, az amerikaiak 91,8%-a teljesítette a minimum-szintet. A legjobbak aránya a finnekénél 12,4%, nálunk 10,3%, a belgáknál 9,4%, a hollandoknál 9,2%, az amerikaiaknál

7,3%.* Ezek is **elhanyagolható különbségek a példaként kiragadott országok GDP/fő szintjében tapasztalható 2-3 szoros különbségekhez képest.****

A fentiekben kifejtettekkel – Jánossy Ferenc iskolateremtő gondolataival összhangban – a legkevésbé sem kívánjuk lebecsülni az eredményes oktatás, a gyarapodó és használható ismeretek, készségek hozzájárulását a normális piacgazdasági viszonyok között végbemenő, hosszú távú gazdasági növekedéshez.⁶⁶ Pusztán annyit állítunk, hogy időben is, és térben is jelentősek a kivételek, továbbá számos olyan további magyarázó tényezője van a növekedésnek, amely hatását tekintve felülmúlja az iskolai és egyetemi oktatását.

- (i) A magyar diákokénál sokkal jobb PISA-eredményeket felmutató japán gazdaság 1975 és 2000 között sokkal lassabban, míg a rosszabb tudás-teljesítményt nyújtó Új-Zéland sokkal gyorsabban növekedett, mint ami a teljes minta regressziós együtthatójából következne.⁶⁷
- (ii) A posztszocialista országok általában is eltérő pályát futottak be az elmúlt évtizedekben. Ezért a magyar alapfokú oktatás eredményességi szintje ma is lényegesen magasabb, mint amit az 1 főre jutó GDP-vel való, a nálunknál fejlettebb országok regressziós elemzéséből adódó korreláció valószínűsítene.⁶⁸
- (iii) A jó és a rossz PISA eredmények túlságosan szűk sávban szóródnak. Ezért a hazai alapfokú oktatás bármilyen reálisan elképzelhető mértékű eredményesség-javulása sem lesz képes arra, hogy a magyar gazdaság növekedési ütemét a következő két évtizeden az utoléréshez szükséges mértékben – vagyis a versenytársakhoz képest legalább 2-szeres ütemre – gyorsítsa fel.
- (iv) Számos friss kutatás eredménye alapján⁶⁹ inkább az valószínűsíthető, hogy hosszú távon annak lenne számottevő növekedési hozadéka, ha a hátrányos helyzetű 0-6 éves gyermekek *iskolakezdés előtti* fejlődésének támogatására fektetne be a magyar költségvetés a mainál lényegesen több erőforrást.

* OECD (2010) Appendix A3 táblázat, 41-42. o. Hangsúlyozandó, hogy a fenti állítások csak a fejlett és közepesen fejlett országokra vonatkoznak, vagyis minden valószínűség szerint nem érvényesek a legfejletlenebb országok csoportjára. Egyébként a PISA tesztekben ez utóbbi országok nem vesznek, nem is vehetnek részt, hiszen az adott korosztály jelentős része nem is jár iskolába, és írni-olvasni sem tud.

** A kutatás lezárása után közzétett 2009. évi PISA felmérés eredményei is azt mutatják, hogy a 15 éves magyar diákok teljesítménye mind szövegértésben, mind matematikában és természettudományban az OECD országok átlagának megfelelő. Hasonló eredmények várhatók a 2004-2008 között készült *OECD Adult Literacy and Lifeskills Survey (ALL)* alapján is, ahol a 15-65 éves férfi-nő korosztályok képességeit vetették össze 11 országban. A magyar szervező által kiszivárogtatott, előzetes adatok szerint a magyarok olvasási készsége jobb az átlagnál, a számolási készségek pedig az átlagnak megfelelőek. Köpeczi-Bócz Tamás nyilatkozatát ld.

<http://www.doksi.hu/news.php?order=ShowArticle&id=1444>

http://www.fn.hu/belfold/20100929/magyar_nok_jobbak/?action=nyomtat

Az utolérés nézőpontjából végiggondolva, az alapfokú (és az óvodáskori) oktatás megerősítésének szükségességét inkább fordított módon indokolnánk meg. Ha ugyanis azt tételezzük fel, hogy a következő húsz évben – valamilyen módon - sikerül lényegesen felgyorsítanunk a termelékenység növekedését, az minden bizonnyal az élet sok-sok dimenziójában a társadalmi különbségek növekedésével jár majd. Egy ilyen helyzetben a feladat éppen az lenne, hogy a legkevésbé eredményes gyermekek a lehető legkevésbé maradjanak el az élvontaltól és az átlagtól, mert az nagyon könnyen a deviáns viselkedési formák, a bűnözés stb. növekedését eredményezheti – akár annak ellenére is, hogy közben az átlagos termelékenység gyors ütemben növekszik, és az ország egésze gyorsan fejlődik.

És még egy megjegyzés. A regressziós egyenes felett és alatt elhelyezkedő országok (Magyarországon kívül Csehország és Lengyelország, illetve Olaszország, Görögország, Norvégia) példája a 13. ábrán pontosan azt a fajta **helyettesíthetőséget** igazolja, amire a 3. rész elején már utaltunk. A kedvező természeti adottságok (N) – adott esetben a meleg tenger biztosította turizmus és a történelmi örökség, a norvég partok mentén a fellelt olaj- és gázmezők – bőségesen helyettesítik az élők munkája (L) minősége és mennyisége terén mutatkozó elmaradást.

4. TERMELÉKENYSÉG MAKRO- ÉS MIKROSZINTEN

Könnyen belátható, hogy az 1 főre eső GDP mutatója két változó - a dolgozók arányának és a dolgozók átlagos munkatermelékenységének - szorzata. Mint azt a 3.3 szakaszban bemutattuk, lemaradásunkat döntő mértékben nem az első, hanem a második tényező okozza. Amiről itt szó van, az nem egy feltételezett függvénykapcsolat, amely több vagy kevesebb pontossággal érvényesül, hanem egy azonosság, amely nem szorul bizonyításra.

$$\text{GDP}/P = L/P \times \text{GDP}/L, \text{ ahol } L \text{ a dolgozók számát, } P \text{ a teljes népességet jelenti.}$$

Bár az eddigiekben többször is utaltunk rá, hangsúlyos módon nem említettük, hogy az ENSZ, az OECD, az EU stb. statisztikai apparátusai által használt nemzeti számlák rendszerében⁷⁰ **bármely nemzetgazdaság termelékenysége (vagyis az 1 főre jutó GDP) definíció szerint az egyes dolgozók termelékenységének az átlaga** – függetlenül attól, hogy melyik ágazatban, milyen munkáltatónál (pl. magán vagy állami) állnak alkalmazásban, portásként vagy vezérigazgatóként dolgoznak, netán egyéni vállalkozók. Fontos azt is látni, hogy az egyes dolgozók termelékenységére való utalás nem azt jelenti, hogy – példának okáért – az Egyesült Államokban élő John Smith személyében jobb vagy rosszabb munkás, mint a Magyarországon élő Kovács János. Mint azt a 6. ábrán igyekeztünk

szemléltetni, arról van szó csupán, hogy *adott* L, N és K állományok mellett miként alakul a két dolgozó által előállított hozzáadott érték. Hogy még közérthetőbbek legyünk: ha John Smith egy floridai strandon dolgozik portásként, akkor – *ceteris paribus* - több hozzáadott értéket (GDP-t) termel, mint Kovács János, a balatonfüredi strandon.*

4.1 A TERMELÉKENYSÉG SZÓRÓDÁSA

Nyilvánvaló, hogy az alacsony és csak a világtátlagnak megfelelő ütemben emelkedő magyar termelékenységi adat mögötti is szélsőséges értékek közötti szóródás rejtőzik.

(i) Benne vannak az átlagban a német, amerikai, japán stb. tulajdonban álló magyar autógyárak, a bankok és biztosítók, az áram- és gázszolgáltatók, a kiskereskedelmi láncok stb. Ezekről a *nagyvállalatokról* feltételezhető – és alkalmi tudósítások, esettanulmányok alapján sokszor bizonyossággal tudható is -, hogy náluk az élők munkatermelékenysége, és ebből következően a tevékenység profitabilitása és adóviselő képessége** is hasonló, vagy akár magasabb is, mint az anyaországban.

(ii) Bele számít az átlagba egy sor köztulajdonban lévő szolgáltató cég és intézmény – a MÁV, a BKV, a Magyar Posta, Volán cégek stb. -, melyek termelékenységéről viszont csak feltételezzük, hogy nemzetközi összehasonlításban alacsony, merthogy nyilvános statisztikákból ezt nehéz bizonyossággal megállapítani.

(iii) Szerepe van a GDP termelésben annak a 1,7 millió kisvállalkozásnak, amiből 1,1 millió az egyéni vállalkozás⁷¹, s melyek közül 370 ezer ténylegesen működik is.⁷²

(iv) És végül, a termelékenység kiszámításakor figyelembe van véve az az arányait tekintve jelentős – ámde nehezen mérhető - hozzáadott érték is, amit a háztartások (16%) és a kormányzati szféra (15%) állít elő.

A termelékenység ágazatok közötti szóródása. A korábban már említett és példák alapján is elgondolható, de Lewis (2008) könyve tucatnál is több fejlett és fejlődő ország esettanulmányoszerű elemzésével bizonyítja is, hogy nemcsak országok között, de egy-egy országon belül a különféle ágazatok között is nagyon nagyok lehetnek a termelékenység különbségek. Például a kiskereskedelemben dolgozók termelékenysége Japánban a 90-es

* Ehhez járulnak még a tág értelemben vett szabályozó rendszer országok közötti különbségeinek hatásai.

** Makroökonómiai szempontból ez utóbbiba nem csak a társasági nyereségadó, hanem valamennyi adó és a tb-járulék is bele értendő.

évek végén mindössze 50 százalékát tette ki az amerikai termelékenységnek, miközben az autóipar óriásvállalatai – például a Toyota - termelékenységben legalább 30%-kal megelőzték az amerikai autógyárakat.⁷³ Ha egy iparágon, például a lakásépítés területén nézzük az országok közötti termelékenységi különbségeket (4. táblázat), akkor is meglepően nagy eltéréseket tapasztalunk.

4. táblázat

Két ágazat termelékenysége nemzetközi összehasonlításban

(Vásárlóerő paritáson 1 munkaóra számára számítva)

Ország	Lakásépítés	Kiskereskedelem
	Index (USA = 100)	
Hollandia	100	-
Franciaország	80	-
Németország	70	-
Dél-Korea	70	32
Japán	45	50
Brazília	35	14
Lengyelország	25	24
Oroszország	8	24
India	8	6

Forrás: Lewis (2008) 254, 258. o.

Az ágazatok közötti különbségekre azért kell nagyon odafigyelni, mert – történelmi okok folytán – ezek szabályozási rendszere, társadalmi és kulturális tradíciói igen eltérőek. Miközben a feldolgozóiparban szinte teljes mértékben érvényesül a szabad verseny, az építőiparban és a szolgáltatások területén igen kiterjedt állami korlátozások érvényesülnek. A 4. táblázat Magyarország számára is tanulságos – jóllehet a vizsgált mintában mi nem szerepelünk. Mégis van elégséges okunk feltételezni, hogy ha bekerültünk volna a mintába, akkor a mi teljesítményünk sem lenne nagyban eltérő a lengyel és orosz adattól.⁷⁴

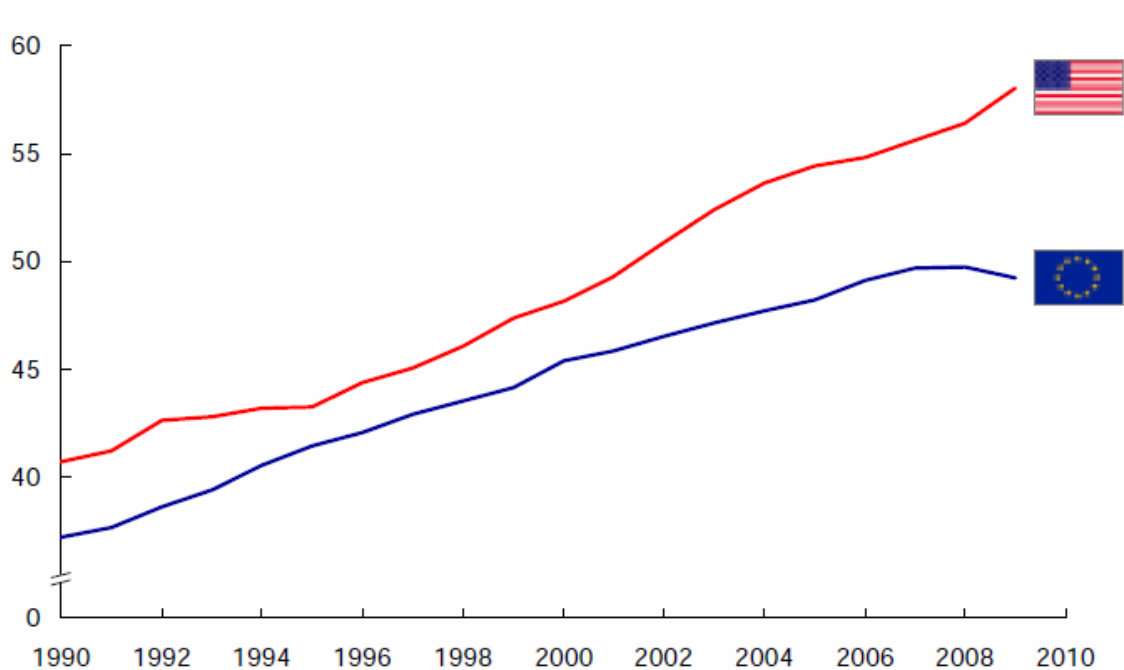
Mindeközben az szinte teljes bizonyossággal tudható, hogy a következő évtizedekben a termelés és a foglalkoztatás csak az építőiparban és a szolgáltatásokban fog bővülni – az ipar és a mezőgazdaság relatív visszaszorulása megállíthatatlan. Ha tehát ezeken a területeken továbbra is érvényben maradnak a versenyt korlátozó szabályok, előírások és társadalmi megszokások, akkor az itt kialakuló, a lehetségesnél lassabb termelékenység-növekedés erőteljesen fékezni fogja a nemzetgazdaság *egészében* érvényesülő termelékenység-növekedését is.

A fentebb idézett példák és a hivatkozott szerzők alapján az Olvasónak az az érzése támadhat, hogy a termelékenység kérdésének központba állítása valójában az amerikai típusú fejlődés idealizálása, illetve annak tagadása, hogy létezik az amerikaitól eltérő, sajátos európai növekedési modell. Ez részben jogos felvetés. Mint az a 13. ábrán látható, az amerikai gazdaság átlagos termelékenysége az elmúlt két évtized során mindvégig magasabb volt, mint az EU-15-öké, sőt a különbség is alig csökkent. Másfelől viszont nagyon fontos azt hangsúlyozni, hogy három fontos európai ország is van, amely tartósan (Belgium és Hollandia) vagy legalább időlegesen (Franciaország) képes volt az amerikainál magasabb termelékenységet elérni. Vannak tehát követhető európai példák is.

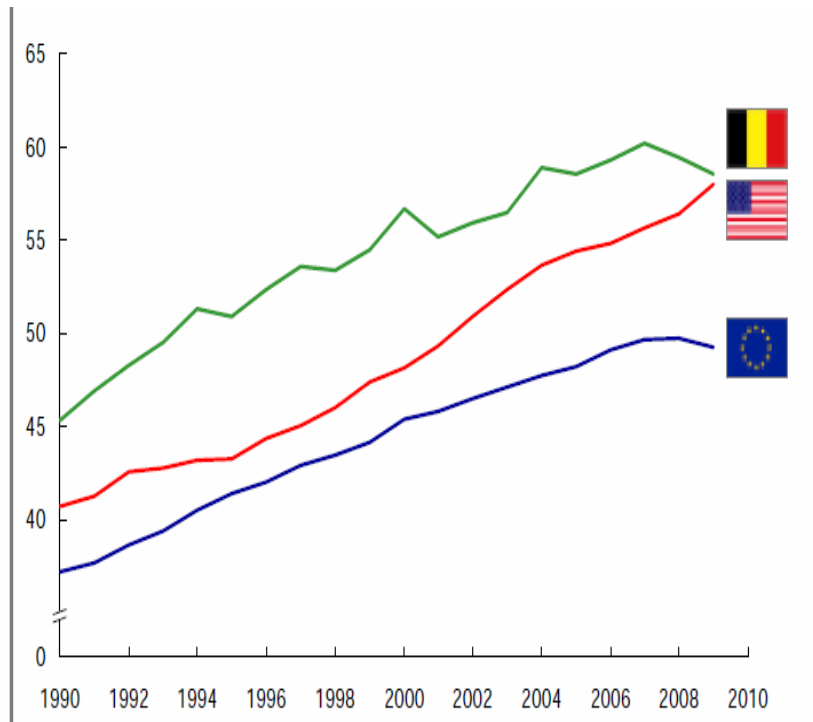
14. ábra

**A termelékenység alakulása az Egyesült Államokban
és az EU-15-ök országaiban**
(Az 1 órára eső termelés alakulása euróban,
2009. évi vásárlóerő-paritáson számolva)

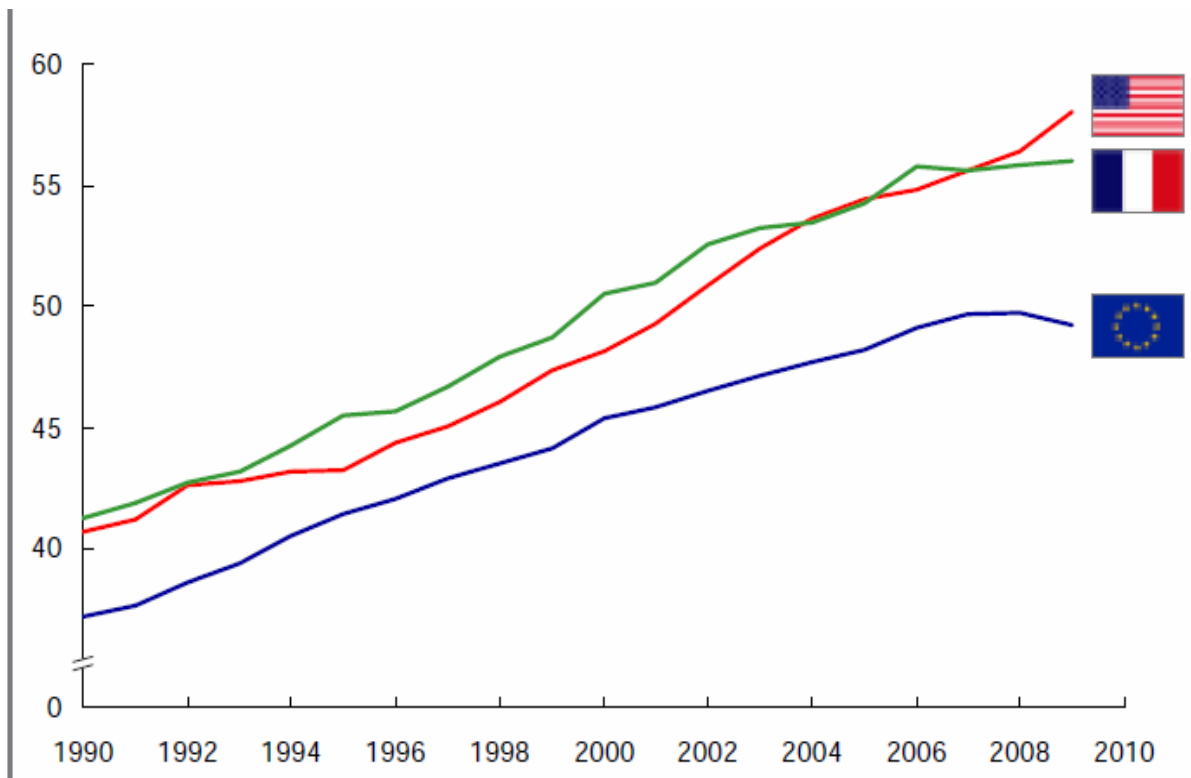
a) Az Egyesült Államok és az EU-15-ök összehasonlítása

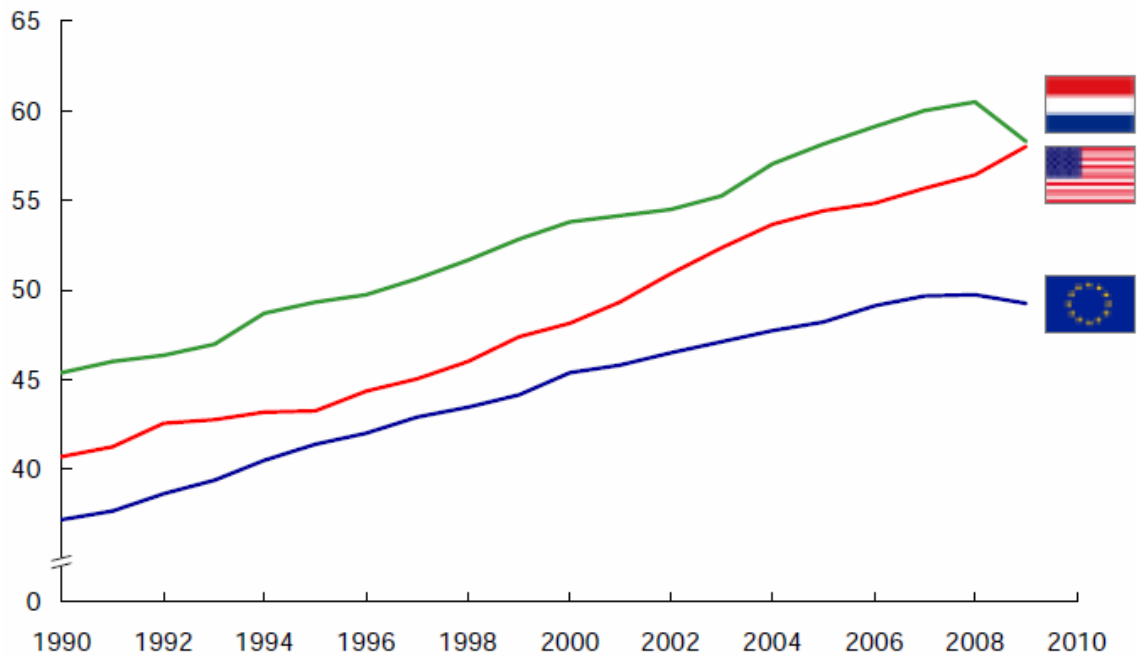
b) Belgium, az USA és az EU-15-ök összehasonlítása

c) Az USA, Franciaország és az EU-15-ök összehasonlítása

d) Hollandia, az USA és az EU-15-ök összehasonlítása

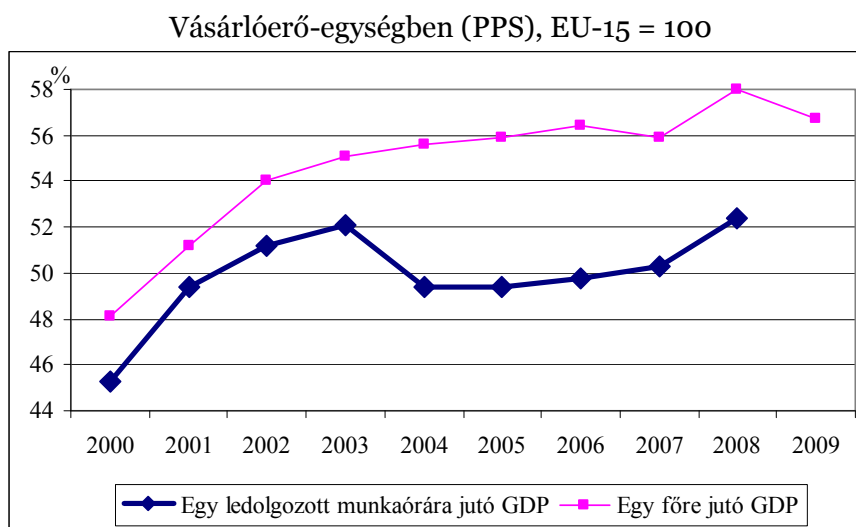

Forrás: McKinsey Global Institute (2010b) 2. sz. függelék

4.2 A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALATOKRÓL

A mindennapi tapasztalatok alapján is belátható, de – mint majd látni fogjuk - számos empirikus vizsgálat is igazolja, hogy az alacsony és csak lassan növekvő magyar termelékenység (ld. 15. ábra) egyik legfontosabb oka a kedvezőtlen vállalati struktúra.

Az 1 főre és 1 órára jutó termelés alakulása Magyarországon, 2000-2009

Forrás: Eurostat és KSH (2010b).

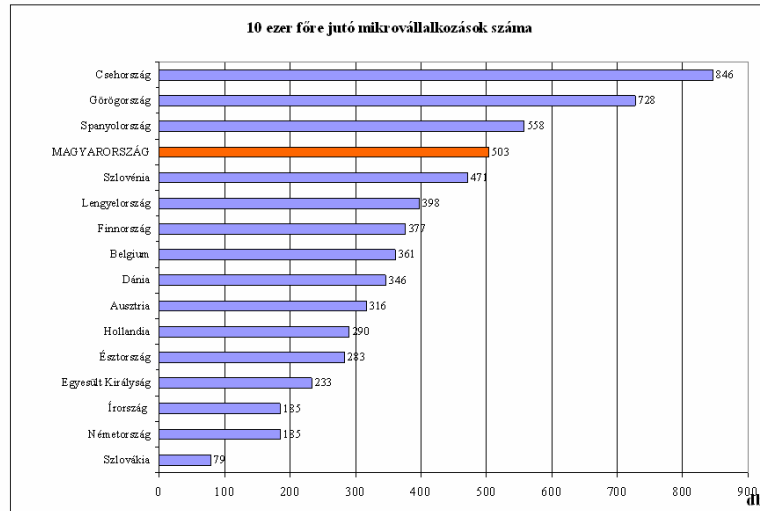
A rendszerváltást követő átrendeződések nyomán ugyanis Magyarországon túlzottan sok lett a mikro-vállalat, miközben kevés a valódi kis-, közép- és nagyvállalat (16. ábra). Ez azért baj, mert sokszorosan bizonyított tény, hogy minél kisebb egy vállalat (vagy vállalkozás) annál pazarlóbb módon használják fel a munkát is, meg a tőkét is.*

Pitti Zoltán (2010a) számításai szerint egy magyar mikro-vállalkozásban 2008-ban 1 fő, éves szinten 4,5 millió forint új értéket termelt, a nagyvállalatokban 8,2 millió forintot, vagyis majdnem a dupláját. Ráadásul a helyzet nem javul, hanem romlik: 1998-ban még csak másfélszeres volt a termelékenységben a különbség.⁷⁵ A 200 legnagyobb magyar vállalat 2009. évi adatait elemezve pedig azt találjuk, hogy a TOP 200-ban 1 dolgozó átlagosan 67 M Ft értéket állít elő, míg a nélkülük számított vállalati körben csak 21 M Ft-ot, vagyis a különbség több mint háromszoros.⁷⁶

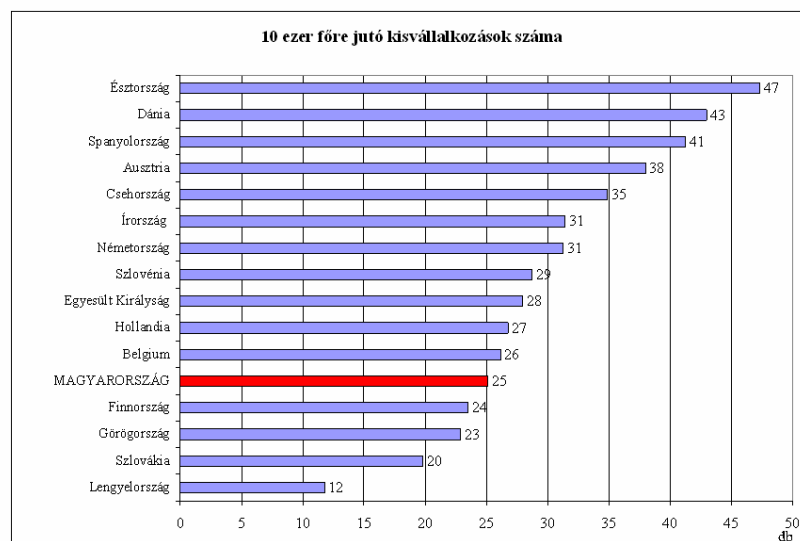
* A nemzetközi irodalomból ld. Lewis (2008) könyvét, amely a McKinsey Global Institute 19 ország- és iparági esettanulmányára épül.) A GKI által évente elkészített *Versenyképességi Évkönyv 2007* óta többször is rámutatott ugyanerre a negatív tendenciára. A GKI a svájci székhelyű *International Institute for Management Development* (IMD) ranglistáit elemezve kimutatta, hogy a magyar kkv-szektor relatív hatékonysága – ti. a magyar nagyvállalati szektorhoz képest – a legalacsonyabb a vizsgálatba bevont 18 ország közül. A szakértői véleményekre – tehát nem statisztikai adatokra – épülő összehasonlítás kiterjedt egy sor kelet-európai poszt-szocialista országra is. Ők is jobbak nálunk. Ld. még Mihályi (2008a, b)

A 10 ezer főre jutó mikro, kis, közepes és nagyvállalatok száma néhány fontos EU tagállamban

a) Mikrovállalatok (1-9 fő, árbevétel max.: 2 millió €)

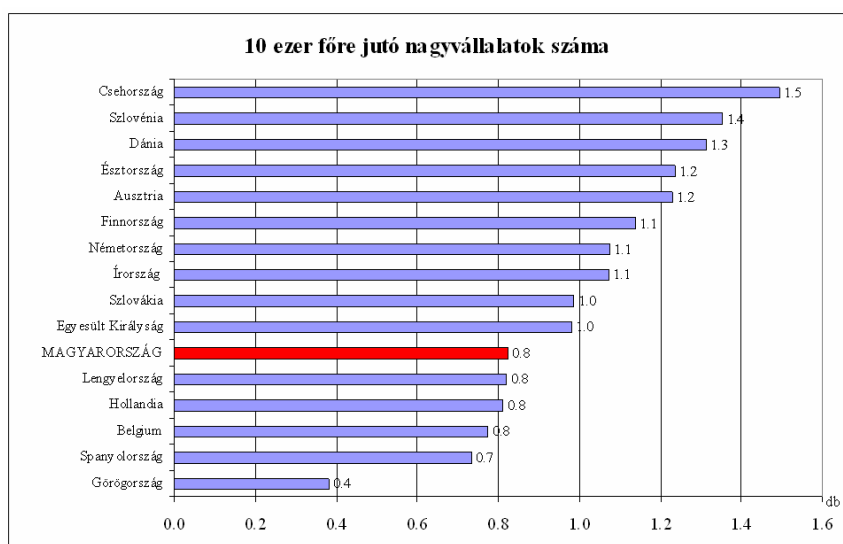
b) Kisvállalatok (10-49 fő, árbevétel max.: 10 millió €)

c) Középvállalatok (50-249 fő, árbevétel max.: 50 millió €)

d) Nagyvállalatok (250 fő és több)

Forrás: A szerző számításai. A nem-pénzügyi vállalatok 2008. évi helyzetét tükröző adatok az EC Enterprise and Industry (2010) adatbázisból származnak.

Mint az ábrákon is látszik, Magyarországon mikro-vállalkozás van nagyon sok, minden egyéb kategóriában az alsó mezőnyben vagyunk.

Magyarországon az ezredforduló óta a közép- és nagyvállalatok száma, valamint az ott foglalkoztatottak arányai is trendszerűen csökkennek! Fordított irányú folyamat megy végbe, mint a nagyvilágban. Másutt a koncentráció erősödik, nálunk inkább szétforgácsolódik a versenyszektor, aprózódnak a vállalkozások.⁷⁷ Mindennek messze ható rövid- és hosszú távú következményei vannak: a kisvállalatokat nehezebb adóztatni és ellenőrizni, és arra is kevésbé alkalmasak, hogy szerepet vállaljanak a jövő szakmunkás gárdájának kiképzésében.

Feltételezhető, hogy ez a dekoncentráció az egyik magyarázata annak, hogy az 1 ledolgozott órára jutó termelés alapján a termelékenység 2003 és 2008 között lényegében stagnált az EU-15-ökhöz viszonyítva, jóllehet az 1 főre számított termelés-különbség csökkenő trendet mutat. A 15. ábra üzenete egyértelmű. Közelítünk az előttünk járókhoz, de ez nagyobb részt annak köszönhető, hogy korábbi önmagunkhoz képest relatíve mégis csak egyre többet dolgozunk, és nem annak, hogy hatékonyabban.

Nézzünk néhány hazai ágazati példát is! Hányszor látjuk, hogy a kisboltban, a kisvendéglőben munka nélkül ücsörög a tulajdonos, a pincér? De ki látott már nem-dolgozó árufeltöltőt a Tescoban vagy nem-dolgozó ételkiadót a McDonald'sban? A KSH szerint 2009-ben mintegy két és félszer annyi üzlet működött a *kiskereskedelem*ben, mint 1989-ben, miközben a forgalom volumene csak 5 százalékkal nőtt. Hasonló a helyzet a *vendéglátóipar*ban. 2009-ben több mint kétszer annyi vendéglátóhely volt az országban, mint húsz évvel korábban. A forgalom viszont ezalatt körülbelül 15 százalékkal csökkent.⁷⁸ Jelenleg közel 100 ezer *építőipari* vállalkozás működik, 1990-ben alig több mint 5 ezer volt csupán. Ma csak 250 vállalkozás éri el azt a méretet, hogy tulajdonosainak megérje részvénytársasági formában működtetni. Ha ezekre az arányokra gondolunk, akkor mindjárt érthetővé válik, hogy miért olyan kiterjedt az autópályák építésénél az alvállalkozók alvállalkozóinak alkalmazása, hogy miért látunk egyszerre csak 3-5 embert dolgozni, amikor a belvárosban a járdát aszfaltozzák. Mint az köztudomású, különösen aggasztó a helyzet a *mezőgazdaság*ban. A rendelkezésre álló termőföld mintegy 40 százalékan, kétmillió hektáron olyan gazdák termelnek, akiknek ehhez semmiféle képzettségük nincs. Csaknem 700 ezer fő!⁷⁹ A szétaprózott ágazat⁸⁰ összteljesítménye 1988 óta megállíthatatlanul csökken, 2007-re az 1968. évi szint alá esett⁸¹ – miközben százmilliárd forintos nagyságrendben ömlött bele a hazai, illetve 2004 óta az EU-s támogatás is.

Az alacsony termelékenység nem csak statikus értelemben, de dinamikus megközelítésben is negatívan hat. Ha nincsenek kihasználva a kapacitások, ha alacsonyak a termésátlagok, akkor fajlagosan drága az áru, a szolgáltatás, ez pedig egyenes oka az alacsony forgalomnak, ami viszont lehetetlenné teszi a vállalkozások növekedését. Ebben a hibás körben vergődnek a magyar kis és középvállalatok két évtizede óta.⁸² Nálunk az újonnan indult kisvállalatokból szinte soha nem lesznek igazi nagyvállalatok. 2000 és 2009 között a Budapesti Értéktőzsdére összesen 22 céget vezettek be, a prágaira 95-öt!⁸³ Mivel nem nőnek a vállalatok, nem nő a gazdaság egésze sem.

Ám, ha tényleg ilyen rossz a helyzet, akkor jogos a kérdés, miként tud fennmaradni, sőt két évtizeden át bővülni ez a gyengén teljesítő része a magyar gazdaságnak? A válasz legalább három részből áll.

- (i) Az első magyarázó elem történeti. A szocialista tervgazdaság első időszakában - 1950 és 1973 között - az állam a magánvállalkozás szinte teljes korlátozásával a gyorsütemű termelékenység-növekedésre képes nagyvállalatokhoz irányította a munkaerőt és a beruházási forrásokat is. Különösen a szolgáltató szektor fejlődött lassan, és ez nagyban rontotta az életminőséget. Hosszú sorok álltak az üzletekben, az éttermekbe nem lehetett beférni stb. Ebben a periódusban a fogyasztók érdekeit az (állami) beruházások oltárán áldozta fel a gazdaságpolitika. A kisvállalkozások tiltása miatt egy csomó termék, illetve szolgáltatás teljes mértékben hiányzott a gazdaságból, vagy csak kevés helyen volt elérhető. 1989 után tömegesen jelentek meg ezek a szolgáltatások, ami statisztikailag nem mért – és nem is mérhető - jóléti többlet jelentett a lakosság számára, és áttételes módon még a vállalatok termelékenységét is növelte valamelyest. Sokkal több lett az eladásra termelő gazdálkodó, több boltban árulnak fogyasztási cikkeket, több helyen lehet ebédelni, autót és műfogsort javítani, nyelvet tanulni és lakást bérelni stb. De az a jóléti többlet, ami nem mérhető, nem számít bele a GDP-be, az sok szempontból nem is létezik – még ha az elméleti közgazdászok tudják is, hogy létezik és hat.
- (ii) A kis- és középvállalatok (kkv) tulajdonosai a tőkével, mint erőforrással a maguk szempontjából valójában racionálisan gazdálkodnak. Viszonylag kis értékű állótőkét kötnek le vállalkozásaik, és még azt is folyamatosan felélik, ahogy a céget működtető magánszemélyek idősödnek.⁸⁴
- (iii) A földvásárlással kapcsolatos jogi korlátozások, a kisvállalkozókat preferáló adó- és hitelpolitika, a felülről bepumpált pályázati pénzek a piacok eltorzításával tartják életben a kkv-k jelentős részét. Ennek következtében a mezőgazdaságban, a kereskedelemben, az építőiparban, az egészségügyben és a kultúra területén a nagyméretű, legális magánvállalkozások nem képesek kihasználni magasabb termelékenységüket. Vagyis nem tudják csökkenteni áraikat, és emiatt nem tudják növelni piaci részesedésüket.

Ebben a túlzottan kiterjedt formájában a hazai kkv-szektor csak azért versenyképes a nagyokkal, azért tud a versenyben fennmaradni, mert tevékenységük fele, kétharmad a szürke és a feketegazdaság logikája szerint zajlik, vagyis nemigen vesznek részt a közteherviselésben.⁸⁵ A kereskedelemben – az előbbieken túlmenően – még az is ront a helyzeten, hogy a kiskereskedők, az utcai bódéárusok vám nélkül becsempészett külföldi árut, illetve a márkás cikkek olcsó utánzatait árusítják. Ha ezekben a szektorokban csak annyira lennének egyenlők a versenyfeltételek, mint a feldolgozóiparban, akkor a termelékenyebb nagyvállalatok két-három év alatt itt is nagyrészt kiszorítanák a kisebbeket, mint ahogyan az ott történt.

Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy nincs szükség kisvállalkozásra. A szolgáltatások területén – a falusi kocsmától a szakorvosi rendelőig - számtalan olyan tevékenység van, amely igényli a kisüzemi formát. De ehhez nem szükséges a tulajdonosi önállóság. Láncba szervezve, franchise-ként működve sokkal nagyobb termelékenységet, sokkal jobb minőséget lehetne elérni. A szövetkezés erre a problémára nem megoldás, mert a szükségszerűen széttartó egyéni érdekeket egy valóban demokratikusan működő szervezet csak lassan és jelentős súrlódási és kárkiegyenlítési költségekkel tudja összehangolni. Az is igaz, hogy a technológiai ugrást eredményező új vállalkozások először szükségszerűen kisméretűek. De az lenne a kívánatos, hogy a kisvállalkozások gyors ütemű növekedésre képtelen többségét mihamarabb felvásárolják, beolvadjanak egy nagyobbba, a sikeresek viszont – a tőkepiacról tőkét is bevonva – gyorsan megkétszerezve, majd megtízszerezve önnön méretüket, mielőbb tőzsdén jegyzett, transzparens, megbízhatóan adófizető nagyvállalattá váljanak.

4.3 NEGATÍV HOZZÁADOTT ÉRTÉK

Kézenfekvő ellenvetés, hogy még mindig jobb, ha a máskülönben nem dolgozó munkaerő a szolgáltató kkv-szektorban, a mezőgazdaságban vagy a közsférában⁸⁶ talál – akár állami segítséggel is – valamiféle termelő munkát, mintha egyáltalán nem dolgozna. Társadalompolitikai szempontból, *rövid távon* ez az érvelés megállja a helyét, de *hosszú távra* sem közgazdasági, sem társadalompolitikai szempontok szerint nem helytálló a gondolatmenet.

A fentebb példaként említett területek jelentős részén ugyanis az ott dolgozók végső soron negatív hozzáadott értéket termelnek.⁸⁷ Vagyis az történik, hogy az állami költségvetés a nyereséges vállalatok aránytalan megadóztatásával teremt magának forrást ahhoz, hogy foglalkoztatási politikai céloktól vezetve százmilliárdokkal támogassa az egyébként versenyképtelen vállalkozásokat (pl. a mezőgazdaságban), vagy a tulajdonképpen nyereséges vállalatok veszteséges tevékenységeit (ld. a Vértesi erőmű évtizedes kálváriáját a 100%-ban állami tulajdonú MVM-csoport terhére).⁸⁸ Ide tartozik az a probléma is, hogy az alacsony termelékenységű foglalkoztatottak után az állami garanciavállalással működő társadalombiztosításban nem képződik elegendő tb-járulék, mert az előállított termék vagy szolgáltatás árába ez egyszerűen nem fér bele. Akik ilyen ágazatokban, ilyen munkahelyen dolgoznak – csálnak, mert kénytelenek csalni. És rajtuk kívül még ott vannak azok is, akik legális keretek között kapnak járulékfizetési kedvezményt (pl. Start-kártyások).⁸⁹ Ezek a járulékot nem vagy csak alig fizető dolgozók ugyanolyan jogokat (társadalombiztosítási műszóval: várományokat) szereznek, mint a normális járulékfizetők. Ebből a szempontból 2030 nincs is csillagászati távolságra! Azok a ma 60 éves alkalmazotti viszonyban álló

pincérek vagy vállalkozóként működő házi orvosok – hogy legalább két szakmacsoportot említsünk példaként -, akik ma minimálbéren vannak bejelentve, 15-20 év múlva egészen biztosan rá fognak szorulni a korosztályuk átlagának megfelelő egészségügyi ellátásra, és még valamiféle nyugdíj-kiegészítésre is, amit az *akkori* költségvetés, az *akkor* nyereségesen működő vállalatok adójából lesz kénytelen finanszírozni. Így – tehát hosszú távon – értendő a negatív hozzáadott érték termelés.*

Kinek jó a mai helyzet? Elsősorban azoknak a dolgozóknak, akik ilyen módon meg tudják tartani munkahelyeiket, meg azoknak, akik ezeket a vállalatokat tulajdonolják. (Ez utóbbiak lehetnek magántőkésék, de lehet egy állami intézmény vagy egy települési önkormányzat is.) Ha ez a két érdekcsoport politikailag elég erős, akkor akarataikat a fogyasztók érdekei ellenében is rá tudják kényszeríteni a döntéshozókra. A rövid távú politikusi engedmények nyomán azonban - bármennyire is ideiglenesnek gondolják a kormányok az efféle megoldásokat – az egyszer kialakult foglalkoztatási, munkahelyi, intézményi és jogszabályi struktúra gyorsan megmerevedik és ellenáll az újabb változásnak.

Elvben tudja minden vállalat- és intézményvezető, hogy a kapitalista gazdaságban nem az a feladat, hogy eladjuk, amit termelni tudunk, hanem azt kell termelni, amit a piacon a fogyasztók hajlandók is megvásárolni. Mégis, amikor konkrét termékről vagy szolgáltatásról – azaz gabonáról, autóbusról, gyógyító munkáról vagy oktatásról - van szó, akkor nagyon sokszor még mindig a termelők érdekei mentén születnek meg a döntések. Hiába van közmegegyezés abban, hogy kívánatos lenne az erőteljesebb társadalmi mobilitás, hogy a munkavállalók hajlandók legyenek állást és/vagy szakmát változtatni⁹⁰, esetleg 10, 50 vagy 150 kilométerrel arrébb költözni vagy ingázni – a tényleges változások évtizedek óta csigatempójúak.

Amiről itt szó van, az persze nem magyar sajátosság, sok helyen másutt is így van. Jánosy Ferenc (1975) találó megfogalmazása szerint „ha a technikai vívmányok és a magasabb termelékenység terjedéséhez nem kellene óriási ellenállást leküzdeni, akkor már rég nem találnánk a Földön olyan embereket, akik az ivóvizet ma is a kútról hordják haza agyagkorsókban a fejükön.”⁹¹ Ma Magyarországon az ellenállás - és a tanulmány bevezetőjében említett osztálytársadalmi csalódottság – részben abból is ered, hogy a háztáji életformához hozzászokott őstermelők, a kisboltok, kisbenzinkutak, kiskocsmák üzemeltetői, az 1990 után vállalkozóvá lett házi orvosok, színészek, újságírók, biztonsági őrök százezrei mind-mind kialakítottak maguknak valamilyen sajátos életformát, üzleti és adózási (adókerülési) modellt, és egy ilyen feltételekre optimalizált családi munkamegosztási rendszert. Mindezt maguktól nem akarják, nem is tudják feladni. De csak akkor fog

* Az viszont már pusztán véletlen egybeesés, hogy a ma érvényes nyugdíjszabályok szerint éppen 2030 lesz az első év, amikor a nyugdíjba vonulók számára a teljes életpálya keresménye – és nem pusztán az utolsó x év – fogja meghatározni a nyugdíj nagyságát.

megváltozni a közvetlenül érintettek szemlélete, ha előbb az ország politikai elitje és vezetése is belátja, hogy nincs olyan lényeges társadalompolitikai cél, amiért érdemes feláldozni a gazdasági növekedést. A mai, rövidtávú érdekekért nem szabad jogszabályi és kormányzati intézkedésekkel bebetonozni gyermekeink és unokáink jövőbeli életszínvonalának viszonylagos lemaradását az akkori világ legfejlettebb országaihoz képest.

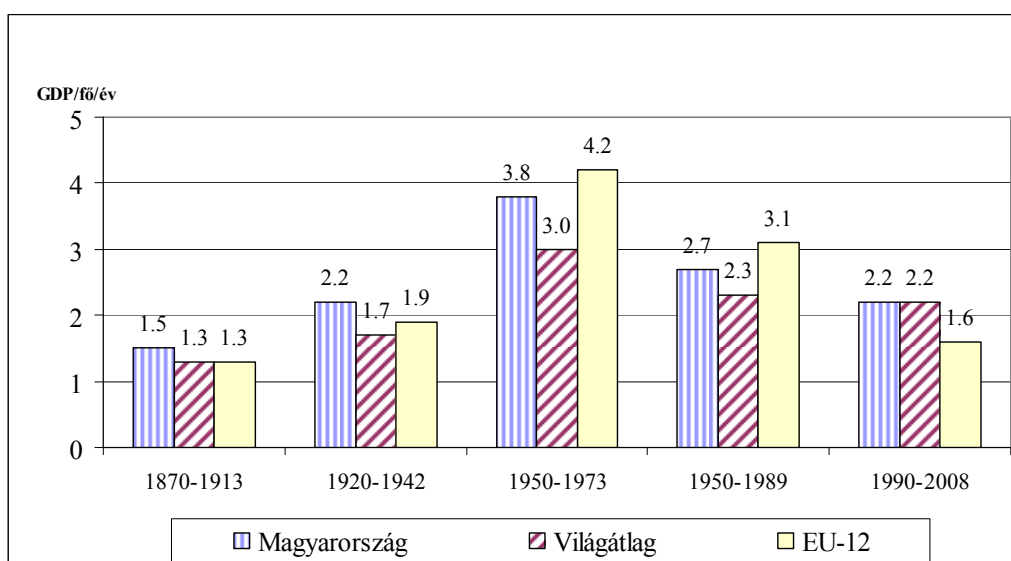
5. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Tanulmányunkban azt vizsgáltuk, hogy a globalizált világgazdaság keretei között van-e esélye Magyarországnak arra, hogy a 2010-2030 közötti időszakban, a versenytársaknál kétszer-háromszor gyorsabban növekedve, az 1 főre eső GDP tekintetében utolérje az Európai Unió (EU-27) átlagát, a fejlett nyugat-európai országokat (EU-12), a szomszédos Ausztriát vagy az Egyesült Államokat. Eredményeinket és következtetéseinket 10 pontban foglaljuk össze.

1. Az 1870 óta eltelt, közel másfél évszázad során a magyar gazdaság növekedési üteme nagyjában-egészében megegyezett az EU-12 és a világátlag adatával. Miközben ebben a hosszú időszakban növekvő számban voltak olyan országok, amelyek a növekedés ütemét tekintve a világátlagot 2-3-szoros mértékben meg tudták haladni, Magyarországnak ez egyetlen egyszer sem sikerült.

17. ábra

Az 1 főre jutó GDP átlagos növekedése különféle időszakokban Magyarországon, 1870-2008

Forrás: Saját számítások Maddison (2010) alapján.

Ám a termelékenység növelése akkor is fontos és sürgető feladat, ha ez végül is nem eredményez a világtáznál vagy az EU-átlagnál kétszer-háromszor gyorsabb GDP növekedést. Hosszú távon a GDP növekedés minden tizedszázalékára szükség van, hogy versenytársainkhoz képest ne növekedjen a lemaradásunk.

2. Az 1-3. ábráról az is leolvasható volt, hogy a világtálatot lényegesen meghaladó növekedést produkálni képes országok többnyire nagylélekszámú és/vagy olyan országok, amelyek ugyan népességüket tekintve kisebbek, mint Magyarország, de etnikai, nyelvi, kulturális értelemben szoros együttműködésben állnak az övékhez képest sokszorosan nagyobb belső piaccal rendelkező szomszéd országokkal. Ez a hatalmas valóságos, vagy kvázi belső piac az, ami lehetővé tette a méret- és választék-gazdaságosságból fakadó előnyök kihasználását, és ennek eredményeképpen a gyors ütemű növekedést Hongkong és Szingapúr, Libanon és Írország számára. Vagy másképpen fogalmazva: a magyar gazdaság nagy mértékben be van ágyazva a világgazdaságba, de mégsem eléggé, és ráadásul nem is a legdinamikusabban fejlődő részéhez kapcsolódunk. A múlt tényei alapján tehát - egyebek között éppen a nagy belső piac hiánya miatt is – úgy véljük, hogy **kicsi a valószínűsége** annak, hogy Magyarország az EU-27-ekhez képest tartósan, 2-3-szoros többlet-növekedést produkáljon, és ezzel 2030-ig **utolérje az uniós átlagot.***
3. A következő 20 évben – és különösen az első évtizedben - a felzárkózást az is nehezíti, hogy a vállalatok, a háztartások és a költségvetés egyidejűleg végbement eladósodása miatt nem lesz mód a hitelfelvételből finanszírozott külső forrásbevonásra. Éppen ellenkezőleg, külkereskedelmi többlet útján a mainál lényegesen alacsonyabb szintre kell levinni a nemzetgazdaság eladósodottsági szintjét. Ez – önmagában véve - minden bizonnyal fékezően fog hatni.
4. A klasszikus termelési tényezők elemzése sem ad okot az optimizmusra. Nem látszik, hogy lenne bármiféle olyan – ma még kiaknázatlan - természeti erőforrás-tartalékunk (**N**), amely lehetővé tenné, hogy a jövőben extra-profitál, monopoláron értékesítsünk magyar árukat és szolgáltatásokat. A dolgozók számának (**L**) növelésében, a humán tőke oktatási rendszeren keresztül történő gyarapításában, a forradalmian új termékek születését eredményező innovációban is sokkal kevesebb növekedés-gyorsítási tartalék van, mint azt a hazai közgazdasági gondolkodás – és ennek nyomában – a politikai elit és a magyar közvélemény tudni véli.

* A nemzetközi és a hazai szakirodalomból sem ismerünk olyan számításokat, amelyek ezzel ellentétes következtetésre jutottak volna (ld. 1. sz. Függelék).

5. Az 1973-as világméretű olajsokkot követően a magyar beruházási ráta lezuhant és alacsony szinten stabilizálódott. Bár nemzetközi összehasonlításra alkalmas adatunk nincs, jó okunk van feltételezni, hogy az újratermelhető tőkeállomány (**K**) az elmúlt évtizedekben csak nagyon lassan gyarapodott. Sürgősen, legalább 5-10 százalékponttal növelni kell a beruházások arányát a GDP-ben, amihez viszont most már elengedhetetlen a belföldi, lakossági megtakarítási hajlandóság hasonló mértékű növelése.
6. Modellszerűen is belátható, de az elmúlt két évtized sikeresen felzárkózó ázsiai országainak példája is bizonyítja, hogy a háztartások leginkább három cél érdekében hajlandók lemondani a jelenbeli fogyasztásról. Gondolnak saját öregkorukra, a várható megbetegedésekre és gyermekeik taníttatására. Ha egy ország politikai elitje azt tekinti természetesnek, hogy ezeket a célokat állami forrásból kell megvalósítani és a létező intézmények, illetve jogszabályok ezt az igényt az ország fejlettségi szintjéhez mértén elfogadható módon ki is elégítik, akkor a háztartások nem fognak megtakarítani, az állam pedig nem tehet mást, minthogy „agyonadóztatja” a háztartásokat is, meg a vállalatokat is. Ezért hangsúlyozta és hangsúlyozza legalább egy évtizede számos szerző az egyéni számlás nyugdíj- és egészségbiztosítás rendszerek bevezetésének, valamint a költségarányos felsőoktatási tandíjak bevezetésének szükségességét.⁹²
7. Kizárásos alapon tehát arra következtésre jutottunk, hogy Magyarországnak nincs más komoly növekedési tartaléka, mint a termelésbe már **ma is bevont erőforrások jobb allokációja**. A tőkeállomány (K) és a természeti erőforrások (N) **tulajdonosi koncentrációja** nyomán, a méret- és választék-gazdaságosságban rejlő előnyök kihasználásával lehet és kell növelni a már ma is foglalkoztatott munkaerő állomány (L) termelékenységét. Ez első, másod és harmadsorban is a piaci verseny mesterséges eltorzításával életben tartott, sok tízezernyi egyéni vállalkozás, mikro- és kisvállalat megszűnését, összeolvadását feltételezi a nemzetgazdaság valamennyi ágazatában (mezőgazdaság, építőipar, ipar, szolgáltatás). A versenypolitikának is, meg az adópolitikának is ezt a tulajdonosi koncentrációt kell támogatnia.
8. Ha sikerül a termelékenység növekedését felgyorsítani, az jó alapot teremt a tőkebehozatalhoz. Ha a magyar munkaerővel a szolgáltatásokban, az építőiparban és a mezőgazdaságban lehet extra-profitot termelni, akkor a többlettermeléshez és a modernizációhoz szükséges berendezések és technológiák importja hitelfelvétel nélkül is elő fog állni. Ez részben zöldmezős beruházásokat, részben privatizációt jelent. A világpiac tőkekínálata gyakorlatilag végtelen.

9. A tőkekoncentráció és a tőkeimport magával fogja hozni a területi koncentráció, a városiasodás további erősödését. Miként az a múltban is történt, Budapest és a központi régió relatív helyzete várhatóan a következő két évtizedben is tovább fog erősödni*, jöllehet a közvélemény egy része már ma is úgy gondolja, hogy Budapest országon belüli súlya eltúlzott és ezért csökkentendő.⁹³ Ha ez történné, az valószínűleg csak fékezne az ország egészének gyarapodását.
10. Mint az 5-9. pontokból is kitűnik, a növekedés gyorsításának többféle – nem könnyen vállalható – társadalmi ára van. De társadalmi ára van a felzárkózási kudarcnak is. Először „fejben” kell megváltozni. A magyar társadalom többsége nem érti, hogy önmagában a termelés ténye, a jó szándék, a szorgalom nem képvisel értéket. Ha valamire a fogyasztók nem tartanak igényt – legyen az a drágán előállított magyar tej, a mellékvonalakon üresen közlekedő vonat vagy hallgató nélkül maradt vidéki főiskola –, akkor azt tovább termelni hagyni vagy működtetni az élők munkával való súlyos pazarlás, amiért az árat végső fokon azzal fizetjük meg, hogy nem tudunk felzárkózni az előttünk járókhoz. A közvéleménynek is, meg az ország politikai elitjének is be kell látnia, hogy nincs olyan társadalompolitikai cél, amiért érdemes feláldozni a termelékenység növekedését. Ma még nagyon távol vagyunk ettől.

* * * * *

Gondolatmenetünk végére érve a hangsúlyozni kell, hogy a tanulmányban kifejtett megállapítások nyilvánvalóan nem egyenszilárdságúnak. A növekedési-ütem tényadatok aligha vitathatóak, a növekedés-gyorsításra vonatkozó, szakmai berkekben is népszerű elgondolások bírálatáról már csak annyi állítható, hogy sokféle érv is alátámasztja ezeket. Az pedig még kevésbé van kellőképpen bizonyítva, hogy az 5-10. pontban foglalt javaslatok megvalósíthatók, és megvalósulásuk esetén valóban sikerül felgyorsítani a magyar gazdaság felzárkózását az Európai Unió átlagához. A megfogalmazott sejtések bizonyítása tehát még előttünk áll – már amennyire a jövőre vonatkozó állítások *ex ante* egyáltalán verifikálhatóak.

* A KSH adatai szerint 1995 és 2008 között az 1 főre jutó GDP tekintetében az országos átlaghoz képest csak a Közép-Magyarországi régió szintje nőtt – 140-ről 165 százalékra – miközben mind a hat másik régió relatív szintje kisebb vagy nagyobb mértékben csökkent.

MÁS SZERZŐK BECSLÉSEI A FELZÁRKÓZÁS IDŐIGÉNYÉRE

A gazdasági verseny sokban különbözik a sportversenyektől. Nincs rajtpisztoly és nincs célszalag sem, amelyet az elsőként befutó versenyző szakít át. A vállalatok és országok közötti gazdasági verseny minden pillanatban folyik; még a naptár hónap-, negyedév-és évvégzárásai sem állítják meg. Ezek pusztán az elszámolások, a statisztikák, az adók és a tudományos elemzések érdekében bevezetett konvencionális állomások.⁹⁴ De ettől függetlenül is, első pillanatra a tanulmány címében szereplő, 2030-as záró céldátum távolba vészőnek és esetlegesnek tűnhet. Pedig nem az.

2030-ig kitekintő prognózist fogalmazott meg Angus Maddison (2007) is, akitől e tanulmány alapadatai származnak. Részletes a nagy országokra kiterjedő demográfiai előrejelzések, illetve a múltbeli növekedési ráták alapján Maddison a világ 20 országára adott növekedési előrejelzést a 2003-2030 közötti időszakra vonatkozóan. Eszerint a leggyorsabb GDP növekedés Kínában és Indiában várható (4,5%/fő/év), Oroszország 3,5%-kal, az USA 1,7%-kal, a világot 2,23%-kal fog növekedni. Külön Magyarországra nem készített prognózist, ám a kelet-európai, egykori szocialista országok összességére megadott egy felső határt: 2%/fő/év.⁹⁵ Ugyancsak 2030-ig készített előrejelzést az IMF (2009, 2010) a 2008/2009-es globális pénzügyi válságot követően, mert az akkora turbulenciát okozott, hogy számításaik szerint a legfejlettebb országok (G-20) GDP arányos adósságrátája legkorábban ekkorra fog visszacsökkenni a maastrichti kritériumoknak megfelelő 60%-ra. De vannak még ennél hosszabb időtávra készített becslések. A Világbank szakértői csoportja 2006-os bázison, az OECD átlagához képest 2050-ig, illetve 2010-ig terjedő időszakra vizsgálta a 25 legnagyobb fejlődő ország - köztük Magyarország - utolérési esélyeit. Ez a tanulmány Magyarországra vonatkozóan úgy becsülte, hogy amennyiben a magyar gazdaság képes lenne az utolsó 10 év legmagasabb GDP/fő növekedési ütemét (5,5%) korlátlanul hosszú ideig, töretlenül fenntartani - miközben az OECD országok csak a saját hosszú távú, átlagos növekedést (2,04%) tudják produkálni -, akkor nekünk 26 évre lenne szükségünk az utolérésre, vagyis 2032-ben érnénk utol az OECD országok átlagát.⁹⁶

Az már véletlen egybeesés, de tanulmányunk szempontjából szerencsés, hogy a hazai szakirodalomból Darvas – Simon (1999) tanulmánya ugyancsak a 2030-ig terjedő időszakot modellezi. A szerzők az osztrák fejlettségi szint 100%-át, 70%-át, illetve 55%-át elérő magyar növekedési pályákat vizsgálták. Számításaik szerint a teljes utoléréshez – a 2,5%-os, feltételezett évenkénti osztrák növekedéshez képest – Magyarországnak 1999-2005 között

átlagosan 3,8%-os, 2005-2010 között 3,3%-os, 2010-2020 között 2,3%-os, 2020 és 2030 között 0,3%-os többlet GDP-növekedést kellett volna elérni.

Becslések és számítások 2001-ben. Matolcsy György, aki az 1. Orbán-kormányban 2000 januárjától a 2002-es választásokig a Gazdasági Minisztériumot irányította, egy terjedelmes tanulmányban 2015-re ígerte az EU-országok (EU-15) átlagos fejlettségi szintjének elérését, illetve azt, hogy 2025-re Magyarország megközelítheti „a legfejlettebb EU-gazdaságok szélét”.⁹⁷ Már akkor is arról volt szó, hogy ehhez az EU átlagánál kétszer nagyobb fejlődési ütem tartozik. Ezt a hatalmi pozícióból meghirdetett felzárkózási kísérletét és a vele szorosán összekapcsolódó, 1. Széchenyi tervet több szerző is azonnal górcső alá vette.

Bácskai (2001) az eredeti tanulmány megjelenés helyén, a *Világgazdaság* című napilap hasábjain az egészet hóbortos ötletnek minősítette, és néhány egyszerű beruházás-hatékonysági és import-igényességi számítás alapján arra az álláspontra helyezkedett, hogy saját hajánál fogva egy ország sem tudja kirángatni magát a mocsárból, miként ez a legendák Münchhausen bárójának sem sikerülhetett.

Egy név nélkül megjelentetett szakértői állásfoglalás – MKIK (2001) – különféle scenáriók számszerű elemzése útján szintén arra a következtetésre jutott, hogy „nem lehet, s nem is kell pár évtized alatt utolérni az EU-átlagát, azaz le hagyni a már bent lévő vagy újonnan csatlakozó országok jelentős részét”.

Mellár (2001) tanulmánya dinamikus matematikai modellel vizsgálta ugyanennek a 2015-ös határidőnek a realitását. Arra a következtetésre jutott, hogy nincs egyértelmű válasz arra a kérdésre, hogy mikor éri el a magyar gazdaság az EU-15-ök átlagát. „A feltételek függvényében az utolérés 15 és 45 év között – bár korántsem azonos valószínűséggel – bárhol lehet, sőt, szélső esetekben még ezeken kívülre is eshet”.⁹⁸

Erdős Tibor számításai 2003-ban és 2004-ben. Erdős (2003) könyvének 15. fejezetében és (2004) tanulmányának II. részében alaphipotézisként abból indul ki, hogy a következő évtizedekben az EU-15-ök 2,0%-kal, Magyarország 3,5%-kal fogja tudni növelni az 1 főre jutó, vásárlóerő-paritáson számolt GDP-t. Ilyen feltételek mellett az utolérés időigénye 47-48 évnek adódott. Ha a magyar növekedési ütem az uniós átlag kétszerese, vagyis 4,0%, akkor a felzárkózás időigénye 36 év, ha viszont csak 3,0%-os a mi növekedésünk, akkor már 71 évre toródik ki ugyanez a dátum. Valójában azonban – hangsúlyozta Erdős – nem reális az a feltételezés, hogy Magyarország az utolérési időszak hosszú évtizedeiben töretlenül fenn tudja tartani növekedési előnyét. Minél közelebb kerülünk az előttünk járókhoz, annál nehezebb ez.

Becslések és számítások 2007-ben. Az OECD 2007-ben publikált ország-tanulmányában egy rövid lábjegyzet foglalkozott a magyar felzárkózás aritmetikájával. A gondolatmenet adatbázisai is, kiindulópontja hasonló volt, mint amit az 1. táblázatnál mi alkalmaztunk,

vagyis az, hogy Magyarország a Maddison-féle adatbázis mérési skáláján képes-e gyorsabban nőni, mint az uniós országok (EU-25). Az OECD szakértői a lehetséges ütemkülönbség értékeket nem aránypárként, hanem százalékpontban határozták meg.⁹⁹ A különféle scenáriók melletti extrapoláció a következő eredményeket adta. Ha Magyarország vásárlóerő-paritáson számolt, 1 főre jutó GDP-je 2 százalékponttal növekszik gyorsabban, mint az EU átlag, akkor 25 év múlva, vagyis 2032-ben fogja utolérni az uniós átlagot. Ha a különbség 3 százalékpont, akkor 2022-ben, ha viszont csak 1 százalékpont, akkor 45 évvel később, 2042-ben.¹⁰⁰

Egy vezető finn közgazdasági kutatóintézet – ETLA (2007) – a kelet-európai országok és a szovjet utódállamok felzárkózási pályáját még hosszabb horizonton, egészen 2050-ig kiterjesztve vizsgálta. Véggkövetkeztetésük az volt, hogy 1,9%-os EU-15 és 3,7%-os magyar növekedést feltételezve a magyar 1 főre jutó GDP 2050-ben is csak 92%-a lesz az EU-15-ök átlagának, és hasonló szintig tud csak eljutni a három balti állam és Szlovénia is.

A potenciális növekedésre vonatkozó becslések 2000-ben, 2005-ben és 2007/2008 fordulóján. Abban az időszakban, amikor a kormányprogram 7%-os növekedést tűzött ki célul, Valentiny (2000) és az MNB-ben készült Benke és szerzőtársai (2005) tanulmány – más és más módszerrel – a potenciális növekedés rátáját egyaránt 4%-osra becsülte. Valentiny a jövőre vonatkozóan is határozott álláspontot foglalt el: „Ennél lényegesen gyorsabb növekedés elméleti érvekkel nem támasztható alá, és ellentmondana a tapasztalatoknak.”¹⁰¹ Ugyancsak a 4%-os értékhez jutott Erdős (2000) is. Egy későbbi írásában azonban – Erdős (2004) már csak 3,0-3,5%-os átlagos növekedést valószínűsített, és külön hangsúlyozza, hogy „az uniós átlaghoz való felzárkózás jóval hosszabb ideig tart, mint azt a politika reméli”.¹⁰²

2007 novemberében Vértés András írásával hosszantartó, sokszereplős vita indult a *Népszabadság* hasábjain.* Vértés (2007, 2008) kiinduló és később vitazáró állítása is az volt, hogy a növekedés 2007-ben tapasztalható lassulása egyedi okokra visszavezethető, átmeneti jelenség, a folyamatok alapvetően jó irányba mennek. A hozzászólók többsége azonban ezzel nem értett egyet és – különböző oldalakról megvilágítva a bajokat - azt hangsúlyozta, hogy Magyarország elérte saját növekedésének határát. Csillag (2007) szavaival: „Az életveszélyes magasságokba szökött államháztartási hiány megszelídítése derék dolog, de ez nem teremti meg automatikusan még a 3-4 százalékos növekedéshez szükséges alapokat sem.”

* Ebben a – nevezzük így – lassulási vitában szinte minden fontos gazdaságpolitikai szakértő megszólalt. A megjelenés sorrendjében: Vértés (2007), Matolcsy (2007b), Soós Károly Attila (2007), Csillag – Mihályi (2007), Király G. István (2007), Magas (2007), Greskovits (2007), Morris (2007), Reszegi (2007), Róna (2007), Heim (2007), Palócz (2007), Mellár (2008), Kun (2008), Gazdag (2008), Simon (2008), Hamecz (2008), Csillag (2008) és Vértés (2008).

MATOLCSY SZERINT CSAK A POLITIKA SEGÍTHET

A *Népszabadság* vitájában Matolcsy is megszólalt, és felvázolta azt a koncepciót, amelynek alapján szerinte elérhető lesz az „átlagos EU-s teljesítmény” kétszerese-háromszorosa. „A növekedés gyorsításának pénzügyi forrásai elfogytak” – írta másokkal megegyezően – „sem fiskális, sem monetáris eszközökkel nem élhet már a gazdaságpolitika. Az EU forrásokban bízni illúzió, mert azok csak az életminőséget emelik, de a versenyképességet és foglalkoztatást nem javítják. Mi marad? A magyar növekedés még kiaknázható forrása a politika és a társadalom világában van. Bátor, jól előkészített és társadalmi konszenzust élvező politikai döntések révén építhető újra a közbizalom, erősíthetők meg a közösségek és családok, nyerhető vissza az önbizalom és az optimizmus.”

Becslések és számítások 2010-ben. Matolcsy 2010 kora őszén – immáron miniszterként - tett „arcátlanul optimista és ambiciózus”¹⁰³ tervére az első válasz Dán (2010) rövid tanulmánya volt. Az általa végigszámolt „nagyon optimista” forgatókönyv szerint, ha az EU átlag 1,5%-kal növekszik, Magyarország pedig 3,0%-kal, akkor a felzárkózás 32 évig tartana, vagyis 2042-ben következne be. A Jánossy-féle trendvonal elemzést alkalmazva Boda–Virág (2010) kizárta annak lehetőségét, hogy Magyarország utolérje nyugati versenytársait. Előrejelzésük szerint Magyarország legjobb esetben arra számíthat, hogy felveszi az osztrák gazdaság növekedési sebességét; annál gyorsabban – évi 2,5-3,5%-kal - csak egy átmeneti időszakban növekedhet.¹⁰⁴

A NEMZETKÖZI ÖSSZEHAJONLÍTÁSOK MEGBÍZHATÓSÁGA

Szilágyi (2008) részletesen felsorolja azokat az okokat, amelyek következtében az országok közötti összehasonlításokkal szemben általában nem léphetünk fel a pontosság olyan igényével, mint a fejlett statisztikával rendelkező országok saját (belföldi) számsorainak esetében tesszük. A jelen esetben részben arról van szó, hogy a Maddison-féle adatbázisban szereplő közel 160 ország statisztikájának színvonala nem egyforma, másrészt arról, hogy az adatok jelentős része még közvetett módon sem a nemzeti statisztikából származik, hanem szakértői becslések sorozatán alapul.

De vannak további nehézségek is. A cikkben használt, illetve említett adatbázisok (Maddison, Penn World Tables stb.) egymáshoz való viszonyát úgy kell elképzelni, mintha ugyanazoknak a betegeknek a hőmérsékletét egyszer Celsius fokban, egyszer Fahrenheitben adnánk meg. Ugyanazt az állapotot mutatják, de mégis számszerűen más és más értékekkel. Bizonyítható, hogy van olyan eljárás – ld. Szilágyi (1978) -, amely a különféle növekedési skálák eredményeit közvetlenül összehasonlíthatóvá teszi, és lehetséges az egyik skáláról nyert eredmények átszámítása egy másik skálára.

Vannak olyan időszakok, amikor a különféle forrásokból vett és különféle skálákat használó számítások szerint az átlagos növekedési ütemek, illetve az 1 főre eső GDP magyar-amerikai összehasonlítása igen közel állnak egymáshoz (F.1 táblázat), és vannak olyan összehasonlítások, ahol az eredmények nagyon is eltérőek (F.2 táblázat).

Az 1 főre jutó magyar GDP adatok különféle mérési skálákon

	1980	2007	Évi átlagos növekedési ütem (%)
Változatlan áron			
Maddison (PPP)	6 306 nemzetközi \$	9 419 nemzetközi \$	1,5
PWT (PPP)	10 238 nemzetközi \$	17 188 nemzetközi \$	1,9
KSH (volumen index; 1960 = 100)	254	406	1,7
Folyó áron és árfolyamon			
IMF Economic Outlook Database	5 063 USD	18 953 USD	5,0

Megjegyzés: A Maddison-féle adatbázis a GDP abszolút értékeit 1990. évi ún. nemzetközi dollárban kifejezve tartalmazza. A vásárlóerő-paritáson értelmezett GDP kiszámításakor szükséges ágazati aggregálás a Geary-Khamis (G-K) módszerrel történt. A Penn World Table (PWT) 1996. évi árszinten, ugyancsak nemzetközi dollárban adja meg az adatokat, a vásárlóerő-paritáson történő aggregáláshoz az Éltető – Köves – Szulc (EKS) módszert használták. A Központi Statisztikai Hivatal adatait a Magyar Statisztikai Évkönyvben publikált változatlan áras volumen indexekből, a legutolsó korrekciók és a népességszám alakulásának figyelembe vételével vettük át. Az IMF adatbázisából átvett adat folyó áron, a mindenkorai valutaárfolyamon történt átszámítás alapján érendő.

Forrás: Saját számítás.

**Magyarország USA-hoz viszonyított fejlettsége
különféle mérési skálákon**

(USA = 100)

	1980	2007
Változatlan áron		
Maddison	34	30
PWT	43	42
Eurostat	n.a.	41
Folyó áron és árfolyamon		
IMF Economic Outlook Database	41	41

Forrás és megjegyzés: ld. F.1 táblázat.

Első ránézésre úgy tűnhet, hogy az F.2 táblázatban látható nagy, 10 százalékpontos különbségek kétségeket támaszthatnak a különféle mérési módszerek megbízhatóságát illetően. Ez a következtetés nem jogos. Gondoljuk végig a következő példát.

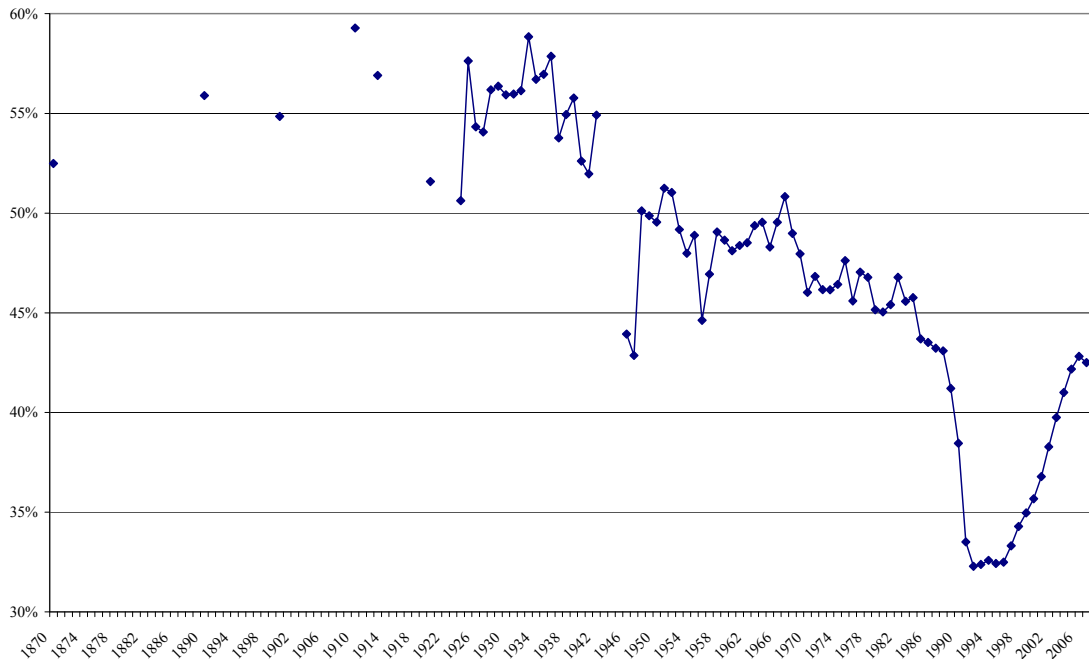
Tudjuk, hogy az egészséges emberek testhőmérséklete kb. 37,0 Celsius fok, a 39,0 fok pedig súlyosan lázas állapotot jelent. Százalékban kifejezve a lázas állapot 5,4%-os eltérésről beszélünk. Számítsuk át ugyanezt a két hőmérsékleti adatot Fahrenheitbe! A két szám 98,6 és 102,2, ami között a százalékos eltérés 3,7% - tehát más adat, mint amit a Celsius skála adatai alapján kaptunk. Ha egy harmadik skálára megyünk át, például a Kelvin skálára, akkor a különbség csak 0,6%.

A nemzetközi összehasonlítások elmélete sokoldalúan foglalkozik a mérési skálák kérdéseivel. E skálák összehasonlítása esetén szokás a „széthúzott” és „összenyomott” jelzők használata. Egy „széthúzott” skálán az országok közötti különbségek nagyobbaknak látszanak, mint egy „összenyomott” skálán. Önmagában egyetlen skála sem „széthúzott” vagy „összenyomott”, hanem csak egy másikhoz viszonyítva terítheti az értékeket szélesebb, vagy szoríthatja szűkebb intervallumba. Itt is erről van szó. Esetünkben a Maddison-féle skála a legösszenyomottabb, az IMF adatbázisáé pedig a leginkább „széthúzott”.

Átszámítás *nélkül* azonban a különböző skálákról leolvasott értékek nem vethetők össze. Matolcsy (2008) – gazdaságpolitikai nézeteit összefoglaló, 350 oldalas könyvében pontosan ezt a csúsztatást követi el, amikor az Eurostat adatbázisából, az EU-27-ekre kiszámolt felzárkózási sebességet a Maddison-féle adatbázis EU-12-re vonatkozó számaival hasonlítja össze, majd ennek alapján megállapítja, hogy milyen példátlan történelmi sikert hozott az 1. Orbán-kormány működése alatt folytatott gazdasági stratégia. Idézzük: „Kezdjük a rossz hírrel: 1870 és 1990 között Magyarország távolodott a gazdag európai országok gazdasági fejlettségi és életszínvonal szintjétől. [...] [Ezzel szemben – M.P.] 1998 és 2002 között, öt év alatt csaknem 9 százalékponttal [a legfrissebb Eurostat adatok szerint helyesen: 7,1 százalékponttal – M.P.] kerültünk közelebb az Európai Unió átlagos fejlettségi szintjéhez [...], ami az elmúlt 150 év legjobb teljesítménye.”¹⁰⁵

Egyébként, ha Matolcsy korrekt módon, egy adott mérési skálán előállított fejlettségi szinteket vetett volna össze, akkor találhatott volna még ennél is jobb felzárkózási eredményt. Mint az F.1 ábra mutatja, 1996-2006 között Magyarország 11 százalékponttal csökkentette lemaradását az EU-12-höz képest. Igaz, az Orbán-kormány ebből a 10 évből csak négyben volt hatalmon...

Magyarország 1 főre jutó GDP-je az EU-12 százalékában, 1870-2008

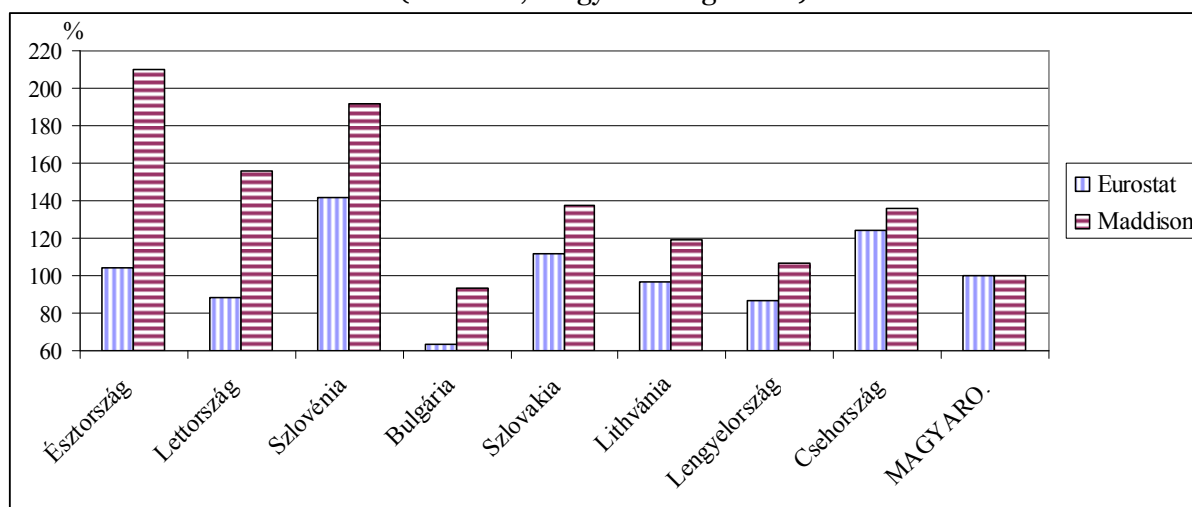
Forrás: Saját számítás Maddison (2010) alapján.

A posztoszocialista országokra vonatkozó adatok megbízhatósága. Bár a jelen tanulmány állításait és következtetéseit gyakorlatilag nem érinti, és a számítások eredményét is csak minimális mértékben befolyásolja, mégis szót kell ejtenünk a Maddison-féle adatbázis egyik szembetűnő és számunkra egyelőre megmagyarázhatatlan gyengeségéről. Arról van szó, hogy *egy* a posztoszocialista országok *egymáshoz viszonyított* fejlettségi szintje jelentős eltér attól, amit más vásárlóerő-paritáson számolt adatbázisok, így például az Eurostat adatai jeleznek.

Miközben a két skálán mért érték Magyarország esetében az összehasonlítás technikája miatt szükségszerűen egybeesik, megnyugtató, hogy az Európai Unió új tagállamai közül Csehország és Szlovákia esetében viszonylag kicsi az eltérés. Ugyanakkor viszont Észtország és Lettország esetében nagyon nagy az eltérés, Lengyelország, Lettország és Litvánia esetében az eltérés előjelei is különböznek. Mint az F.2 ábrán is látható, az Eurostat számításai szerint 2008-ban e három ország fejlettség tekintetében elmaradt Magyarország mögött, míg a Maddison-féle adatbázisból úgy tűnik, mintha az 1 főre jut GDP tekintetében mindhárom ország fejlettebb lenne, mint Magyarország.

A Maddison-féle adatbázis és az Eurostat adatainak eltérése

Az 1 főre jutó GDP értéke 2008-ban
(Százalék, Magyarország = 100)

Forrás: A szerző számításai az Eurostat és Maddison (2010) alapján.

Különös, hogy – tudomásunk szerint – ezek az eltérések még senkinek sem tűntek fel. Ezt nyilván az magyarázza, hogy a Maddison adatait jobbra nyugati szerzők használják, akik számára az egykori szocialista országok egymáshoz viszonyított teljesítményei érdektelenek. Miután Angus Maddison a közelmúltban elhunyt, tőle nem várhatjuk, hogy megmagyarázza vagy korigálja ezt a hibát; munkatársai pedig úgy döntöttek, hogy az adatbázist jelenlegi állapotában lezárják, és majd egy másik – egyelőre pontosan meg nem határozott – projekt keretében fejlesztik tovább, illetve töltik fel majd frissebb adatokkal.¹⁰⁶ Saját véleményem e kérdésben az, hogy a probléma 1990-re nyúlik vissza. Maddison különféle források alapján túlzottan magasan állapította meg a három balti állam fejlettségi szintjét a Szovjetunió felbomlásakor. Számára nyilván az volt a legfontosabb, hogy a 15 szovjet utódállam együttes GDP-je megfeleljen a „Szovjetunió összesen” értéknek, és arra nem fordított figyelmet, hogy az egyes utódállamok fejlettségi szintje reális-e a kelet-európai, volt szocialista országok 1990-re megadott fejlettségi szintjéhez képest.

A Balti államok fejlettsége Magyarország és más közép-keleti európai országokhoz viszonyítva 1990-ben

	Nemzetközi \$	Százalék
Csehszlovákia	8 513	132
Csehország	8 895	138
Szlovákia	7 763	120
Lengyelország	5 113	79
Magyarország	6 459	100
Esztország	10 820	168
Lettország	9 916	154
Litvánia	8 663	134
Oroszország	7 779	120
Szovjetunió	6 894	107

Forrás: A szerző számítása Maddison (2010) alapján.

A számításokhoz használt alapadatok és csoportosítások

Ország-csoport elnevezés	Tagok
EU-27 (csatlakozási dátummal)	Anglia ¹⁰⁷ (1973), Ausztria (1995), Belgium (1952), Bulgária (2007), Ciprus (2004), Csehország (2004), Dánia (1973), Észtország (2004), Finnország (1995), Franciaország (1952), Görögország (1981), Hollandia (1952), Írország (1973), Lengyelország (2004), Lettország (2004), Litvánia (2004), Luxemburg (1952), Magyarország (2004), Málta (2004), Németország (1952), Olaszország (1952), Portugália (1986), Románia (2007), Spanyolország (1986), Svédország (1995), Szlovákia (2004) és Szlovénia (2004).
EU-25	EU-27 kivéve Bulgária és Románia.
EU-16 (eurózóna)	Ausztria, Belgium, Ciprus, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Hollandia, Írország, Olaszország, Luxemburg, Málta, Portugália, Szlovákia, Szlovénia és Spanyolország.
EU-15	Anglia, Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország és Svédország.
EU-12 (Maddison-alapján)	Anglia, Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Hollandia, Németország, Olaszország, Norvégia, Svédország és Svájc.

HIVATKOZÁSOK

- Abramovitz, Moses (1986): „Catching Up, Forging Ahead, and Falling Behind”, *The Journal of Economic History*, 46. évf. 2. sz. 385-406. o.
- Alton, Thad P. (1982): "Economic Growth in Eastern Europe 1965, 1970, and 1975-1981," *Research Project on National Income in East Central Europe*, OP-70, mimeo.
- Antal László (2004): *Fenntartható-e a fenntartható növekedés?*, Bp.: Közgazdasági Szemle Alapítvány.
- – Csillag István – Mihályi Péter (2000): „Magyarázzuk a globalizációt”, *Népszabadság*, aug. 12. újraközölve: *Gazdaság*, 2000. 2. sz. 64-72.
- APEH (2009): *Top 100 – 2009*, Bp.: APEH, http://www.apeh.hu/data/cms131074/top100_2009.pdf
- A. T. Kearney (2000): *Globalization Ledger*, A. T. Kearney.
- Aumann, B. – Scheufele, R. (2010): „Is East Germany catching up? A time series perspective”, *Post-Communist Economies*, 22. évf. 2. sz. 177-192. o.
- Babus Endre (2010): „Tízmillió alatt a népesség?”, *HVG*, szept. 4. 15-17.o.
- Bácskai Tamás (2001): „Víziók, avagy a gazdaságfejlesztés feltételei”, *Világgazdaság*, július 18.
- Berde Éva – Scharle Ágota [2004]: „A kisvállalkozók foglalkozási mobilitása 1992-2001 között”, *Közgazdasági Szemle*, 51. évf. ápr. 346-361. o.
- Beinhocker, Eric B. (2007): *The Origin of Wealth. Evolution, Complexity, and the Radical Remaking of Economics*, Random House Business Books.
- Bekker Zsuzsa (1995): „A trendvonalról a századvégen, avagy megszabadulhatunk-e a múltunktól?”, *Közgazdasági Szemle*, 42. évf. 4. sz. 420-430. o.
- Benk Szilárd – Jakab M. Zoltán – Vadas Gábor (2005): „Potenciális kibocsátásbecslések Magyarországra különféle megközelítésekben”, *MNB-tanulmányok* 43. sz.
- Berend T. Iván – Szuhay Miklós (1972): *Magyar gazdaságtörténet, I/2. Rész, 1848-1919*, Bp.: Tankönyvkiadó.
- Boda György – Virág Imre (2010): „Ütemvakság”, *Közgazdasági Szemle*, 57. évf. december 1087 – 1104.
- Bokros Lajos (2004): *Verseny és szolidaritás*, Bp.: Élet és Irodalom.
- Bródy András (1967): „A gazdasági növekedésünk üteme 1924-től 1965-ig”, *Közgazdasági Szemle*, 13. évf. 4. sz. 417-431. o.
- (1994): „A GDP mérése proxyk segítségével. Jánossy Ferenc idősoros módszerének alkalmazása”, *Közgazdasági Szemle*, 41. évf. 11. sz. 949-966. o.
- (2002): „Gazdasági számvetés. Tőkék és áramlatok.”, *Közgazdasági Szemle*, 49. évf. november, 943-959.
- (2006): „Meddig az addig? A gazdasági körforgás tartama”, 53. évf., *Közgazdasági Szemle*, 53. évf. május 452-464. o.
- (2007): „A nemzeti vagyón”, *Közgazdasági Szemle*, 54. évf., március 233-247. o.
- Clark, Colin (1940, 1957): *The Conditions of Economic Progress*, Macmillan, London.
- Commission on Growth and Development (2008): *The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development*, Washington, D.C.: The World Bank.

- (2009): *Health and Growth*, (szerk. Michael Spence – Maureen Lewis), Washington, D.C.: The World Bank.
- Csernok Attila - Ehrlich Éva - Szilágyi György (1975): *Infrastruktúra. Korok és országok*. Bp.: Kossuth Könyvkiadó.
- Csillag István (2008): „A növekedés határai”, *Népszabadság*, február 18.
- (2010): „Van-e visszaút? A gazdasági növekedés tényezőit felemésztő koraszülött jóléti állam”, *Közgazdasági Szemle*, 56. évf. július – augusztus, 648-672. o.
- Csillag István – Mihályi Péter (2006): *Kettős kötés. A stabilizáció és a reformok 18 hónapja*, Bp.: Globális Tudás Alapítvány.
- (2007): „Minden rendben?”, *Népszabadság*, november 28.
- (2010a): „Széchenyi terv: kamu vagy komoly?”, *Népszabadság*, szeptember 8. vitaindító.
- (2010b): „Megengedhetetlen luxus”, *Népszabadság*, október 12. vitazáró.
- Csillik Péter – Tarján Tamás (2005): „Jánossy trendvonalára S-alakúvá válik a követő országok esetén?”, ld. *Gazdasági növekedés Magyarországon* (szerk.: Dombi Ákos), Bp.: Műegyetemi Kiadó.
- Dán Dávid (2010): „Miénk a pálya, a makrópálya”, <http://szuveren.hu>, szeptember 11.
- Darvas Zsolt – Simon András (1999): „A növekedés makrogazdasági feltételei. Gazdaságpolitikai alternatívák”, *MNB Füzetek*, 3. sz.
- Dedák István – Dombi Ákos (2009): „Konvergencia és növekedési ütem”, *Közgazdasági Szemle*, 56. évf. január, 19-45. o.
- Duncan, Arne [2010]: “Back to School. Enhancing U.S. Education and Competitiveness”, *Foreign Affairs*, November/December.
- EC Enterprise and Industry (2010): *SBA Fact Sheets 2009*, http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/index_en.htm#h2-2
- Ehrlich Éva (1990): „Országok versenye”, *Közgazdasági Szemle*, 37. évf. 1. sz. 19-47. o.
- Erdős Tibor (2000): „A fenntartható növekedés egyensúlyi feltételei”, I. és II. rész, *Közgazdasági Szemle*, 47. évf. február, 101-115. o., március 215-229. o.
- (2003): *Fenntartható gazdasági növekedés. Különös tekintettel a rendszerváltást követő magyar gazdaságra*, Bp.: Akadémiai Kiadó.
- (2004): „Mekkora lehet Magyarországon a fenntartható növekedés üteme?”, I. és II. rész, *Közgazdasági Szemle*, május 389-414. o., június 530-559. o.
- ETLA, The Research Institute of the Finnish Economy (2007): *Growth Prospects of Emerging Market Economies in Europe*, Helsinki: Sampo Bank.
- Eurostat (2009): *Data in Focus*, No. 35. Labour Market Latest Trends 1Q2009
- Eurostat (2010): *Europe in Figures – Eurostat yearbook 2009*, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-09-001/EN/KS-CD-09-001-EN.PDF
- Fokasz Nikosz [2010]: „Egyről négyre?”, ld. Kiss (2010): *A cselekvő értelmiségi. Tanulmányok Huszár Tibor 80. születésnapjára*. Bp.: Argumentum – ELTE Társadalomtudományi Kara, 100-111. o.
- Földvári Péter – Bas van Leeuwen (2010): „Teljes termelésitényező-termelékenység Magyarországon: történeti idősorok empirikus elemzése”, ld. Kapás (2010) 71-81. o.
- Gábor R. István (1994): “Kisvállalkozás Magyarországon – virul vagy satnyul? (Történeti és kontextuális meghatározottságok összehasonlító nézőpontból)”, *Közgazdasági Szemle*, 7–8. szám, 709–719. o.

- (2010): „A minimálbér-szabályozás dilemmájának különös jelentőségéről a volt szocialista országokban.”, *Közgazdasági Szemle*, 57. évf. december, 1065-107.
- Gazdag László (2008): „Bérinfláció és más mesék”, *Népszabadság*, január 16.
- Gerschenkron, A. (1962, 1979) „Economic Backwardness in Historical Perspective” ld. *A Book of Essays*. Cambridge (Mass.).
- GKI – Microsoft (2007, 2008, 2009): *Versenyképességi évkönyv*, Bp.: GKI.
- Goldsmith, Raymond W. (1951): „A Perpetual Inventory of National Wealth”, *National Bureau of Economic Research, Studies in Income and Wealth*, Volume 14.
- Greskovits Béla (2007): „Más ligában játszunk”, *Népszabadság*, december 8.
- Hablicsek László (2010): „Társadalmi-demográfiai előreszámítások a nyugdíjrendszer átalakításának modellezéséhez.” Ld. Holtzer (2010) 119-145. o.
- Hamecz István (2008): „Kompország gazdasága”, *Népszabadság*, február 6.
- Hámori Balázs – Szabó Katalin (2010): „A gyenge hazai innovációs teljesítmény magyarázatához. Vitairás a nemzetközi innovációs versenyben való részvétel akadályairól”, *Közgazdasági Szemle*, 57. évf. október, 876-897. o.
- Hare, Paul – Hughes, Gordon (1991): „Competitiveness and Industrial Restructuring in Czechoslovakia, Hungary and Poland”, *Center for Economic Policy Research Discussion Paper No. 543*.
- Hárs Ágnes – Simonovits Bori – Sik Endre (2006): „Munkaerőpiac és migráció: fenyegetés vagy lehetőség?”, Kézirat. TÁRKI. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a803.pdf>
- Heim Péter (2007): „Brezsnyevi pangás”, *Népszabadság*, december 29.
- Herczog Mária (2009): „A kora gyermekkori fejlődés elősegítése”, ld. *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért 2008*, Szerk.: Fazekas Károly – Köllő János – Varga Júlia, Bp.: Ecostat. 33-52. o.
- Heston, Alan – Summers, Robert - Aten, Bettina (2009): *Penn World Table Version 6.3*, Center for International Comparisons of Production, Income and Prices at the University of Pennsylvania, August.
- Holló Mária (1974): *Technika és társadalom*, Bp.: Kossuth Kiadó.
- Holtzer Péter (szerk.) (2010): *Jelentés a Nyugdíj és időskori kerekasztal tevékenységéről*, Bp.: Miniszterelnöki Hivatal.
- Horváth Zoltán (1961): *Magyar századforduló. A második reformnemzedék története (1896–1914)*, Bp.: Gondolat Kiadó.
- IMF (2009): „The State of Public Finances Cross-Country, Prepared by the Staff of the Fiscal Affairs Department”, *Fiscal Monitor*, november.
- (2010): „Navigating the Fiscal Challenges Ahead”, *Fiscal Monitor*, május.
- Jánossy Ferenc (1966, 1975): *A gazdasági fejlődés trendvonalai és a helyreállítási periódusok*, Bp.: KJK., 2. kiadás Bp. Magvető Könyvkiadó.
- (1969): „Gazdaságunk mai ellentmondásainak eredete és felszámolásuk útja”, *Közgazdasági Szemle*, 7-8. sz. 806-829.
- Kaldor, Nicholas (1978a): „Az Egyesült Királyság lassú gazdasági növekedésének okai”, ld. Káldor Miklós: *Gazdaságelmélet – gazdaságpolitika*, Bp.: KJK. 1989. 156-186.
- (1978b): „Az egyensúlyi közgazdaságtan alkalmatlansága”, ld. Káldor Miklós: *Gazdaságelmélet – gazdaságpolitika*, Bp.: KJK. 1989. 63-81.
- Kapás Judit (szerk.) (2010): *Technológiai fejlődés és intézmények*, Competitio Könyvek Sorozat. Debrecen: Debreceni Egyetem Közgazdasági és Gazdaságtudományi Kar.
- Király G. István (2007): „Csak őszintén”, *Népszabadság*, november 29.

- Kornai János [1972]: *Erőltetett vagy harmonikus növekedés. Gondolatok a gazdasági növekedés elméletéről és politikájáról*. Bp.: Akadémiai Kiadó.
- [1994]: „A legfontosabb: a tartós növekedés. A makrogazdasági feszültségekről és a kormány gazdaságpolitikájáról”, *Népszabadság*, Cikk sorozat öt részben, aug. 29.- szept. 2. között. Újraközölve: Kornai (1996)] 73-128.
- (1996): *Vergődés és remény*, Bp. KJK.
- (1993): *A szocialista rendszer, Kritikai politikai gazdaságtan*. Bp.: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- (2010a): „Innováció és dinamizmus”, *Közgazdasági Szemle*, 57. évf. január 1-36. o.
- (2010b): „Hiánygazdaság – többletgazdaság”, *Közgazdasági Szemle*, 57. évf. november, december.
- Köllő János (2009): *A pálya szélén. Iskolázatlan munkanélküliek a posztszocialista gazdaságban*, Bp. Osiris.
- Kravis, I.B. – Heston, A. – Summers, R. (1982): *World Product and Income, International Comparisons of Real Gross Product*, Johns Hopkins, Baltimore.
- KSH (1989): *Népgazdasági mérlegek 1949-1987*, Bp.: KSH.
- (1996): *Magyarország nemzeti számlái 1991-1994*, Bp.: KSH.
- (2008): *Magyar statisztikai évkönyv 2007*, Bp.: KSH.
- (2009): *Magyarország nemzeti számlái 1991-1994*, Bp.: KSH.
- (2010a): *Magyarország 1989-2009. A változások tükrében*, Bp.: KSH.
- (2010b): *A társadalmi haladás mutatószámrendszere*, <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/thm/tablak.html>
- (2010c): *Makrogazdaság, 2008-2009*, Bp.: KSH.
- (2010d): *Statisztikai tükör (Beruházások 2009)*, márc. 26.
- Kun István (2008): „Kötél az ország nyakán”, *Népszabadság*, január 8.
- Kuznets, S. (1941): *National Income and Its Composition, 1919-38*, N.B.E.R., New York.
- Levitt, Theodore [1983]: „Globalization of Markets”, *Harvard Business Review*, május-június.
- Lewis, William W. (2008): *A termelékenység ereje. Gazdaság, szegénység és a globális stabilitás fenyegetettsége*. Bp.: Gazdasági Versenyhivatal.
- Luxemburg, Rosa (1913, 1979): *A tőkefelhalmozás*, Bp.: Kossuth Könyvkiadó.
- Maddison, Angus (1983): „A Comparison of Levels of GDP Per Capita in Developed and Developing Countries, 1700-1980”, *Journal of Economic History*, március, 27-41. o.
- (2007): *Contours of the World Economy, 1-2030 AD. Essays in Macro-Economic History*, Oxford: Oxford University Press.
- (2010): *Historical Statistics of the World Economy: 1-2008 AD*, <http://www.ggdc.net/maddison/>, 2010. aug. 13-i letöltés.
- Magas István (2007): „Stabilizációs egyszeregy”, *Népszabadság*, december 5.
- Major Iván [2002]: „Miért (nem) sikeresek a magyar középállalatok?”, *Közgazdasági Szemle*, 49. évf. december, 993-1014. o.
- Marx Károly (1847, 1949): „Bérmunka és tőke”, *Marx-Engels Válogatott Művek*, I. Bp.: Szikra Kiadás. 47-82. o.
- Marx Károly (1867, 1967): *A tőke I. kötet, Marx-Engels Művei*, 23. kötet, Bp.: Kossuth Könyvkiadó.

- Marx Károly – Engels Frigyes (1848, 1949): „A Kommunista Párt kiáltványa”, *Marx-Engels Válogatott Művek*, I. Bp.: Szikra Kiadás. 3-42. o.
- Matolcsy György (2001): „A negyedik felzárkózási kísérlet: az építkezés kora”, *Világgazdaság*, július 10.
- (2007): „Magyar trendfigyelő”, *Polgári Szemle*, február.
- (2007b): „Alagútból alagútba”, *Népszabadság*, november 23.
- (2008): *Éllovasból sereghajtó. Elveszett évek krónikája*, Bp.: Éghajlat Könyvkiadó.
- McKinsey Global Institute (2010a): *Growth and competitiveness in the United States: The role of its multinational companies*, június.
- (2010b): *Beyond austerity: A path to economic growth and renewal in Europe*, október.
- Mellár Tamás (2001): „Mikor éri el a magyar gazdaság fejlettsége az Európai Unió átlagát?”, *Közgazdasági Szemle*, 48. évf. december, 995-1008. o.
- (2008): „Szakmai konszenzus és társadalmi párbeszéd”, *Népszabadság*, január 4.
- Mihályi Péter (1996): „Mi van akkor, ha csak 2 százalékkal nő a GDP?”, *Magyar Hírlap*, november 15.
- (2005): „Jó úton járunk? Magyarország euróstratégiája”, *Közgazdasági Szemle*, 52. évf. 7-8. sz. 712-731.
- (2008a): „Gazdaságunk ellentmondásainak eredete”, *Közgazdasági Szemle*, 55. évf. március, 193-217.
- (2008b): *Miért beteg a magyar gazdaság?*, Bp.: HVG Könyvek.
- (2009): „A jóléti állam le- és átépítése”, *Élet és Irodalom*, március 13.
- (2010a): *A magyar privatizáció enciklopédiája*, I. és II. kötet, Budapest - Veszprém: Pannon Egyetemi Könyvkiadó – MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- (2010b): „Merre van az előre?”, *Budapesti Könyvszemle*, 4. sz. 259-266.o.
- MKIK Gazdaság- és Vállalkozáselemzési KHT (2001): „Mikor érheti utol a Magyar GDP/fő az Európai Unió országainak átlagát”, október. Kézirat. http://www.gvi.hu/data/economic_data_group/ght_t_0110.pdf
- Morris Pedro (2007): „A piros lap másik oldala”, *Népszabadság*, december 11.
- Muraközy László (2008): „Magyarország felemelkedése és hanyatlása”, *Közgazdasági Szemle*, február 149-168. o.
- Nagy Katalin (2009): „20 éves a német újraegyesítés – felzárkózás buktatókkal”, *Külgazdaság*, 53. évf. 11-12. sz. 4-20. o.
- Némethné Gál Andrea – Sinkovics Alfréd – Szennyesi Judit (2008): „Helyzetbe hozhatók-e a kis- és középvállalati szektor társas vállalkozásai? Stagnálás és/vagy differenciálódás?”, *Közgazdasági Szemle*, 55. évf. szeptember, 807-825. o.
- Neycheva, Mariya (2010): „Does public expenditure on education matter for growth in Europe? A comparison between old EU member states and post-communist countries”, *Post-Communist Economies*, 22. évf. 2. sz. 141-164. o.
- OECD (2007): *Economic Survey: Hungary*, Paris: OECD.
- (2008): *Innovációpolitikai országtanulmányok – Magyarország*, Bp.: OECD - Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal.
- OECD (2009): *OECD Factbook 2009: Economic, Environmental and Social Statistics*. Statlink <http://dx.doi.org/10.1787/537653060506>
- (2010a): *The High Cost of Low Educational Performance. The long run economic impact of improving PISA results*, Szerzők: E. A. Hanushek és L. Woessmann, Paris: OECD

- (2010b): *PISA 2009 Results: What Students Know and Can Do – Student Performance in Reading, Mathematics and Science*, Vol. 1. Paris: OECD.
- Palócz Éva (2007): „A kiutat még meg kell találni”, *Népszabadság*, december 29.
- Papp Z. Attila (2010): „Magyarok a nagyvilágban”, I. és II. rész. júl. 12. <http://vilag.transindex.ro/?cikk=11981>
- Pitti Zoltán (2010a): „A hazai és nemzetközi vállalati szféra a válság előtt és után”, Előadás az Ecostat konferenciáján jan. 28-án.
- (2010b): *Gazdasági teljesítmények kontra társadalmi elvárások*, Bp.: Napvilág Kiadó.
- Polónyi István (2010): „A mitikus oktatás”, ld. Kotsis Á. – Polónyi I. (szerk.): *Felsőoktatási intézmények és az innováció*, Competitio Könyvek 11. Debreceni Egyetem – Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Kar. 143-163. o.
- Polónyi István – Timár János (2001): *Tudásgyár vagy papírgyár*. Bp.: Új Mandátum.
- (2002): „A népesség, a gazdasági aktivitás és a nemzetközi migráció távlatai Magyarországon, 1950-2050”, *Közgazdasági Szemle*, november, 960-971. o.
- Reszegi László (2007): „Mi vagyunk a kivételek”, *Népszabadság*, december 13.
- Romsics Ignác (2010): „A 20. századi magyar történelem emlékezete és valósága”, *Élet és Irodalom*, 9. sz. márc. 5.
- Róna Péter (2007): „Vesztésre játszottunk!”, *Népszabadság*, december 21.
- Rosenstein-Rodan, Paul (1943): “Problems of Industrialization of Eastern and South-Eastern Europe”, *Economic Journal*, 53. évf., 210/211 sz. 202-211. o.
- Schablik Béla [2010]: „Az egyéni vállalkozók gazdasági teljesítményének jellemzői”, *Adóvilág*, 9. sz.
- Simon András (2008): „Nem mese az”, *Népszabadság*, január 24.
- Soós Károly Attila (2007): „Nyomorúságos gazdasági csodáink”, *Népszabadság*, november 23.
- Stark Antal (2009): *Rögös úton. Nemzetgazdaságunk rendszerváltás előtti és utáni két évtizede*, Bp.: Akadémiai Kiadó.
- Stone, Richard (1956): *Quantity and Price Indices in National Accounts*, OEEC Paris.
- Szalavetz Andrea (2010): „Az innovációvezérelt növekedésre történő áttérés gazdaságpolitikai és intézményi szempontjai. Felzárkózási sikertörténetek, hazai tanulságok”, ld. Kapás (2010) 59-0. o.
- Szentgyörgyi Zsuzsa (2008): „Hiedelmek és tévhitek”, *Népszabadság*, január 29.
- Szerb László – Zoltán J. Ács (2010): „Vállalkozási tevékenység a világban és Magyarországon a globális vállalkozói index (GEI) alapján”, *Magyar Tudomány*, 171. évf. 10. sz. 1238-1251. o.
- Szilágyi György (2008): „A versenyképesség mérése a nemzetközi összehasonlítások módszertanának tükrében”, *Statisztikai Szemle*, 86. évf. 1. sz. 6-21.o.
- Szilágyi György - Csahók Istvánné (1978): „A nemzetközi összehasonlítások mérési skálái”, *Statisztikai Szemle*, 8-9. sz. 842-855. o.
- Tarján Tamás [1993]: *Gazdasági növekedésünk alakulása Ausztriához viszonyítva a 20. században*. *Közgazdasági Szemle*, 9. sz. 815–822. o.
- [2000]: „Jánossy elmélete az új növekedési elmélet tükrében”, *Közgazdasági Szemle*, 47. évf. május, 457-472. o.
- UNICEF (2010): *TRANSMonee adatbázis Monitoring Situation of the Women and Children in Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States (CEE/CIS)*, <http://www.transmonee.org/>, 2010. szept. 2-ai letöltés.

- United Nations Statistics Division (2010): *System of National Accounts 1993* (1993 SNA on the web), <http://unstats.un.org/unsd/sna1993/introduction.asp>.
- Vértes András (2007): „A lassulás határai”, *Népszabadság*, november 17.
- (2008): „Fejlődés fordulat és reform közben”, *Népszabadság*, márc. 12.
- World Bank (2008): „EU10 October 2008 In Focus: An Update on Labor Migration from Poland”, <http://siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/258598-1225385788249/infocuslaboroct08.pdf>
- Wöfl, Anita – Wanner, Isabelle – Kozluk, Tomasz – Nicoletti, Giuseppe Nicoletti (2009): “Ten years of product market reform in OECD countries – Insights from a revised PMR indicator”, *Economics Department Working Papers*, No. 695., Paris: OECD.
- Young, Allyn (1928): “Increasing Returns and Economic Progress”, *Economic Journal*, September.

JEGYZETEK

¹ Az újabb eredmények összefoglalóját ld. Beinhocker (2007).

² Lewis Carrol: Alice Tükörorszáiban, 2. fejezet.

³ Az utolérendő nyugati országokon a magyar közvélemény a 20. század nagyobbik részében Nyugat-Európát, az Egyesült Államokat, Kanadát, Ausztráliát és Új-Zélandot értette. A tanulmányban használt ország csoportosítások (EU-12, EU-15, EU-27 stb.) definícióját ld. a 3. sz. Függelékben.

⁴ Eurostat (2010).

⁵ Pitti (2010b) szerint a Közép-Magyarországi régió fejlettségi szintje 2000-ben még csak az EU-27-ek átlagának 88%-át érte el, de 2004-ben már 101,0%-ot mért a statisztika. id. mű 173-174. o.

⁶ Aumann – Scheufele (2010) idősoros ökonometriai elemzése szerint a konvergencia eddig tapasztalt sebessége alapján akár még 50 évig is eltarthat, amíg bekövetkezik az utolérés. A hazai szakirodalomból ld. Nagy (2009) tanulmányát.

⁷ id. mű 464. o.

⁸ Sztálin 1931-ben – bizonyára Németországra és Angliára utalva - 10 évet adott az utolérésre. Mao Csetung „Nagy ugrás előre” elnevezésű programja 1958-ban Anglia és az Egyesült Államok leghagyására 15 éves határidőt szabott. Hruscsov 1959-ben az Egyesült Államokat mércének tekintve 10-12 évről beszélt. Ld. Kornai (1993) 190. o., valamint Kommersant, 2007. május 14. <http://www.kommersant.com/p764742/Khrushchev, Russia, America/>

⁹ Területét tekintve a Föld 8. legnagyobb állama.

¹⁰ Pár hónappal később Orbán Viktor miniszterelnök még bátrabb kijelentésre ragadtatta magát egy tv-interjúban. „Mi még Kínával is versenyképesek leszünk, ha végig tudjuk, ha végig tudom csinálni azt a gazdaságpolitikát, amit elindítottam” – nyilatkozta a Hír TV-ben. Ld. MTI, 2010. júl. 28. és dec. 23.

¹¹ Erdős (2000, 2004), Antal (2004).

¹² Marx (1949) 70. o.

¹³ 2007-es, folyó áron és hivatalos valutaárfolyamon számított adatok szerint a 101 Mrd eurós magyar GDP részaránya az EU-27-ek GDP-jében 0,8%. A megfelelő német, angol, francia és olasz adat: 19,7 16,4, 15,4 és 12,5 százalék. Eurostat (2009) 74. o.

¹⁴ Matematikailag szigorúan véve a 2-szer, 3-szor stb. nagyobb növekedés célként való kitűzésének nincs értelme, ha a versenytárs növekedési üteme 0% vagy éppenséggel negatív érték. Az adott kontextusban azonban ez nem okoz zavart, ha azt feltételezzük, hogy az EU országai hosszabb idő átlagában legalább a múltban tapasztalt 2-3%-os ütemben fognak nőni. Ld. erről még az 1. sz. Függelék is.

¹⁵ Ebből a szempontból a korszak összefoglaló értékelését ld. Csillag – Mihályi (2006) 15-16. o.

¹⁶ Antal – Csillag – Mihályi (2000).

¹⁷ Marx (1867, 1967) 6. o.

¹⁸ Bár csak kivételképpen, de tény, hogy a közgazdasági szakirodalomban a „globalizáció” kifejezés már 1980-as évek legelején is előfordult. Különösen fontos és sokat idézett Theodore Levitt (1983) cikke, mely a nagy tekintélyű üzleti szaklapban, a Harvard Business Review-ban jelent meg.

¹⁹ Ld. Clark (1940), Kuznets (1941), Stone (1956), Kravis és szerzőtársai (1982) és Maddison (1983) példaként említhető első fontos írásait.

²⁰ Hosszú távú elemzés céljára a Maddison-féle adatbázist használja a Világbank szakértői csoportja, a Commission on Growth and Development (2008) is. A hazai irodalomból ld. a jelen tanulmány alapkérdésével sok tekintetben rokon Csillik – Tarján (2005) dolgozatot, valamint Romsics (2010) történeti összefoglalóját is, melyek szintén erre az adatbázisra épülnek.

²¹ Ld. Heston és szerzőtársai (2009). A Penn szó az amerikai Pennsylvaniai egyetem nevére utal. A 2. sz. Függelékben bemutatjuk, hogy a két adatbázis mérési skálája a bázis év különbözősége és egyéb módszertani okok miatt hasonló számszerű eredményeket ad a mindkét adatbázis által lefedett időpontok között számolható növekedési ütemekre, ám ennél nagyobb az eltérés, amikor ország-párok fejlettségét hasonlítjuk össze.

²² Alton a kelet-európai országok GNP adatainak becslésére dolgozott ki egy sajátos módszert, amelyet két évtizeden át fejlesztett. Ld. – egyebek között – Alton (1982)

²³ Ezt a hatalmas szellemi munkával összeállított és negyedévenként frissített GDP adatbázist előbb a Wharton Institute, később a PlanEcon nevű kutatócsoport készítette, de csak a cég kiadványainak előfizetői juthattak hozzá az adatokhoz.

²⁴ 2008-ban a Világbank által nyomon követett 210 független országból több mint 70 ország népessége volt a 3 milliós határ alatt.

²⁵ Bródy (1967, 1994) különböző módszerekkel végzett számításai szerint az 1924/25-ös gazdasági év és az utolsó békeév 1942/43 között a magyar nemzeti jövedelem, illetve a GDP éves átlagban 2,8-2,9%-kal nőtt. Közvetlenül a Bródy által rekonstruált idősorok sem vethetők össze Maddison GDP/fő adataival, de a számok nincsenek túl távol egymástól.

²⁶ Természetesen itt is 1 főre számított GDP (PPP) adatokról van szó.

²⁷ Oroszország GDP-je 1990 és 1998 között több mint 40%-kal csökkent!

²⁸ Ezen a ponton megközelítésünk alapvetően eltér Jánossy felfogásától, aki a termelési tényezők helyettesíthetőségét nem vette figyelembe. Szemléletes hasonlata szerint a növekedési ütemet a leglassabban növekvő termelési tényező növekedése határozza meg, ahogy a sivatagi tevékaraván sebessége is a leglassúbb tevé sebességétől függ. Ezt a felfogást képviseli Boda – Virág (2010) is.

²⁹ Young (1928), Kaldor (1978a, b), Kornai (1971, 2010b).

³⁰ Az OECD termékpiaci szabályozottsági adatbázisának (OECD Product Market Regulation Database) 2008-ra vonatkozó számai szerint külgazdasági nyitottság (barriers to trade and development) tekintetében csak Izland, az USA, Anglia és Spanyolország előz meg bennünket [Wöfl és szerzőtársai (2009) 13. o.]. Az A. T. Kearney (2000) tanácsadó cég elemzése szerint az ún. globalizációs index rangsorban Magyarország már a 90-es évek végén a legelső csoportba tartozott (Argentínával, Chilével, a Fülöp-szigetekkel és Kínával egyetemben).

³¹ A fiskális és monetáris politika kudarcos együttműködéséről ld. Mihályi (2005), Csillag - Mihályi (2006), Mihályi (2008a). A jóléti politikáról ld. Muraközy (2008), Mihályi (2009), Csillag (2009).

³² id. mű 996. o.

³³ Erre a magyar szakirodalomban először Csernok – Ehrlich – Szilágyi (1975) könyve hívta fel a figyelmet. Bródy (2006) is okkal emelte ki, hogy a piacgazdaság működéséhez szükséges nem-piaci intézmények – például a bíróságok vagy az iskolák – nem pusztán szellemi konstrukciók, működésükhöz épületekre és eszközökre is szükség van.

³⁴ Rosenstein-Rodan (1943), Gerschenkron (1962), Abramowitz (1986).

³⁵ Szalavetz (2010).

³⁶ Id. mű 36. o. lj.

³⁷ Ld. Kornai (2010a) összefoglaló táblázatát, amely az 1920-2005 közötti időszak 87 legjelentősebb találmányát közli.

³⁸ www.szechenyiterv.gov.hu

³⁹ Az Európa 2020 stratégia végrehajtását megalapozó előzetes nemzeti intézkedési terv (ENIT), Nemzetgazdasági Minisztérium, Bp. 2010. nov. 12.

⁴⁰ Egy ilyen modell segítségével 9 közép-kelet-európai ország felzárkózását vizsgálja Dedák – Dombi (2009) írása. Ld. még az 1920-2001 között magyar adatok felhasználásával készült Földvári – Leeuwen (2010) tanulmányt is.

⁴¹ A gyakorlatban többnyire úgy járnak el, hogy a beruházási adatok (flow) kumulációja alapján határozzák meg egyes beruházási javak (épületek, gépek stb.) állományát, miután levonják az egyes beruházási javakra jellemzőnek gondolt amortizációt. Ez az ún. folyamatos készletezési modell (perpetual inventory method), amelyet eredetileg Raymond Goldsmith (1951) fejlesztett ki, s amelyet az EU nemzeti számla rendszere, az ESA95 is magába épített. Ezek a számítások azt mutatják, hogy a nálunk valamivel fejlettebb országokban a K/GDP hányados 3-4 között szóródik. Erre vonatkozó adatokat és a módszertan áttekintését ld. Darvas – Simon (1999). Clark (1957) amerikai, angol és ausztrál adataira hivatkozva Jánossy (1975) úgy becsülte, hogy a fejlett országokban a felhalmozott tőke értéke az 1 évi nemzeti jövedelem 2,5–4,0-szerese. A nemzeti vagyon mérésének elvi nehézségeiről ld. még Bródy (2007) cikkét is.

⁴² A kutatást végző vegyesvállalat úgy becsülte, hogy a 6000 méteres mélységben húzódo makói gázmező 100 évre fedezné az ország szükségleteit. www.fn.hu, 2007. máj. 23.

⁴³ Kornai (1994) idejekorán, nagy nyomatékkal hívta fel a figyelmet arra, hogy „ha nem akarunk kizárólag külföldi erőforrásokra építeni (...), akkor a felhalmozás fogyasztás arányt meg kell változtatni a felhalmozás javára és a fogyasztás rovására.” (id. mű 77. o.). E figyelmeztetést 2006-ban mi is megismételtük. Ld. Csillag-Mihályi (2006) 52. o.

⁴⁴ Pitti (2010b) 136. o.

⁴⁵ Egy 2010 III. negyedében készült felmérés szerint a felnőtt magyar lakosság 20,7% rendelkezik megtakarítással. 2004-ben a válaszadók 37%-a nyilatkozott úgy, hogy említésre méltó tartalékai vannak. A lakossági megtakarítások aránya 2008 végére került a mélypontra: akkor ez az érték a 20%-ot sem érte el. A Raiffeisen-GfK Megtakarítási Index kutatás adatait idézi: <http://www.portfolio.hu/cikkek.tdp?k=3&i=141060&is=1>

⁴⁶ Mihályi (1996), Közgazdasági Szemle, 2005. május 456. o.

⁴⁷ Hablicsek (2010) 131. o.

⁴⁸ A 3. táblázat [1] oszlopának adatait úgy nyertük, hogy a ténylegesen ledolgozott munkaórák számát „kivetítettük” a teljes népességre, vagyis azt tekintettük viszonyítási alpnak, mintha az EU tagállamaiban a csecsemőtől az aggastyánig elvben mindenki dolgozhatna az év mind az 52 hetében. Miután a ténylegesen dolgozóknak – akármilyen életkorban is vannak – végül is a teljes népességet egész évben el kell tartaniuk, ez a számítás közgazdaságilag megalapozott. Az, hogy L miként áll össze a népességen belül, vagyis kinek jut sok munka és kinek kevés, vagy semennyi, az elsősorban társadalompolitikai kérdés és messze túlmutat e tanulmány keretein.

⁴⁹ Ezzel együtt is érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az [1] oszlopban bemutatott számsor számunkra kedvezőtlen. Magyarországon a ledolgozott munkaidő mennyisége alacsonyabb, mint egy sor olyan országban, amelyet utol szeretnénk érni. Ausztriához képest a különbség 10%. De többet dolgoznak nálunk a posztoszocialista versenytársaink is – például Csehország, Szlovákia és Lengyelország. Ismétlem, nem ez a lényeg, de ez a különbség is számít.

⁵⁰ 2009-es OECD adatok szerint nálunk a foglalkoztatottak 3,6%-a részmunkaidős, szemben az OECD országokra jellemző 16,2%-os átlagos adattal. A magyar adat megegyezik a cseh számmal, és egy kicsit jobb, mint a szlovák (3,0%).

⁵¹ A magyar köztudatba ez József Attila könnyen megjegyezhető költői képe által rögzült: „Kitántorgott Amerikába másfélmillió emberünk.” (Hazám). A tények nem egészen ezt mutatják. „1871 és 1913 között elsősorban gazdasági, egzisztenciális okokból közel kétmillió magyar állampolgár vándorolt ki a tengerentúlra. (...) A migrációnak ebben a tömeges szakaszában a kivándorlók mintegy háromnegyede férfi volt, ezen belül pedig háromnegyedük az igazán munkaképesnek számító, 20-49 éves korosztályhoz tartozott, az 50 évesnél idősebbek aránya még a három százalékot sem érte el. A kivándorlók természetesen nem voltak mind magyar nemzetiségűek. A magyarok aránya alig haladta meg az egynegyedet (26,3%), hasonló arányban vándoroltak ki szlovák nemzetiségűek is, illetve jelentős mértékben horvátok (16,6%) és németek (15%) is elhagyták az országot.” Papp (2010).

⁵² Hárs és szerzőtársai (2006).

⁵³ A csatlakozás évében, 2004 végén már 1,0 millió, 2007 végén 2,3 millió lengyel töltött legalább 3 hónapot az EU valamelyik tagállamában. World Bank (2008).

⁵⁴ Az Eurostat adatait idézi HVG, 2010. nov. 6.

⁵⁵ Egy meglepő adat: 2000 és 2009 között több mint 5 millió külföldi érkezett az Egyesült Királyságba azzal a céllal, hogy legalább 1 évet ott töltsön. 2004 után a betelepülők 20%-a az EU új tagállamaiból érkezett. The Economist, 2010. nov. 20.

⁵⁶ 2000. évi adatok szerint az amerikai munkaerő állomány egészét tekintve a bevándorlók – vagyis a külföldön születettek - aránya 12%, miközben a természettudományi és műszaki Ph.D fokozattal rendelkezők körében ez közel 50%. [Duncan (2010) 66. o.] A folyamat azóta sem állt le, sőt inkább erősödni látszik. 2007-ben a természettudományok és a mérnöki szakmában doktori fokozatot szerzett, külföldön született diákok 62%-a még öt évvel a PhD megszerzése után is az Egyesült Államokban tartózkodott. 1992-ben ez az arány még csak 41% volt. McKinsey Global Institute (2010) 40. o.

⁵⁷ Ugyanezt teszik az 1. sz. Függelékben említésre kerülő ETLA (2007) tanulmány szerzői is, amikor a humán tőke gyarapodását a becsléshez használt neoklasszikus termelési függvénybe a teljes tényezőtermelékenységi (TFP) építik be.

⁵⁸ id. mű 159. o. Ezek a különbségek olyan nagyok, hogy még akkor is szignifikánsnak kell tekintetnünk őket, ha tudjuk, hogy a főiskolai és egyetemi képzés előtt iskolapadban töltött évek száma nem azonos minden országban. A Szovjetunióban – annak idején – 17 éves korban ment egyetemre a diákok többsége.

A volt szocialista országok eltérő helyzetét Neycheva (2010) közelmúltban publikált, Cobb-Douglas függvényre alapozott ökonometriai elemzése is visszaigazolta. Az oktatásra fordított közkiadások és a növekedés kapcsolatát számszerűsítve a szerző úgy találta, hogy ez a kapcsolat az Európai Unió régi tagállamaiban a várakozásnak megfelelő és szignifikáns, míg a volt szocialista országok esetében a regressziós koefficiensek vagy inszignifikánsak vagy instabilak.

⁵⁹ Ehrlich (1990), majd Bekker (1995) gyakorlatilag visszhang nélkül maradt tanulmányai mutattak rá először arra, hogy mennyire hibás volt és milyen súlyos következményekkel járt az a megközelítés, amely mind elméletben, mind gyakorlatban időbelileg elválasztotta az erőforrások extenzív és az intenzív kihasználását. Végül soron ez vezetett el a szovjet iparosítási modell válságához és bukásához. A rendszerváltás után a felsőoktatás extenzív bővítése úgy indult be, és úgy folytatódik a mai napig, mintha a gazdaság irányítói semmit sem tanultak volna a korábbi évtizedek tapasztalataiból. E tekintetben mondanivalónk nagyon közel áll Polónyi – Timár (2001) egy évtizeddel korábban lezárított végkövetkeztetéséhez.

⁶⁰ Ld. Hámori-Szabó (2010), Szerb – Ács (2010).

⁶¹ Köllő (2009) könyve és az általa idézett nemzetközi vizsgálatok eredményei megerősítik, hogy ez valóban így van. „a hiányos írni-olvasni tudás nem kizáró oka a foglalkoztatásnak egy modern piacgazdaságban, ugyanakkor a volt szocialista országokban az írni-olvasni tudás és az alapkészségeket karbantartó munkatapasztalat hiánya komoly mértékben korlátozza az alacsony iskolai végzettségűek munkapiaci részvételét”. Id. mű 104. o. A lehetséges okok egy részéről részletesebben ld. Mihályi (2008a), (2008b) 47-50. o. és Gábor (2010).

⁶² Commission on Growth and Development (2008) Appendix 4.7 szakasz.

⁶³ OECD PISA 2006 database, F2.11c tábla.

⁶⁴ Igaz, szövegértésben és matematika-tudásban a vizsgált időszakban egy árnyalattal az OECD átlag alatt teljesítettek a magyar diákok – de csak egy árnyalattal. (Szövegértés: 482 pont a 488-498 pontnyi átlaghoz képest; Matematika: 491 pont a 495-504 pontnyi átlaghoz képest.) És még így is megelőzik a spanyol, a portugál, az olasz, az izraeli és az amerikai versenytársaikat. Az USA-t csak matematikában, mert szövegértésről nem áll rendelkezésre összehasonlítható adat.

⁶⁵ Az összenyomott skálákról ld. még a 2. sz. Függelék is.

⁶⁶ Még az OECD (2010a) már idézett tanulmányának azt a végkövetkeztetését is készséggel elfogadjuk, hogy ilyen peremfeltételek mellett a fejlett, nyugati országok kb. 1,5%-os, hosszú távú növekedési rátájából a kognitív ismeretek terén mutatkozó különbség, akár 1 százalékponttal is növelheti-csökkenheti a növekedési ütemet. (A hivatkozott tanulmányban közölt legfontosabb regressziós becslések a volt szocialista országokat nem foglalták magukban.)

⁶⁷ OECD (2010a) 8. ábra (19. o.)

⁶⁸ A kézirat lezárása után jelent meg a 2009. évi PISA-tesztek eredménye. Az ezt bemutató tanulmány ugyancsak azt hangsúlyozza, hogy a tudásszint és az 1 főre jutó GDP között nincs szoros kapcsolat. „Indeed, while there is a correlation between GDP per capita and educational performance, this only predicts 6% of the differences in average student performance across countries. The other 94% of differences reflect the fact that two countries of similar prosperity can produce very different educational results. Results also vary when substituting spending per student, relative poverty or the share of students with an immigrant background for GDP per capita.” OECD (2010b) 14. o.

⁶⁹ Erre a következtetésre jutott az Oktatás és Gyermekesély Kerekasztal is. Ld. Herzog (2009). A nemzetközi irodalom bőséges áttekintését ld. Commission on Growth and Development (2009).

⁷⁰ United Nations Statistics Division (2010)

⁷¹ Az EU statisztikái szerint is vállalkozásnak minősíthető szervezetek száma Magyarországon 533 ezer, melyek 92%-a mikro-vállalkozás.

⁷² Shablik (2010).

⁷³ Id. mű 59. és 254. o.

⁷⁴ Az Egyesült Államokban közkeletű vélekedés szerint egy családi ház építési ideje 3 hónap. Magyarországon viszont az emberek átlagosan 2 évnyi idővel számolnak. Ebből egy év az engedélyek megszerzésével, egy másik év a tényleges építéssel telik.

⁷⁵ Némethné és szerzőtársai (2008) szerint 1995-2003 között az általuk megvizsgált 812 kkv esetében kimutatható volt ugyan a jövedelmezőség növekedése, de ez jóval kisebb volt, mint a nagyvállalatoké. A mikrovállalkozások esetében stagnálást tapasztaltak.

⁷⁶ Figyelő TOP200 – 2010, 24. o.

⁷⁷ A vállalati piramis csúcsán, az 5 000 főnél több alkalmazottal működő cégek körében már megfigyelhető némi koncentráció, de ez messze nem elégséges ütemű. 2004-ben csak 11, 2009-ben már 14 darab olyan magánvállalkozás volt Magyarországon, amely átlépte az 5 ezres mérethatárt.

⁷⁸ KSH (2010) 45-46, 48. o.

⁷⁹ Kun (2007)

⁸⁰ Magyarországon a termőföld tulajdonosok száma 3,3 millió! Ld. Fazekas Sándor vidékfejlesztési miniszter nyilatkozatát arról, hogy miért kéri a magyar kormány Brüsszeltől további három évvel meghosszabbítani a földforgalom jogszabályi korlátozását. Népszabadság, 2010. júl. 22. A Gabonatermesztők Országos Szövetségének elnöke szerint jelenleg 180 ezer gabonatermelő van Magyarországon. Inforádió, 2010. szept. 23.

⁸¹ A KSH (2010a) által számított – a növénytermesztést és az állattenyésztést összesítő - bruttó termelési index (1960 = 100 bázison számolva) 2007-ben 125-ön állt. Ez alacsonyabb, mint az 1969. évi 129-es adat. id. mű 39-40. o.

⁸² Ezt először Gábor R. István (1994) vette észre. Major (2002) az 1992-2000 közötti időszakot közel 2000 magyar középvállalat adatai alapján vizsgálta, és meggyőző módon igazolta a hatékonysághiány és a profithiány közötti szimultán kapcsolatot.

⁸³ Erről részletesebben ld. Csillag-Mihályi (2010a, b), Mihályi (2010b).

⁸⁴ Pitti (2010b) számításai szerint a vállalkozások 98%-át kitevő mikro- és kisvállalkozások a társasági összvagyon alig 1/3-ával rendelkeznek. Bár erre részletes adat nincs, szerinte ezek a vállalatok sokkal nagyobb arányban számolnak el értéksökkenést, mint amennyit az elhasználdott vagyon visszapótlására költenek. Id. mű 71. és 102. o.

⁸⁵ Pitti (2010b) adatai szerint az APEH az 1,6 millió regisztrált vállalkozás felét sem látja, csak 660 ezer cégtől (42%) kap adóbevallást. Becslése szerint a foglalkoztatottak negyede-harmada regisztráció nélkül dolgozik. id. mű 192. o.

⁸⁶ Tipikus példája ennek a közmunka, amelynek hasznosságáról 2008 óta komoly szakmai és politikai viták folynak. Túlbonyolítaná érvelésünket, ha a fenti logikát megpróbálnánk kiterjeszteni az államigazgatás, az oktatás, egészségügy stb. területén dolgozókra.

⁸⁷ Ezt a külkereskedelem elméletből átvett fogalmat a 80-as évek végén kezdték használni az akkori szocialista országok – elsősorban a Szovjetunió – gazdasági stagnálásának megmagyarázására. Sokszor idézett példa volt erre a szovjet vegyipar tevékenysége: a nagy tőke- és munka-ráfordítással előállított kőolajszármazékokért a világpiacon kevesebbet adtak, mintha Moszkva a nyersolajat feldolgozatlan formában értékesítette volna. A fogalom kelet-európai alkalmazását ld. Hare – Hughes (1991).

⁸⁸ A 2003-tól kivetett gyógyszeripari különadó, a bankokra, az energia- és telekommunikációs cégekre 2010-ben kivetett extraadók elég nagy társadalmi visszhangot váltottak ki ahhoz, hogy a közvélemény jelentős része átlássa a fentebb tárgyalt problémát. Kevésbé ismertek azonban a kiadási oldal tételei. Mint a szakminiszter nyilatkozatából kitűnt (Világgazdaság, 2010. dec. 30.), a kormány 2011-ben 593 Mrd Ft-tal kívánja közvetlenül támogatni az agráriumban tevékenykedő gazdálkodókat. Ez a hatalmas összeg – amely bizonyára magában foglalja az EU-ból érkező támogatásokat is – a társadalmi nyereségadóból, illetve a különadókból várhatóan befolyó 680 Mrd Ft-nyi összeg 87%-ának felel meg.

⁸⁹ Erről részletesen ld. a Csillag-Mihályi (2006) könyv „A társadalombiztosítás a feketegazdaság bölcsője” c. fejezetét 28-33. o.

⁹⁰ A kisvállalkozók (alig felfedezhető) foglalkozási mobilitásáról ld. Berde – Scharle (2004).

⁹¹ Id. mű 197.o.

⁹² Bokros (2004), Csillag (2010).

⁹³ A magyar közvélemény számára nem közzismert, hogy európai összehasonlításban Budapest relatív súlya egyáltalán nem kiemelkedő. A fővárosban lakók aránya az ország teljes népességéhez viszonyítva számos fővárosban magasabb, mint nálunk. E tekintetben Riga, Athén, Tallinn, Belgrád, Bécs, Minszk és Párizs is megelőzi Budapestet. HVG, 2010. okt. 16.

⁹⁴ Szilágyi (2008).

⁹⁵ Id. mű 345. o.

⁹⁶ Commission on Growth and Development (2008), Statistical Appendix 113. o.

⁹⁷ Matolcsy (2001).

⁹⁸ Id. mű 995. o.

⁹⁹ Ld. a 14. számú lábjegyzetet is.

¹⁰⁰ OECD (2007) 34-35. o.

¹⁰¹ Id. mű 409. o.

¹⁰² Id. mű 530. o.

¹⁰³ A Munkaadók és Gyáriparosok Országos Szövetségének (MGYOSZ) rendezvényén tartott előadásában fogalmazott Matolcsy így, amikor arról beszélt, hogy az új kormány „arcátlanul optimista és ambiciózus” gazdaságpolitikával 2030-ra túl is szárnyalja az EU országok átlagának szintjét. Népszabadság, 2010. szept. 4.

¹⁰⁴ Id. mű 1094. o. lábjegyzete. A szerzők tanulmányukban nem az 1 főre jutó, hanem az ország által előállított GDP adatokat elemzik.

¹⁰⁵ Id. mű 293. o.

¹⁰⁶ Reitze Gouma (Maddison Historical Statistics projekt) levele a szerzőhöz, 2010. szeptember 28.

¹⁰⁷ Statisztikai értelemben itt és a tanulmányban mindenütt az Egyesült Királyságról (Anglia + Wales) van szó.